

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 8 / číslo 1

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ
Oblastní muzeum Praha-východ
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy
Městské muzeum v Čelákovících

© Autoři: Vladimír Jakub Mrvík, Stanislav Svoboda, Milan Pátra, Martin Dolejský, Igor Votoupal, Michal Řezníček, Zdeněk Šimerka, Robert Radim Novotný, Karin Pátrová, Jan Hergesell, Veronika Stachurová Kucrová, Jana Cingrová, Jan Síč, 2020

© Překlady: Michaela Buchtelová, 2020

© Redakce: Martin Dolejský, Martin Hůrka, Karel Koucký, Karin Pátrová, Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ, 2020

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ, 2020

© Oblastní muzeum Praha-východ, 2020

© Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2020

© Městské muzeum v Čelákovících, 2020

© Grafická úprava: FOTO-GRAFIKA Kamil Voděra, 2020

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2x do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zapracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázat jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová
Kucrová, Ph.D.; PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký; PhDr. Karin
Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

MRVÍK Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku	9
--	---

SVOBODA Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku	45
---	----

PÁTRA Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem	77
---	----

Materiály

DOLEJSKÝ Martin, „ <i>Jsem dychtiv činů.</i> “ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze	91
---	----

VOTOUPAL Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872	99
--	----

Zprávy

PÁTRA Milan, Fotografka brandýského Polabí Marie Hartmanová	113
ŘEZNÍČEK Michal, Základní škola T. G. Masaryka v Milovicích a její projekty	115
ŠIMERKA Zdeněk, Dokončena 1. etapa obnovy věže hradu Jenštejn	117

Literatura a výstavy

Recenze	121
Anotace	123
Výstavy	132

Seznam autorů příspěvků	136
-------------------------	-----

Pokyny pro autory	137
-------------------	-----

CONTENTS

Peer-reviewed articles

MRVÍK Vladimír Jakub, Knights turned into peasants – peasants turned into knights. The village of Třebovle (the Kolín District) and local gentry in the Early Modern Period 9

SVOBODA Stanislav, Cemeteries in Nymburk and Lower Silesia, a comparison of model locations in the Modern Period 45

PÁTRA Milan, Prostitution in Brandýs nad Labem during the First Republic era 77

Articles

DOLEJSKÝ Martin, *"I am eager to act."* Karel Nekovář reminiscing about the May uprising in Prague in 1945 91

VOTOUPAL Igor, Archive Fonds – The Brzorád Family Archive, Nymburk, 1778–1872 99

Reports 113

Literature and exhibitions

Reviews 121

New Book Announcements 123

Exhibitions 132

List of contributors 136

Instructions for authors 137

RECENZOVANÉ STUDIE

Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku

VLADIMÍR JAKUB MRVÍK

Vladimír Jakub Mrvík, Knights turned into peasants – peasants turned into knights. The village of Třebovle (the Kolín District) and local gentry in the Early Modern Period

The paper elaborates on the socio-economic status of minor aristocratic estates and primarily analyses their economic difficulties and consequent decline. At small farmsteads of up to 50 subjects, conditions for manorial management of various money-making projects were not good. Manor farmsteads were used solely to sustain a minor nobleman, his family and a minimum number of servants. The presented paper confirmed that various farmsteads owned by gentry in Třebovle were managed under similar conditions – their owners were able to survive but not prosper; most farmsteads lost their independence already before the outbreak of the Thirty Years' War. However, there used to be a compound of three interconnected farmsteads owned by the noble (vladyka, the lowest rank of nobility) family of Praxa of Pernthal, who managed to survive almost complete ravage of the Thirty Years' War. The owner succumbed to the same socio-economic model as previously described manorial homesteads in the Kostelec nad Černými lesy region; in the last third of the 17th century, its owner was struggling with an unbearable economic situation which he was trying to deal with by sale of individual parts of the homestead over a period of time. In early 18th century, nobleman Praxa, however, lost his battle against economic downturn and as a consequence merged his estate with conurbation of surrounding royal towns of Kouřim and Kolín. Coincidentally, homesteads in Třebovle managed to become economically independent again in 1710 and for two generations were held by a family of knighted officers (von Hartlieb). Eventually, homesteads ceased to exist in 1771 when they became part of larger economic units (the dominion of the Sázava monastery, a homestead of Hlaváčova Lhota which had the privilege to vote with the owners of large estates in the Estates' system, an estate of the Prince of Liechtenstein).

Key words

Třebovle (the Kolín District), Kouřim region, Kolín region, gentry, the Early Modern Period, economic and social history, interest business, estates society, urban history

Obec Třebovle měla historicky nesmírně složitou majetkovou strukturu, kdy po celý raný novověk byla rozdělena na řadu samostatných dílů. Vedle sebe zde koexistovalo až šest majitelů jednotlivých dílů z řad šlechty, svobodnictva, měšťanů okolních královských měst Kouřimi a Českého Brodu i církevních institucí. Tento stav přetrval částečně až do samého závěru existence poddanství v 1. polovině

19. století. Ač by se mohlo zdát, že se v raně novověkých Čechách jednalo o abnormalitu, v celozemském měřítku bychom k tomuto stavu analogie našli. A právě snad pro velmi složitou vlastnickou strukturu a náročnou heuristiku pramenů k jednotlivým majitelům z řad měšťanstva a nejdrobnější šlechty nebyly dějiny obce Třebovle, natož mikrohistorické poznání místních drobných vláken, až doposud nikdy (!) ani v základním pasportu zpracovány. Jejich poznání nám zároveň dává plastický obraz životní úrovně a socio-ekonomických poměrů zástupců nejnížší české šlechty v době renesance a baroka, stejně jako obraz konkrétních provázaných vztahů tehdejších lokálních elit zdejšího kraje.

Třebovle spadá do Kouřimské plošiny, která je součástí Středočeské tabule. Přibližně 1,5 km od Třebovle protéká říčka Výrovka, místně známá i jako Kouřimka. Z katastru obce jsou známy nálezy sídlištního a pohřebního charakteru z celého období zemědělského pravěku, počínaje kulturou s lineární keramikou. Pozornost v obci budí kostel tyčící se na vyvýšené poloze nad jejím jádrem. Objekt je obdélného půdorysu s pravoúhlým kněžištěm a nejnověji je datován do druhé poloviny 13. století, pravděpodobně do sklonku jeho třetí čtvrtiny. Jádrem obce je nepravidelného půdorysu, což rovněž vypovídá o jejím časnějším vzniku ve 13. století.¹

Před rokem 1297 vlastnil ve Třebovli dvůr a blíže neurčené platy kouřimský rychtář Adloth a po něm synové Jindřich („Hainrich“), Bertold, Jakub a „Cunczlin“. Adloth na smrtelné posteli („in agone mortis“) učinil zbožný odkaz pražskému klášteru křižovníků s červenou hvězdou na spásu své duše ze svých majetků ve Třebovli („Tysibobel“) a Otěleži („Ocheles“). Majetek ve Třebovli konkrétně zdědil syn Jindřich, který měl klášteru každoročně na svátek sv. Martina odvádět 5 měr („regales“) pšenice a 5 strychů ječmene.²

Roku 1332 se v pramenech objevuje kouřimský měšťan Petr, vlastník jednoho dvora ve Třebovli, ze kterého vycházel každoročně věčný plat 3 kop grošů („Trzeboll“).³

Následně 3. října 1362 po smrti zdejšího faráře Mikuláše instalovali za nového plebána Řehoře z Vitic jistí Fráňa (kanovník kapitoly sv. Apolináře v Salské) a vladykové Konrád a Soběhrd ze Třebovle („Trzebowl“).⁴ V minulosti se tento údaj vykládal i tak, že část Třebovle patřila kapitule v Salské, nicméně osobně jsem přesvědčen, že řešení je prostší – zmíněný kanovník Fráňa byl dle mého synem některého ze zdejších zemanů.

¹ Daniel DVOŘÁČEK, *Nové archeologické poznatky z Třebovle, okr. Kolín*, Archeologie ve středních Čechách 19, 2015, s. 759–768.

² Josef EMLER, *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253–1310*, Pragae 1882, s. 761, regist. č. 1768.

³ Ferdinand TADRA, *Summa Gerhardi. Ein Formelbuch aus der Zeit des Königs Johann von Böhmen (c. 1336–45)*, Wien 1882, s. 509.

⁴ Josef EMLER (ed.), *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/1*, Pragae 1867, s. 182.

Roku 1379 daroval doktor práv Kuneš společně s Janem z Dohalic kostelu ve Třebovli („in Trziebovel“) jednu kopu grošů věčného platu, plynoucí ze vsi Tři Dvory u Kolína.⁵ Tento Kuneš ze Třebovle († asi 1397) dosáhl postupně zářné církevní kariéry – roku 1378 se stal kanovníkem pražským a v letech 1381–1387 zastával úřad generálního vikáře pražského arcibiskupství.⁶ Kuneš založil u zdejšího kostela sv. Bartoloměje fundaci ročního platu 3 kop grošů na mše za jeho rod.

Roku 1380 se uvádí jako zdejší majitel vладыka Václav ze Třebovle, který zadržoval místnímu faráři Řehořovi desátek,⁷ a roku 1383 se jmenuje Prokop ze Třebovle, kněz a kanovník u sv. Jiljí, který zdejší faru pronajal knězi Václavovi za 3 kopy grošů – ten ovšem nejenže nezaplatil nájem, ale dokonce ze Třebovle odešel i se zdejším stříbrným kalichem v ceně 2 kop grošů českých a s monstrancí, nakonec ovšem slíbil vše vrátit.⁸

22. ledna 1390 prodal Vachek z Toušic své dědictví, tj. poplužní dvůr s podacím právem ke zdejšímu kostelu Jakubovi ze Třebovle, patrně vlastníkovu další části vsi, za 150 kop grošů českých.⁹

Další zprávy o majetkových poměrech obce Třebovle máme znovu až po husitských válkách. V 15. století byla ves majetkově rozdělena na několik částí mezi město Kouřim, několik kouřimských měšťanů a vладыcké rodiny. Vlastní fara zde zanikla.

Věnujme se nejprve části ve vlastnictví města Kouřim. Roku 1487 postoupila Kouřim klášteru v sousední Klášterní Skalici plat 5 kop 48 grošů na dvou usedlostech ve Třebovli (grunt Váni a grunt Jana Nováka), plat 36 grošů v Chrástanech a plat 3 kop grošů ve Třech Dvorech (viz výše) výměnou za klášterní pozemky na místě

⁵ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře Pražské* (= *Acta judiciaria consistorii Pragensis*), část I (1373–1379), Praha 1893, s. 346.

⁶ Absolvoval studium práv (Padova – bakalář in decretis 1371; Praha – doktor in decretis 1373). Dlouhá léta vykonával úřad generálního vikáře pražských arcibiskupů. Z právního a filozofického hlediska je zajímavý především jako autor traktátu o odúmrtích – *Tractatus contra Adalbertus Ranconis de Ericinio de devolucionibus non recipiendis* (asi 1388), v němž odsuzuje tehdejší útlak selského lidu vrchnostmi a domáhá se nápravy. Traktát je organickou součástí dobového sporu o odúmrti, který vedl arcibiskup Jan z Jenštejna s pražskou kapitulou, zastoupenou Vojtěchem Raňkem z Ježova. Právnický a právně-filosofický Kuneš podporuje a osobitě rozvádí Jenštejnovo teologické a etické stanovisko (vyjádřené také samostatným traktátem) a v mnohém ohledu je i nově pojímá. Jde především o tezi, „podle níž sedláci jakožto lidé svobodní mohou svým veškerým majetkem svobodně nakládat i na případ smrti“, přičemž „žádná vrchnost ani zákonodárce nemůže platně nic stanovit, co by bylo na újmu právům nabytým podle práva přirozeného“ (Miroslav Boháček, *Právní ideologie předhusitského zastánce selské svobody*, *Sborník historický* 8, 1961, s. 103–132), které je věčné a rozhodující. Viz <https://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/kunes.html>; cit. 2. 5. 2019.

⁷ Ferdinand TADRA (ed.), *Soudní akta konsistoře Pražské* (= *Acta judiciaria consistorii Pragensis*), část II (1380–1387), Praha 1893, s. 66.

⁸ TAMTÉŽ, s. 325–326.

⁹ Josef EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých* (= *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum*), díl I, Praha 1870, s. 530.

pro nově zakládány obecní Hrázský rybník pod městem.¹⁰ Na počátku 16. století drželi Kouřimští ve Třebovli krčmu a masný krám [čp. 3].¹¹

Majetkovou strukturu Třebovle v raném novověku tvořilo celkem šest, respektive po sloučení pět velkých dvorů, připomínaných už v rejstříku městské dávky z roku 1470.¹² Všechny z nich během 16. století postupně přešly do majetku různých drobných šlechtických rodin. Ve své době se jednalo o typické zástupce masy příslušníků zchudlé nižší šlechty, žijící na úrovni bohatších sedláků na městských, ale i na poddanských usedlostech. Rozhodně tedy nešlo o nějakou anomálii.¹³

A) dvůr Tomanovský (Jíchovský, Daňkovský) – dnes čp. 1–2

Prvním doloženým vlastníkem tohoto dvora byl Matěj zvaný Machek († 1494), který ho držel už minimálně od roku 1470,¹⁴ a po něm ho zdědili jeho synové, „forberečníci“ Toman a Kříž († 1502–1505), „*dědicův po sobě nepozuostavivše*“. Ani jeden z nich dokonce před smrtí nesepsal závěť. Proto po Tomanově smrti (1523) vznikl mezi jeho dalšími příbuznými soudní spor o nemalou pozůstalost ve Třebovli. Na jedné straně zde vystoupila Tomanova a Křížova sestra Dorota, bydlící v Praze, na druhé straně jejich bratranec Havel [Barták] ze Třebovle jakožto nejbližší mužský příbuzný. Soud v roce 1523 nakonec rozhodl ve prospěch Havla, poněvadž byl usedlý v Kouřimi a s městem tzv. trpěl. Zároveň soud zkonstatoval, že Dorota byla už z dědictví vybyta tím, že dostala věno. Tato pře mj. ukazuje možná překvapivou dědickou praxi v raném novověku, jistě odlišnou od dnešních norem, kdy přednost dostala mužská dědická linie před nároky vlastní sestry, respektive dcery.¹⁵

Je důležité zmínit, že podle výše jmenovaného Tomana se jeho třebovelský dvůr nazýval „*Tomanovský*“. Havel Barták Tomanovský dvůr prodal roku 1525 za 700 kop grošů míšeňských kouřimskému měšťanovi a nižšímu šlechtici Pavlovi z Bezdědic a jeho bratru Adamovi a jejich potomkům. Pavel tehdy zavalil 210 kop

¹⁰ Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích* (dále jen *Archiv český*), díl XIV, Praha 1895, s. 413.

¹¹ Josef KALOUSEK (ed.), *Archiv český*, díl XXI, Praha 1903, s. 116.

¹² Státní okresní archiv (dále SOKA) Kolín, Archiv města (dále AM) Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3nn.

¹³ Pro doklady těchto šlechtických rodin a bližší prosopografické údaje v okolních regionech vide: Vladimír Jakub MRVÍK, *Nižší šlechta na Černokostelecku v raném novověku*, diplomová práce FF UK, Ústav českých dějin, Praha 2009; Justin Václav PRÁŠEK, *Brandýs nad Labem. Město, panství i okres I*, Brandýs nad Labem 1908, s. 357–369. Obecně k tomuto: Václav BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělhorských Čech*, Praha 1996.

¹⁴ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3nn.

¹⁵ J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXI*, s. 174–176.

a každoročně splácel po 30 kopách.¹⁶ Jejich předkům – Pavlovi¹⁷, Bartolomějovi a Václavovi z Bezdědic – udělil král Vladislav II. Jagellonský vladýcký stav a erb 21. října 1479.¹⁸ Kromě nich se v pramenech objevuje ještě jistý Jan z Bezdědic.¹⁹

Pavlovým a Adamovým otcem byl Tomáš z Bezdědic²⁰ († 1508), matka se jmenovala Dorota († 1541); po smrti svého prvního manžela se znovu provdala za Jiříka Růžka, který později vlastnil ve Třebovli krčmu a jiný dvůr (viz níže).²¹ O Adamovi ještě víme, že v době otcovy smrti byl nezletilý a za plnoletého byl uznán první lednový týden roku 1527.²² Před koupí trebovského dvora žil Pavel přímo v městě Kouřimi, kde 18. května 1519 koupil dům v Pražské ulici.²³

Adam z Bezdědic zvaný Černý (manželka Anna²⁴) žil i nadále přímo ve městě Kouřimi, kde se dostal mezi místní majetkovou a politickou elitu a např. roku 1546 dokonce zastával úřad purkmistra. Tehdy se dostal do „střetu zájmů“, když měl jako purkmistr řešit žalobu na svého bratra Pavla, který byl obviněn Janem Vrbčanským z fyzického napadení.²⁵ Adam také v Kouřimi postupně nakoupil řadu nemovitostí–

¹⁶ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), i. č. 183, fol. 415. 2. července 1540 ještě odkoupil Pavel z Bezdědic dědický podíl 200 kop grošů míšeňských „na dvoře Tomanovském“ od Havla Bartáka ze Třebovle a od jeho synů, „strejcuov jeho“, Matěje a Jakuba Bartáků z Bezdědic a jejich matky Doroty za ihned zaplacených 160 kop grošů. Z tohoto zápisu tedy vyplývá, že Pavel z Bezdědic a bratři Matěj a Jakub Bartákové byli v příbuzenském vztahu – ovšem pojem „strýc“ byl ve své době používán vágně prakticky pro všechny druhy příbuzenství v mužské linii.

¹⁷ V letech 1491 a 1494 se uvádí jako konšel, resp. měšťan v Kouřimi (Josef TEIGE a kol.(ed.), *Archiv český XVIII*, Praha 1900, s. 410; Josef TEIGE (ed.), *Archiv český XXVI*, Praha 1909, s. 433; J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XXI*, s. 151).

¹⁸ Ve štítu modré barvy jelení hlava s krkem (doprava hledící) se zlatým paroží a zlatým řetězem kolem krku. Klenot: modro-zlatě dělené orlí křídlo. Archiválie je známá z opisu ze 17. století: Archiv Pražského hradu, Archiv Metropolitní kapituly, sign. 1058 (XXXV.20); Martin KOLÁŘ – August SEDLÁČEK (ed.), *Českomoravská heraldika II. Část zvláštní*, Praha 1925, s. 369.

¹⁹ Jan z Bezdědic si zvolil typickou kariéru masy tehdejších nejdrobnějších českých šlechticů, a to vstup do služeb majetnějšího aristokrata jako vrchnostenský úředník – roku 1520 ho potkáváme jako hejtmana na Křivoklátě (Historický ústav AV ČR, Pozůstalost Augusta Sedáčka) a v letech 1523, 1527 a 1530 jako purkrabího na Velharticích (Antonín REZEK a kol. (ed.), *Archiv český VIII*, Praha 1888, s. 227; TÝŽ, *Archiv český X*, s. 208).

²⁰ Roku 1505 prodal Mikuláši Polákovi rybníček a louku za 60 kop gr. míš. SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 20.

²¹ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 191, 200, 261 (Tomášův kšaft) et 682.

²² TAMTÉŽ, fol. 365 et 390.

²³ TAMTÉŽ, fol. 283.

²⁴ TAMTÉŽ, fol. 549.

²⁵ Bedřich BERNAU, *Plaňany s okolím*, Praha 1896, s. 98–100.

např. chmelnici pod Velkým mlýnem (1533)²⁶. Svůj nahromaděný kapitál používal i k úvěrovému podnikání, které bylo v této době masivně rozšířeným jevem.²⁷ Na úrok půjčil např. roku 1556 Bohuši Pečekému 50 kop grošů českých a roku 1557 Maternům z Květnice 100 kop grošů českých, což rozhodně nebyly malé částky.²⁸

Zmíněný Pavel z Bezdědic zemřel krátce před rokem 1564, možná i toho roku. Jeho dvůr a další majetek ve Třebovli získal v rámci dědického vyrovnání nejstarší syn Daniel z Bezdědic, který roku 1564 začal vyplácet podíly svých sourozenců. Konkrétně se dozvídáme, že Danielův otec byl minimálně třikrát ženatý. S první manželkou Alžbětou zplodil po roce 1519²⁹ kromě Daniela ještě předčasně zemřelého syna Tomáše († kol. 1559) a dcery Ludmilu († po 1590) a Annu († 1581); druhá manželka se jmenovala Markéta (Osovská) z Adlaru (2. manžel Adam Čejka z Olbramovic)³⁰ a společně zplodili Ezechiela († po 1585), Sabinu (manžel Bernard Rožnovský z Křtěnova) a Apolenu († po 1594, manžel Vavřinec Chaberský) z Bezdědic. Daniel dvůr splácel až do roku 1594.³¹ Roku 1539 byl už Pavel ženatý s Johanou Voděradskou z Hrušova, která ho roku 1542 učinila univerzálním dědicem.³²

Patrně roku 1589 se Daniel oženil s Anežkou z Vražkova³³, která mu přinesla závatné věno 1 000 kop grošů míšeňských (!), což byla částka hodná i výrazně zámožnějších příslušníků rytířského stavu. Daniel ji oproti tomu zajistil tzv. obvěnění³⁴, které v případě své smrti právně pojistil právě na svém dvoře ve

²⁶ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 545. Roku 1536 se jako vlastníci dvora ve Třebovli bratři Pavel a Adam z Bezdědic soudili se svoji trebovelskou služebnou (šafářkou?) Kateřinou Kulhánkovou o nezaplacených 6 kop grošů českých. J. TEIGE (ed.), *Archiv český XXVI*, s. 516–518. Tento Adam zplodil syna Jana z Bezdědic, prohlášeného za plnoletého roku 1557. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha kvitancí (1547–1687), inv. č. 182, fol. 62v.

²⁷ K tomuto především monografie: Václav BŮŽEK, *Úvěrové podnikání nižší šlechty v předbělohorských Čechách*, Praha 1989.

²⁸ Národní archiv (dále NA), Desky zemské menší (dále DZM), kn. 23, fol. M 22 et DZM, kn. 231, fol. B 21.

²⁹ Jejich svatební smlouva vide: SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 286 et 300.

³⁰ Žila ještě roku 1581.

³¹ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha kvitancí (1547–1687), inv. č. 182, fol. 58v–61v.

³² J. EMLER (ed.), *Pozůstatky desk zemských I*, s. 341. Pavel na místě své manželky Johany roku 1539 žaloval svého švagra Bernarda Voděradského, který měl Johaně každoročně vyplácet 5 kop grošů českých, ovšem od roku 1521 tak nečinil.

³³ Tato šlechtična je pro nás genealogicky nezařaditelná. V 16. století žily v Čechách dvě šlechtické rodiny s predikátem „z Vražkova“ – Kolenec a Rous z Vražkova – přesto Dobřenského genealogická sbírka tuto Anežku nezná. NA, Genealogická sbírka Dobřenského, materiály k rodokmenům, lit. V, fol. 68.

³⁴ Ženámělav manželství tradičně podrízené postavení a přinášela doněho věno (peníze, nemovitosti), kterým disponoval její manžel. Nárok na věno byl zákonný a nahrazoval dědický podíl, který dostávali synové. Odmítnutí věna bylo možné jen v přesně vymezených případech (sňatek bez souhlasu rodiny, ztráta panství před svatbou). Navíc dostávala nevěsta pro osobní potřebu výbavu. Pro případ manželova úmrtí se ve svatební smlouvě zřizovalo tzv. vdovské věno, které bylo jedenapůlkrát vyšší než původní nevěstino věno. A toto navýšení věna o 150 % se nazývalo obvěnění.

Třebovli.³⁵ Stejně jako jeho příbuzní z druhé rodiny vladýků (Bartáků) z Bezdědic, i Daniel sídlil střídavě ve Třebovli a v měšťanském domě přímo v Kouřimi. Konkrétně v tzv. Strošovském na Novém Městě, který koupil společně s manželkou roku 1590 za 170 kop grošů míšeňských.³⁶ Roku 1606 už byl ženatý s Markétou ze Šmolcu.³⁷

Tento třebovský dvůr zachvátil někdy na konci 16. století požár, který ho patrně zcela zničil. Daniel z neznámých příčin už do obnovy rodového majetku neinvestoval a dvůr „*spáleniště*“ se čtyřiceti kopami záhonů polí (= 69 ha), dvěma pastvinami, štěpnicí a zelnou zahradou i s veškerým dobyt看³⁸ prodal na svátek sv. Jiří roku 1598 za 3 000 kop grošů míšeňských Vojtěchovi Zubovi z Poměšic, majiteli jiného rozlehlého dvora ve Třebovli, který je tak spojil do jednoho celku.³⁹ Zub zaplatil hotově 1 000 kop a zbytek splácel po 500 kopách v pololetních termínech do roku 1602.⁴⁰ Tímto způsobem přišel šlechtický rod z Bezdědic o svůj majetek ve Třebovli, na kterém sídlil více než sto let, možná ovšem už od dob husitských válek.

B) dvory Bartákovský a Michálkovský (Knížecí) – areál čp. 22

V obci byla zastoupena kromě výše popsané i druhá šlechtická rodina s predikátem „z Bezdědic“, Bartákové. Jejich předek Barták se jako majitel tohoto dvora objevuje v rejstřících městské dávky města Kouřimi kontinuálně už od roku 1470 a zemřel někdy mezi roky 1505 a 1510.⁴¹

Zanechal po sobě dva životaschopné syny – Jana Bartáka ze Třebovle († 1521), který byl ženatý s Dorotou „Bartačkou“ († 1521),⁴² a právě výše uváděného Havla († asi 1530), jehož manželka se ovšem také jmenovala Dorota. A poněvadž Jan Barták zplodil jen dcery, zdědil po jeho smrti otcovský dvůr ve Třebovli jeho bratr Havel Barták – opět zde máme doklad dědické praxe na počátku 16. století, kdy přednost před vlastními dcerami dostal bratr nebožtíka.

³⁵ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 98.

³⁶ TAMTÉŽ, fol. 109.

³⁷ TAMTÉŽ, fol. 199.

³⁸ Ve dvoře se chovaly 4 dojně krávy, 9 telat, 30 ovcí, 8 jehňat a 3 koně. Jednalo se tedy ve srovnání s panskými dvory na rejižních velkostatech o menší hospodářství.

³⁹ O Vojtěchovi Zubovi nevíme prakticky nic kromě důležité informace, že 20. 4. 1570 byl Maxmiliánem II. povýšen do šlechtického stavu. Pocházel z řad nově nobilitované úřednické vrstvy – víme, že v letech 1576 a 1579 byl hejtmanem panství Komorní Hrádek a během svého působení zde nechal ulít dva zvony do kostelů v Hrusicích a Ondřejově. S největší pravděpodobností (na základě informací o majetkové posloupnosti dvorů ve Třebovli) nezpłodil žádného mužského dědice, a tak jeho smrtí tento šlechtický predikát zároveň zaniká. Kromě Třebovle vlastnil ještě malý dvůr v Křivousech (okr. Mělník), vide NA, Desky zemské větší (dále DZV), kn. č. 27, fol. F 28.

⁴⁰ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 287.

⁴¹ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3nn.

⁴² Dorota, ovdovělá „Bartačka“, odkázala 20 kop grošů míš. své dceři Ludmíle († 1530), druhé dceři Regině († 1529) 50 kop grošů a třetí dceři Zuzaně (mštec v Praze) 10 kop grošů. Dalších 10 kop odkázala na nákup nového kalicha do kostela sv. Štěpána v Kouřimi. V závěti myslela i na chudé, kterým měly její dcery čtyřikrát nechat vytopit lázeň. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha testamentů (1514–1547), inv. č. 183, fol. A 17.

A právě Havlova manželka Dorota Bartáková měla v rámci rodiny zásadní postavení. Pocházela z řad lokální drobné zchudlé šlechty, jejím bratrem byl rytíř Přemysl Pelíšek z Jilmanic,⁴³ majitel dnes zaniklé vsi a dvora Jilmanice u Kouřimi.⁴⁴ Byla především finančně velmi zdatná a půjčovala v Kouřimi (a snad i v okolí) drobné i větší částky na úrok – konkrétně např. roku 1534 částku 40 kop grošů míšeňských měšťanovi Tomáši bednáři, který ji ručil svým domem a zahradami.⁴⁵ Především ale před rokem 1528 půjčila značných 200 kop grošů míšeňských Oldřichovi, opatovi z Klášterní Skalice, na vyplacení zastaveného rybníka.⁴⁶ Mezi další finanční operace zase můžeme zařadit skupování různých dědických podílů, vyplácených v pravidelných ročních částkách, za hotové nižší částky, což byla tehdy běžná praxe. Konkrétně v srpnu 1538 odkoupila Dorota Bartačka se svými syny Matějem a Jakubem dědický podíl ve výši 65 kop grošů míšeňských od Bárty řezníka za ihned zaplacených 30 kop grošů.⁴⁷ Moderní terminologií řečeno, jejich očekávaný zisk zde byl 54 %!

Takto získávané peníze použila rodina k nákupu dalších vhodných nemovitostí, především ve Třebovli. Starší syn Matěj Barták koupil roku 1532 ve Třebovli krčmu [čp. 3] od dědiců zemřelého Šimka krčmáře⁴⁸ za 102 kop grošů míšeňských, z čehož ihned zavdal 40 kop.⁴⁹ A konečně v listopadu 1540 přikoupil ke své krčmě ve Třebovli i velký šosovní dvůr zvaný Michálkovský [čp. 22] od Jana Krčina za závratnou částku 1 100 kop grošů míšeňských, z čehož ihned zavdal 360 kop.⁵⁰ Tento dvůr nacházíme

⁴³ Přemysl z Jilmanic je typickým představitelem zchudlé nižší šlechty pozdního středověku a raného novověku. Už jeho otec Václav bojoval výrazně s dluhy. Zásadní zlom přišel v roce 1505, kdy Přemysla z Jilmanic – šlechtice! – nechal vsadit do vězení v Kolíně žid Beneš z Chlumce pro dluh 60 kop grošů, dokud by se nevydlužil. Přemyslova manželka Kateřina a matka Machna proto prodaly dvůr a tvrz Jilmanice Tomášovi Bylanskému ze Zahrádky (SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. A 26). Svoji další obživu nejprve hledal jako profesionální úředník ve službách bohatšího aristokrata; v letech 1508–1509 se připomíná jako purkrabí (správce) černokosteleckého panství. Přemysl byl do této funkce najat Michalem Slavatou z Chlumu a Košumberka. Velmi záhy ale službu opustil. Po roce 1509 o Přemyslovi nemáme žádné písemné dokumenty až do roku 1527, kdy se připomíná jako měšťan v Českém Brodě a následně (1531) i jako jeden z českobrodských konšelů (vlastnil zdejší dům čp. 78). Po roce 1535 ovšem z Brodu odešel do Prahy, kde vlastnil dům čp. 482 v Železné ulici. Zemřel jako pražský měšťan asi roku 1552 a už následujícího léta 1553 se připomíná již jako nebožtík. Kromě toho se v letech 1526–1552 současně uvádí jako majitel domu v Kouřimi.

⁴⁴ K ní vide: Josef TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko. Obraz poměrů přírodních, života obyvatelstva i paměti časů minulých. Díl III. Paměti osad na Kouřimsku*, Kolín 1915, s. 21–22.

⁴⁵ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 554.

⁴⁶ TAMTĚŽ, fol. 430. Josef Tůma omylem uvádí částku 2 000 kop. J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko*, s. 310.

⁴⁷ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 634.

⁴⁸ Šimek zv. Pluhař ji koupil od Jana Šrámka, původně krčmáře v Chrášťanech, roku 1522 za 108 kop grošů míšeňských. SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 333. Roku 1520 ji koupil Jan z Velimi od Vojtěcha za 100 kop grošů míšeňských. SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 311.

⁴⁹ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 518.

⁵⁰ TAMTĚŽ, fol. 665.

v městských knihách už dříve, původně se dokonce jednalo o dva spojené menší dvory. První z nich se nazýval Michálkovský podle Kuby Michálka, který ho prokazatelně vlastnil od roku 1489.⁵¹ Druhým byl dvorec zvaný Jíchovský podle Michala Jichy, jeho vlastníka od roku 1490. Po jeho smrti koupil 16. ledna 1506 dvůr zvaný Jíchovský ve Třebovli od poručníků sirotků za 310 kop grošů míšeňských Jakub Kantor.⁵² Později se dvorec v pramenech nazývá „*duvor někdy Ruozkovský*“ podle svého majitele Jiříka Růžka.⁵³ Ten ho prodal roku 1523 jistému Jakubovi Holému, od kterého jej ten samý rok odkoupil právě Jakub zvaný Michálků za 174 kop grošů míšeňských a oba dvory spojil do jednoho komplexu.⁵⁴

Zásadní právní zlom ve vývoji této držby nastává roku 1547 v souvislosti s porážkou prvního stavovského povstání proti císaři Ferdinandovi I. V rámci následného postihu provinilců byla potrestána i Kouřim, které byla konfiskována řada venkovských šosovních statků. Mezi nimi se udávají i platy z třebovských masných krámů a krčmy.⁵⁵ Ty Ferdinand I. připojil k dalšímu konfiskátu, nedalekému černokosteleckému panství, které po roce 1558 i s enklávou ve Třebovli odprodal do šlechtických rukou (Smiřičti ze Smiřic). Zásadní ovšem bylo, že z třebovské šosovní krčmy se tímto způsobem stala krčma poddanská (výsadní) a k černokosteleckému velkostatku náležela až do zrušení patrimoniální správy roku 1850. Zbytek tzv. Michálkovského dvora ovšem i nadále zůstal v rukách stejných majitelů jako krčma. Ti se tak dostali do schizofrenní situace „sluhy“ dvou pánů, tedy kouřimských a kosteleckých. Připojení krčmy ke vzdálenému panství se může jevit jako zvláštní a administrativně náročné, poněvadž tvořila územní solitér mimo vlastní dominium. Ovšem ve skutečnosti se stala cenným zdrojem příjmů pro majitele černokosteleckého panství, kteří uplatnili tzv. propinační právo a do Třebovle

⁵¹ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3 nn.

⁵² SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 32. Roku 1505 zemřela Markéta Jichová ze Třebovle. Své dceři Markétě odkázala 50 kop grošů míšeňských (SOkA, Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 18).

⁵³ Někdy mezi lety 1512–1514 získal dvůr Jíchovský Jan Němec a od něho ho v červenci 1515 koupil za 300 kop míšeňských jistý Vojtěch. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 198. Jiřík Růžek koupil dvůr roku 1520 od Vojtěcha za 350 kop grošů míšeňských a Vojtěch obratem za 100 kop odkoupil ve Třebovli krčmu. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 303.

⁵⁴ TAMTĚŽ, fol. 342 et 368.

⁵⁵ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko*, s. 331. Zajímavé je, že jinde v literatuře se řada kouřimských konfiskátů z roku 1547 zcela pomíjí. Např. Karel Tieftrunk uvádí jen, že Kouřimi byly zkonfiskovány roku 1547 tvrze a vsi Toušice a Žabonosy s dvory, dědinami a kostelním podacím (Karel TIEFTRUNK, *Odpor stavův českých proti Ferdinandovi I. l. 1547*, Praha 1872, s. 287).

doávali výlučně pivo z kosteleckého panského pivovaru.⁵⁶ Už méně významné bylo, že podle urbáře z roku 1564 platili Bartákové z Bezdědic černokostelecké vrchnosti dvakrát ročně 30 grošů.⁵⁷ Jistě není bez zajímavosti, že zdejší krčma byla živým komunikačním centrem a zastavovali se zde při svých cestách do Kouřimi, Prahy či Kolína i cestující šlechtici.⁵⁸

Ani Matějův bratr Jakub⁵⁹ nezaostával s majetkovým vzestupem. Roku 1555 koupil Jakub Barták z Bezdědic ves (Černé) Bláto, dnes v okrese Kutná Hora.⁶⁰ Podle berního soupisu z roku 1557 byl Jakubův majetek odhadnut celkem na 725 kop grošů českých a vlastnil zhruba tři poddanské rodiny.⁶¹ Patrně roku 1557 pak ještě koupil další svobodný dvůr Bohumile u nedalekého Kostelce nad Černými lesy.⁶² Majetkový vzestup pak celá rodina dovršila i vzestupem stavovským – bratři Matěj a Jakub Bartákové z Bezdědic a v Třebovli dosáhli 7. června 1543 oficiálního povýšení z vladyckého do rytířského stavu království Českého, k čemuž bylo podmínkou vlastnictví svobodného deskového statku, a od této chvíle byli oprávněni zasedat i na zemském sněmu.⁶³ Bartákové tak zažili doslova „raketový“ společenský vzestup, kdy během necelých dvou desetiletí se ze sedláků stali rytíři království

⁵⁶ Roku 1564 vedl jménem majitele černokosteleckého panství úředník Jan Kubata spor s Matějem z Bezdědic a v Třebovli o nezaplacených 5 kop grošů českých za pivo z kosteleckého pivovaru. Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F, kt. 77.

⁵⁷ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Velkostatek (dále Vs) Kostelec nad Černými lesy, inv. č. 3137, fol. 108; Vladimír Jakub MRVÍK, *Nejstarší urbář Černokosteleckého panství z roku 1564. Kritická edice*, Sborník archivních prací 60, 2011, s. 465–560.

⁵⁸ Například roku 1569 se v třebovské krčmě „času večerního“ setkal rytíř Jan Saska z Vacovic s rytířem Jáchymem Vachtlem z Pantenova, majitelem vsi a tvrže Kounice (okr. Nymburk). Nevíme, kolik dotčení vypili a jaký rozpor mezi nimi vznikl, ale jejich setkání skončilo tím, že Saska Vachtla „pěstí ve tvář udeřil“. NA, Registra komorního soudu, kn. 20, fol. C 9. Velmi živoucí je i případ hejtmána černokosteleckého panství Samuela Trojana z Bylan a Rossfeldu, majitele nedalekého hamfestního dvora v Bylanech (okr. Kolín), který začátkem června 1619 poslal svoji podruhyni Kateřinu, manželku Matouše z Bylan, do Českého Brodu na trh se svým plátnem, ovšem oni peníze za prodané plátno propili (!) právě v krčmě v Třebovli. Samuel, pochopitelně rozčilený, potom napsal kouřimské městské radě „v tom majíce potravu, že v krčmě vaší ve vsi Třebovli od některého času lajíc, že žádné práce nemajíce za časté pijí, hodují, muziku drží a divné rozpustilé věci tam provozují.“

⁵⁹ 10. ledna 1557 Jakub sepsal kšaft. Svůj veškerý šosovní statek při městě Kouřimi odkázal manželce Dorotě († po 1563), synům Janovi († 1568) a Václavovi a dcerám Alžbětě, Anně a Kateřině. Vykonavatelem kšaftu určil svého bratra Matěje z Bezdědic († 1565–1570). NA, DZV, kn. 50, fol. H 19. Dcera Anna žila ještě roku 1568, kdy prodala polovinu vsi Černé Bláto, kterou zdědila po svém bratrovi Janu ml. z Bezdědic (NA, DZV, kn. 59, fol. F7 et DZV, kn. 88, fol. G3). Provdaná byla za Jana Baderského z Újezda.

⁶⁰ NA, DZV, kn. 11, fol. L9.

⁶¹ Oto PLACHT, *Odhad majetku stavů království českého z r. 1557*, Praha 1949, s. 65.

⁶² Nakonec ho ovšem jeho synovec Adam z neznámých důvodů prodal 7. září 1584 bez jakéhokoliv vybavení tehdejšímu hejtmánovi černokosteleckého panství a erbovnímu měšťanovi z Kostelce nad Černými lesy Matějovi Sobkovi ze Šemberu za částku 66 kop grošů českých. NA, DZV, kn. 182, fol. E 28.

⁶³ NA, DZV, kn. 4, fol. K 11; Vladimír KLECANDA, *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty*, Praha 1928, s. 90.

Českého. Ovšem formální vzestup rodiny nemuselo jejich okolí, znalé jejich selského původu, vždy respektovat. Zvlášť to platilo pro jejich erbovní strýce, vладыky z Bezdědic, kteří byli do šlechtického stavu povýšeni už dvě generace před tím, přesto nikdy do rytířského stavu povýšeni nebyli – nikdy totiž na rozdíl od Bartáků nezískali potřebný deskový statek. Konkrétní doklad pro to máme v následujícím konfliktu:

Během žní v červenci 1544 přišel Pavel z Bezdědic odpoledne do krčmy svého souseda Jakuba Bartáka z Bezdědic ve Třebovli, kde byl v tu dobu i Jakubův bratr Matěj. Zde došlo mezi Pavlem a bratry Bartáky k jakémusi konfliktu. Navečer, když už zůstal v krčmě Jakub sám, se Pavel z Bezdědic vrátil se svým synem a dvěma čeledíny; podle některých svědectví přišel do krčmy opilý. Pavel začal údajně Jakuba slovně napadat „*Zdaž vy mníte, že ste jaký Pán? Však vy nejste žádný Pán! Než, že jste zvyjebení forberečníci a máte krky kupované.*“ Podle jiného svědectví měli i pokřikovat „*Bartáčku, usraný zemánku!*“ A následně Pavel z Bezdědic vytasil na Jakuba Bartáka meč, vystrkal ho z krčmy na dvůr, kde Jakub upadl a Pavel ho chtěl v ten okamžik probodnout. V tom ovšem neznámý pachatel vystřelil z ručnice a dotčeného Pavla z Bezdědic postřelil.⁶⁴

Zmíněný Matěj po sobě zanechal syny Adama a Jana, kteří roku 1570 sídlili ve Třebovli, a dceru Alžbětu, provdanou za Jana Voka z Říčan na Maloticích.⁶⁵

Žádný z uvedených mužských potomků (pravděpodobně) po sobě nezanechal žádné syny, a tak rodová linie pokračovala po přeslici – konkrétně přes Jakubovu dceru Alžbětu, provdanou za rytíře Václava Baderského z Újezda na Libodřicích. Ti spolu zplodili opět dvě dcery – Annu Hostačovskou a na Libodřicích a Kateřinu Kutovcovou a na Třebovli. A právě jim odkázala jejich babička Dorota Bartáková z Bezdědic veškerý svůj majetek v Kouřimi a ve Třebovli. Obě dvě pak 14. října 1588 uzavřely smlouvu, ve které se Anna Hostačovská vzdává za blíže neuvedenou částku svého dědického podílu a jedinou vlastníci mj. Bartákovského dvora se stala Kateřina Kutovcová.⁶⁶ Majetkový přesun byl pak dokončen 10. května 1589, kdy Kateřina učinila spolumajitelem celého svého dědictví svého manžela Jindřicha Kutovce z Úrazu z původně velmi zámožné pražské rytířské a patricijské rodiny.⁶⁷

⁶⁴ *Výpisky z Bílé knihy puohonné*, Časopis musea království Českého 36, 1862, s. 187–189.

⁶⁵ NA, Genealogická sbírka Dobřenského, materiály k rodokmenům, lit. B, fol. 74. V roce 1557 prodal Jan z Říčan Malotice s příslušnými statky svým příbuzným Zdislavovi a Karlovi Říčanským z Říčan, kteří je připojili ke svému zasmuckému panství.

⁶⁶ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 83–84.

⁶⁷ TAMTĚŽ, fol. 92. Jindřichův otec Jan Kutovec byl pražským měšťanem a posléze i konšelem. Roku 1558 jej Vojtěch Albín z Úrazu přijal k erbu a titulu, čímž se stal erbovním měšťanem. Roku 1583 získal od svého dlužníka Prokopa Čabelického kvůli jeho nesolventnosti drobný rytířský statek Komorce na Černokostecku o 11 lokalitách (88 osedlých), včetně mlýnů, krčem a vlastního pivovaru. Kromě Komorců držel Jan Kutovec ještě vsi Smíchov a Hlubočepy u Prahy (získal je před rokem 1570), Ještětice a roku 1584 přikoupil od Purkarta Budovce z Budova i dvůr v nedalekých Hryzelích. Roku 1577 byl přijat do rytířského stavu. Jan Kutovec zemřel 1. září 1585, zanechal po sobě syny Benjamina (hofrychtěř nad královskými městy, majitel vsi Hlubočepy, † 1599; manželka Anna, dcera kutnohorského měšťana Jana Fífka),

Je třeba uvést, že Kutovcovi na Třebovli skutečně i sídlili a představují tak masu předbělohorské nejnížší šlechty, žijící na úrovni bohatých měšťanů a dvořáků na venkovských dvorech či mlýnech.⁶⁸ Roku 1589 Kateřina vedla spor s kouřimským měšťanem Tomášem Bílovským z Krásné Hory, který ji pohnal před soud za nezaplacené světlé (řídké) pivo.⁶⁹

Kromě dvora ve Třebovli vlastnila tato větev Bartáků také dům přímo v Kouřimi a je velmi pravděpodobné, že v něm alespoň část roku skutečně i přebývala. Dům zvaný Voříškovský v Pražské ulici koupila někdy před rokem 1582 výše uvedená Dorota a roku 1584 s ním už disponovala její snacha Salomena Bartáková z Bezdědic († po 1597), manželka Jana Bartáka.⁷⁰ Dům v ceně 300 kop grošů míšeňských po Dorotině smrti také získaly společně její vnučky, výše uvedené Anna Hostačovská a Kateřina Kutovcová, a ty ho roku 1588 z blíže neznámých příčin odevzdaly Janu Vodičkovi, „někdy šafáři paní Doroty Bartákovy z Bezdědic a v Třebovli“.⁷¹ Jen na okraj doplňme, že i Salomena Bartáková ve městě i v okolí hojně úvěrově podnikala – jednak půjčovala na úrok (a to dokonce i v Českém Brodě)⁷², jednak skupovala za hotové peníze dědické podíly, vyplácené v dlouhých časových obdobích (tzv. vejruňky), a to často se ziskem přesahujícím 50 %.⁷³

Jindřich Kutovec zpočátku zdejší rodový majetek rozšiřoval – např. roku 1600 koupil vinici v Kouřimi nad rybníkem Babán za 40 kop grošů míšeňských.⁷⁴ O to překvapivější a pro nás dnes už těžko poznatelné jsou příčiny, pro které Jindřich Kutovec společně s manželkou Kateřinou prodal svůj šosovní třebovelský dvůr i s krčmou městu Kouřimi za velmi vysokou částku 7 500 kop grošů míšeňských, kterou navíc obec okamžitě jednorázově zaplatila! Překvapivě se tak stalo ještě před žněmi, 30. května 1603.⁷⁵ Ten samý den pak Jindřich uzavřel kupní smlouvu na kouřimský šosovní mlýn zvaný Podhrázký za částku 4 200 kop grošů míšeňských.⁷⁶

Martina (na Hlubočepch, † před 1620), Jindřicha († po 1603, majitel dvora v Třebovli u Kouřimi), Jana (manželka Barbora z Vlkanova; na Hlubočepch) a z druhého manželství syna Viléma († před 1614). Po smrti Jana Kutovce prodali jeho synové Komorce i se dvorem v Hryzelích Jaroslavovi I. Smiřickému ze Smiřic (1513–1597), který je natrvalo připojil k sousednímu černokosteleckému panství. Jediný Benjamín Kutovec z Úrazu zanechal po sobě dva syny, nicméně Albrechtem vymřel rod už 1627 po meči a jeho dcerou Prudencií 24. července 1630 i po přeslici (zemřela v Míšní svobodná).

⁶⁸ K tomuto souhrnně Vladimír Jakub MRVÍK, *Pauperizace raně novověké nižší šlechty v Čechách a její (zkreslený) úbytek v pramenech hromadné povahy*, Historická demografie 40, 2016, s. 1–47.

⁶⁹ Archiv Národního muzea, Topografická sbírka F, inv. č. 93 (Kouřim) a Genealogická sbírka H, inv. č. 33.

⁷⁰ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 18, 28 et 30.

⁷¹ TAMTÉŽ, fol. 84.

⁷² SOKA Kolín, AM Český Brod, Kniha zákupů (1580–1653), sign. III.6, fol. F19.

⁷³ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 145, 155 et al.

⁷⁴ TAMTÉŽ, fol. 280.

⁷⁵ TAMTÉŽ, fol. 299.

⁷⁶ TAMTÉŽ.

Město Kouřim slibně získanou zařízenou investici ve výsledku podrželo jen necelých dvacet let. V rámci pobělohorských konfiskací přišla Kouřim o všechny své venkovské statky, které obratem koupil kníže Karel I. z Lichtenštejna († 1627) a jimi velmi výhodně arondoval své sousední černokostelecké panství.⁷⁷

V rámci černokostelecké vrchnostenské správy vznikl unikátní pramen pro plastické poznání vzhledu a provozu této části vsi Třebovle v raném novověku – jedná se o tzv. Zlatý urbář z roku 1677,⁷⁸ který detailně popisuje bývalý Michálkovský dvůr a nedalekou krčmu [čp. 3], vypálenou Švédy roku 1639:

„Předně. Jdouce ze vsi Třebovle do oznámeného dvora od strany půlnoční na poledne, jsou vrata z kamena vystavený, na pokštele⁷⁹ skroužený, při nich dvířka podobným způsobem pod malými štítky řemeslem zednickým udělaný. K tomu vrátne na klapačkách rozvěrací.

Item podly těch vrat jest chlív pro krávy z truplových⁸⁰ zdí, do něhož se zavřítí může 50 kusů dobytka hovězího po straně půlnoční, do vsi s štítem kamenným na západ a vikýřem, k stodolám pak s svislími⁸¹, vše vespod po dvouh šářích⁸² šindelem pobito, ostatek došky a navrch kalenci⁸³ přikryto.

Před tím kravínem ve dvoře jest louž pro drůbež pernatou a z tý louže hejcoch⁸⁴ svobodný na ves podle kravínův v rohu pod zeď. Opět z druhé strany kravínův jiná louže na vsi, plotem opletená, pro brození koní a při ní jedna hruška štěpná.

Od těch kravínův kus plotu tejněného⁸⁵ s kusem zdí, kdež někdy za předešlých let pro krmení dobytka marštal anebo volárna bejvala. A hned podle toho naproti straně vejchodní stodola zděná, vápnem na ostro obvržená, s jedním mlatem projížditá, s dvěma zaděnými a dvojími vraty, na dvě strany se otvírajícími, krovem náležitě opatřená a na jedněch svislích a nad mlatem šindelem pobitá a ostatek došky pošíta se spatřuje.

Od tý zdi jmenovaný opět plot až k vratům zděným však vrata místo klenutí toliko na dubových pouších⁸⁶ se dvojíma vrátnicemi na klapačkách. Zase od těch vrat kus plotu tejněného pro zavření dvora až k stodolám k straně polední, ze zdi vystavěným, od dvouh mlatích a třech zaděných, vše vápnem zobmítaných, čtverými vraty průjizditými, na dvě strany na klapačkách se rozvěracími. Krov na jehlu tesařským dílem dobře

⁷⁷ Tomáš Václav BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách pro r. 1618, část druhá*, Praha 1883, s. 1112.

⁷⁸ SOA Praha, Vs Kostelec nad Černými lesy, inv. č. 3138, fol. 191v-196v.

⁷⁹ Zděný klenutý oblouk. Odlišoval se od prostých přeložených trámů na sloupech.

⁸⁰ Truple = sušené nepálené cihly.

⁸¹ Pojmem „svislo“ nebo „svisle“ se ve středním Polabí a očividně i na Černokostelecku označovala boční zešíkmená část valbové střechy, taktéž pokrytá šindelem či došky. Jedná se konstrukčně o velmi starobyrou formu.

⁸² Šár = řada šindelů nebo cihel.

⁸³ Kalenec – *došek mastnicí neb blátem napuštěný, kterým hřebeny nebo zdi přikrývají*. Viz Josef JUNGSMANN, *Slovník česko-německý, díl 2 (K–O)*, Praha 1836, s. 13.

⁸⁴ Zpevněná vodovodní strouha.

⁸⁵ Roubený plot kolem zahrady, většinou s šindelovou stříškou.

⁸⁶ Pouch = silný trám spojující sloupky.

udělaný, pospodu třemi šáry šindelem pobitý a na vrchu kalencem položený, ostatek došky pošíty.

Opět nový štok na poledne následuje, nedaleko od stodoly, nížeji do dvora, jest z kamena vystavěný při zemi chlív pro dvanácte kusův dobytka hovězího, a při tom dílna pro všelijaký potřeby hospodářský. Nadto schody na lihách⁸⁷ z stupňův tesaných s pavláčkou, přicházejíce do špejcharu zděného a dlážděného. Z toho špejcharu zase schody na svrchní podlahu z prken na falc⁸⁸ udělanou. To stavení jest krovem opatřený a šindelem pobitý. Dveře pak při chlívě na klapačkách jedny, a při dílně též špejchaře na pantích dvoje.

Item zase podle oznámeného štoku jest v uličce podzemní sklep klenutý pro schránění omastku hlubokej do břehu bez krovu a při něm dveře na pantích dvoje. A zase jiný dveře na klapačkách po straně téhož sklepu do štěpnice jedny.

Opět při polední straně následuje stavení všechno zděný, vápnem zobmítaný, v kterémž se nachází ratejna⁸⁹ dlážděná, v ní oken sklených do štuk vsazených k vejchodu jedno, k polednímu do štěpnice jedno a na půl noci do dvora tři, činí pět. Síně dlážděná, kuchyně též dlážděná, topení s komínem zděným, z té síně komora zděná dlážděná, za ní marštal pro potah a krávy. V nich se postaviti může 30 kusův dobytka. U síně, ratejny, kuchyně, komory čtvery dveře na pantích a na marštale a kravínu na klapačkách dvoje. To všechno stavení pod jedním krovem jsouc, jest šindelem pobitý. Ale však ze síně schody z prken falcovních pod krov udělaný. A v tom krově nad ratejnou komora k potřebě šafáře na lepenici udělaná jest. Zase pod tím krovem nad kravíny druhá komora na lepenici slove Řezárna⁹⁰ způsobená se nachází. Při těch komorách dveře na pantích dvoje.

Odtud toliko na západ jest zděná a obmítaná zeď nad ouvozem, kterýmž se jede ze Třebovle do Kouřima, nad kteroužto zdi stavení žádný není, a to z příčiny tý, že jsouce tu blízko chalupníci přináležející k klášteru skalickému⁹¹, aby někdy svou neopatrností jmenovaný dvůr nezapálili. Při skonání takové zdi jest stará kuchyně, kterouž sám komín klenutý do svého okřšku pojímá, šindelem pobitá a při ní dveře na pantích jedny.

Podle té kuchyně jest stavení zděný, kdež někdy nepochybně **tvrze** bejvala, však nyní jedna síň, v ní komora a za tím zase dvě komory, jedna s stropem mazaným a druhá klenutá, vše pod jedním krovem, šindelem pobitá, a to se tejká zpředu jmenovaných vrat, kterými se ze vsi do dvora přijíždí. Při tom stavení dveře na pantích troje, a v štítu prkenným do dvora proti polednímu jedny.

Vprostřed toho dvora jest studnice s dobrým pramenem vyzděná, s obrubou, rumpálem a okovem pro vážení vody dobře opatřená. Naproti té studnici jest sklep

⁸⁷ Zde krakorec.

⁸⁸ Falc = drážka. Silná prkna (fošny) měla stesané konce, naříznuté a vyštípnuté do užších hranolů a zasunuté do drážky (žlábků). Většinou se ovšem tato technika používala ve svislých konstrukcích, kde byly prkenné stěny zasazeny do žlábků ve svislých trámech.

⁸⁹ Velká světnice ve dvoře pro přespávání čeládky. V řadě dvorů sloužila ratejna pouze ženské čeledi, zatímco čeledini přespávali ve chlévech.

⁹⁰ Prostora ve stáji nebo samostatná stavba na dvoře, sloužící k řezání nebo sekání krmiva.

⁹¹ Klášterní Skalice, okr. Kolín.

podzemní klenutý pro omastek. Nad ním střecha na sloupích, pravidlách⁹², trámích s náležitou podlahou mazanou, kdež časem kdyby špejchar nepostačoval, mohlo by se tam obilí sypati. Při kterýžto střeše po jedné straně svisle⁹³ a po druhý z prken lomenice, při tom sklepe i lomenici nacházejí se dveře na pantích dvoje.

Podle toho sklepu jest v nově vystavěná na dubových sloupích kolna pro vozy a jiný potřeby hospodářský a ta náležitým krovem a střechou přikryta jest.

Při témž dvoře jest rolí k obsívání pšenicemi a ječmeny osumdesáte osum kop záhonův. [= 151,9 ha]

Louka pod polmi na střeným rybníce za pět voz.

Item druhá pod hrází za jeden vůz.

Zahrada za tím dvorem, začínouc od stodol hořejších za ratejnou, komorou, marštalí a kravíny, při straně polední dílem štěpím, ostatek višňovím vysazená a ploty pletenými a tejněnými dobře obhražena.

Zase ohrádka pro hřibata nebo jalový dobytek při silnici kouřimský a druhou stranou při zahradě dvora Linhartovského⁹⁴ dolejšího.

Ovčín při témž dvoře pustý, toliko místo. Do něhož se za předešlých let zavíralo na zimu ovec bahnic pět set kusův.

Krčma vejsadní třebovská.

Na kterýž někdy hospodářem (jakž nějaký zaznamenání starý urburná, založený v létu 1562, 63 a 64⁹⁵ vysvětlují) Jakub z Bezdědic bejval a platil z ní k důchodům peněžitým panství Kosteleckého ouroku Svato Jiřského 30 gr. a Svato Havelského též 30 gr. A piva z pivovaru kosteleckého na šenk přijímal. Že pak v těch letech od předešlých vrchností dotčený Jakub Bezdědický vykoupený byl, při prodaji Jeho Mil. kníž. a vladaři Domu Lichtenštejnského z Niklšpurku, panství Kosteleckého, i tato krčma přivtělena a prodána jest. A poněvadž v létu 1639 od lidu švédského Panyrovského⁹⁶ k spálení přišla, zase na náklad J. M. K. vystavěna, jakž následuje.

⁹² V Polabí a jinde je termín pravidlo doložen ve významu okapové vaznice.

⁹³ Pojmem „svislo“ nebo „svisle“ se ve středním Polabí a očividně i na Černokostecku označovala boční zešikmená část valbové střechy, taktéž pokrytá šindelem či došky. Jedná se konstrukčně o velmi starobylou formu.

⁹⁴ Svobodný dvůr rytířské rodiny Linhartů z Najenperka (čp. 1).

⁹⁵ Mínen je urbář z roku 1564, SOA Praha, Vs Kostelec nad Černými lesy, inv. č. 3137.

⁹⁶ Mínen je švédský generál ve třicetileté válce Johan Banér († 1641). 27. a 28. listopadu 1639 vypálili Švédové celkem 16 vesnic (Svatbín, Oleška, Brník, Chotýš, Močedník, Vitice, Lipany, Hřiby, Přistoupim, Tismice, Vrátkov, Tuchoraz, Nová Ves, Štolmíř, Mrzky a Přebozy) a 7 panských dvorů (Chotýš, Hřiby, Tuchoraz, Vrátkov, Tismice, Přebozy a Broučkov). V dalších dnech byly vypáleny i dvory v Kostelci nad Černými lesy a ve Skramníkách.

Předně, když se do ní ze vsi jede, jsou polou vrata mezi dvěma sloupy dubovými na dvě strany se otvírající. Ihned od těch vrat roubená a hlinou do kabátu okožovaná světnice, v ní na vejchod okno sklenný jedno, na poledne dvě, na západ jedno. Kamna prostý na podkamní zděným jedny, dveře jedny. Komín na šticholce⁹⁷ sroubenej a vymazanej jeden. Pec klenutá pro pečení chleba jedna. Item síň též roubená, při ní dveře na klapačkách dvoje. V tý síni komora s dveřmi na klapačkách. Z té síně schody pod krov na lihách⁹⁸ tesaný. Za tou síní marštal na šest koní a okolo tý marštale dva malý chlívky a přístřeší nad nimi. Podobně na druhý straně marštale k hradbě zahrady pana Praxy sama o sobě malá sroubená komůrka, kdež se při tom všem nachází na klapačkách dveře čtvery.

Opět v druhým štoku⁹⁹ na půl noci jest marštal roubená, krovem a došky přikrytá, pro 12 koní. Při ní komůrka sroubená pro řezníka, kteráž se potřebuje za krám masnej k straně polední, a na západ kolnička pro přichránění vozův a časem mlácení obilí. Ty oba kusy jsou přikryty toliko na námětky¹⁰⁰ pod došky a při komoře dveře na klapačkách.

Item v prostřed dvora té krčmy jest podzemní sklep klenutej, před ním na dvouch sloupích podloubí a krov po něm obdýlný, šindelem pobitý. Před tím sklepem studnice zděná s obrubou, rumpálem a jedním okovem, s dostatkem vody.

Od zředu jmenovaných vrat, plot pletený zvostavkovaný a tejnem¹⁰¹ přikrytý. Mezi tím plotem opět polou vrata na klapačkách, na dvě se otvírající k silnici. A dáleji dvířka do zahrady pro kuchyňskou potřebu, kteráž jest přidána k nájmu krčmy a počítá se za 10 záh. [= 2870 m²] přes ½ honu.

Platí z tý krčmy šenkýř ročně místo posudného k důchodům panským – 24 kr.

A řezník ročně loje škvařeného pod počet purkrabský do sklepů jeden kámen ve 20 librách.

Ten dvůr zředu jmenovaný, podobně krčma třebovelská přináležej pod správu duchovní panu děkanovi města Kouřima. A pod právo světský rychtáři lipanskému, kdež kládu pro trestání lidí neposlušných při krčmě vystavenou jmá. S mrtvými pak těly k pohřbu k kostelu svatého Bartoloměje tu ve vsi Třebovli.

Krám masnej nebo šlachtata¹⁰² v nově vystavěná

Toliko z dříví sroubená, na skulinu i po podlaze vymazaná, při samých vratech, kterýmiž se do krčmy třebovelský ze vsi od poledne vjíždí, s jedněmi dveřmi a víkem pro vykládání masa na klapačkách, s prostým krovem, šindelem pobitý a k poledni i půl noční straně štíty prkny zapařeny. Kdež k západnímu štítu na dvouch lihách schody z prken falcovních udělaný a pod krov dvířka na pantích.

⁹⁷ Šticholec, z něm. Stichholz. Do dřevěných zdí vnitř budovy zatlukou se hezky hustě količky, aby maltu držely.

⁹⁸ Viz poznámka výše.

⁹⁹ Stavění.

¹⁰⁰ Námětek = přístřešek.

¹⁰¹ Roubený plot kolem zahrady, většinou s šindelovou stříškou.

¹⁰² Játka s přilehlými masnými krámy.

Platí řezník z tý šlachtaty a komůrky z předu dotknutý, toliko ročně k důchodům panským nebo do sklepu hospodářského, jakž z svrchu při nájmě šenkýřovým oznámeno, loje škvařeného jeden kámen [= 10,3 kg].“

C) dvůr Nykláskovský (Dolní) – čp. 1

Patrně nejmenším šlechtickým dvorem ve Třebovli byl tzv. Nykláskovský dvůr, ke kterému nemáme bohužel prakticky žádné prameny. O jeho existenci se vlastně dozvídáme až při jeho posledním odprodeji a zániku jeho samostatnosti. Konkrétně v sobotu po sv. Anně 1613 prodal Jindřich Nyklásek ze Žitenic Adamovi Linhartovi z Najenperka dvůr ve Třebovli, který zdědil po svém otci Václavovi, za 2 500 kop grošů míšeňských. Jindřich se dlouhodobě potýkal s finančními problémy, které řešil mj. zástavou svých polí sedlákům v nedaleké vsi Chotouň.¹⁰³ Adam Linhart postupně v obci získal ještě další dva dvorce a vytvořil z nich jeden rozsáhlý celek, představující slibnou hospodářskou budoucnost, do které ovšem nemilosrdně zasáhla třicetiletá válka (viz níže). Jindřich se následně odstěhoval do Kostelní Lhoty u Poděbrad, kde v červenci 1617 na svém poddanském statku umírá, v podstatě na úrovni bohatšího sedláka.¹⁰⁴

Zastavme se ještě stručně u rodiny Nyklásků ze Žitenic. Jednalo se o velmi drobný šlechtický rod, sídlící především na drobných dvorech na Kolínsku a Kutnohorsku (např. Břežany I, Pečky, Limuzy, Dolany, Jelčany aj.), jeho členové případně působili i jako vrchnostenscí úředníci bohatšího aristokrata, což byl mezi předbělohorskou českou šlechtou masivně rozšířený jev.¹⁰⁵ Jejich první známý předek Mikuláš Nyklásek (1485–1523) a jeho potomci v přímé linii vlastnili až do třicetileté války nedalekou ves Chotouchov (okr. Kolín).¹⁰⁶ Zajímavé je, že tento dvůr – tehdy už neexistující – se na počátku 18. století nazýval „Mikulášovský“.¹⁰⁷

¹⁰³ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 232.

¹⁰⁴ Antonín REZEK (ed.), *Paměti Mikuláše Dačického z Heslova, svazek druhý*, Praha 1880, s. 173.

¹⁰⁵ K tomuto souhrnně: V. J. MRVÍK, *Pauperizace raně novověké nižší šlechty*, s. 1–47. Úbytek počtu nižších šlechticů s deskovým majetkem sledoval Petr ČORNEJ, *Proměny rytířského stavu ve středních Čechách v letech 1603–1654*, *Středočeský sborník historický* 10, 1975, s. 123–126. Konkrétní případové sondy k nižším šlechticům jako vrchnostenským úředníkům: Emil KONOPÁSEK – Jiří HÁŠ, *Hejtmané na Zbirohu v letech 1594–1700*, *Heraldika a genealogie* (dále HaG) 18, 1985, s. 15–33; Jan SCHWALLER, *Hejtmané na Pardubickém panství za Viléma z Pernštejna v letech 1490–1521*, HaG 27, 1994, s. 103–115; Vladimír Jakub MRVÍK, *Nižší šlechta a erbovní měšťanstvo Černokostelecka v období raného novověku*, *Archivní prameny Kolínska* 2002, s. 3–60; případně i Eva CIRONISOVÁ, *Vývoj správy rožmberských panství ve 13.–17. století*, *Sborník archivních prací* 31, 1981, s. 105–178.

¹⁰⁶ Výše zmíněný Václav Nyklásek, majitel jednoho ze třebovských dvorů, byl pravnukem dotčeného Mikuláše. Roland NOHEL, *Kutnohorské erbovní rody*, Kutná Hora 1998, s. 72; Eliška ANTOŠOVÁ-ČÁNOVÁ, *Zanikání drobných statků na Hradecku*, in: *Práce Krajského muzea v Hradci Králové* 1959, s. 115–149.

¹⁰⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1711–1726), inv. č. 187, fol. 1.

D) dvůr Linhartovský (Vojtěchovský, Horní) – čp. 4

Na místě areálu čp. 4 byly v roce 2013 objeveny zbytky pravěkého i středověkého osídlení, což dokládá zajímavý případ kontinuálního sídla v rozmezí tří tisíc let.¹⁰⁸

Poprvé je dvůr zmíněn v kouřimských městských knihách v roce 1505 – ze zápisu se dozvídáme, že jeho tehdejší majitel Jakub Chlád ho dříve (patrně roku 1493)¹⁰⁹ koupil od Martina z Přistoupimi, kdysi sirotka po Kubíkovi ze Třebovle¹¹⁰; od roku 1505 na něm pak hospodařil Jakubův syn Pavel.¹¹¹ První kupní smlouva se váže k 28. lednu 1522, kdy kupuje dvůr od Pavla Chláda i s vnitřním vybavením Jan Novodvorský za závratnou částku 1200 (!) kop grošů míšeňských, ihned zadal 300 kop a zavázal se splácet každoročně částku 100 kop grošů.¹¹² Jan Novodvorský byl ve své době na Kouřimsku jedním z nejbohatších sedláků (respektive dvořáků) – kromě dvora ve Třebovli totiž vlastnil i dvůr „*Lhotku blíž města Kouřimě*“ (dnes Hlaváčova Lhota), který koupil 14. června 1522 společně s manželkou Eliškou od Václava Brauma za 102 kop grošů míšeňských, ovšem v hotovosti zadal jen 18 kop (!).¹¹³ Označení „Novodvorský“ snad může označovat dvůr ve Třebovli, který vznikl nově, tj. až po husitských válkách. V roce 1529 si zmíněný Jan Novodvorský půjčil vysokou částku 100 kop grošů míšeňských od svého „sousedu“ Havla z Bezdědic, kterému za to zastavil veškerý svůj statek ve Třebovli – snad ji potřeboval na pravidelnou roční splátku svého dvora (viz výše).¹¹⁴

Později byla majitelkou dvorce Dorota Novodvorská z Bítova¹¹⁵, vdova po Jakubovi Novodvorském, od které ho koupil mezi lety 1550–1582 Jan (II.) Chotouňský z Chotouně, syn zemřelého habsburského profesionálního úředníka Jana (I.) Chotouňského z Chotouně.¹¹⁶ Tento Jan (I.) odkázal svým synům Janovi a Jindřichovi

¹⁰⁸ Daniel DVORÁČEK, *Nové archeologické poznatky z Třebovle, okr. Kolín*, Archeologie ve středních Čechách 19, 2015, s. 759–768. V listopadu 2013 bylo v rýze pod tzv. Sázavským dvorem zjištěno pět zahloubených objektů. Objekty 1–3 a 5/2013 byly interpretovány jako zahloubené sídlištní jámy. Podle keramických nálezů je patrné, že všechny čtyři náleží do pozdní fáze raného středověku, do 12. až počátku 13. století. Morfologie keramiky se shoduje s keramikou tohoto období z nedalekého hradiště na svatojiřské ostrožně v Kouřimi. V objektech 2, 3 a 5/2013 byla v menší míře zastoupena i pravěká keramika (pět zlomků), z níž se podařilo určit pouze jediný zlomek okraje z mladší nebo pozdní doby bronzové.

¹⁰⁹ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3nn.

¹¹⁰ Kubík se jako zdejší majitel připomíná kontinuálně už od roku 1470.

¹¹¹ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 12 et 194.

¹¹² TAMTÉŽ, fol. 325.

¹¹³ Gustav FRIEDRICH (ed.), *Archiv český XXVIII*, Praha 1912, s. 11.

¹¹⁴ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 454.

¹¹⁵ Roku 1563 se uvádí jako „*Dorota z Bítova a na Třebovli*“. Její manžel se jmenoval Jakub Novodvorský z Jelčan a měli spolu dvě dcery – Markétu Zbyňkovou z Jelčan na Zboží a Evu Hlaváčovou z Jelčan (manžel. Jaroslav Hlaváč z Vojenic a na Pašiněvsi, okr. Kolín). Není bez zajímavosti, že tento Jaroslav Hlaváč zemřel na svém statku (Hlaváčova) Lhota a byl pohřben 3. ledna 1618 v kostele sv. Bartoloměje ve Třebovli. Historický ústav AV ČR, Pozůstalost Augusta Sedáčka, <http://www.augustsedlacek.cz/apps/?asq=t%C5%99ebovle#search>; cit. 13. 5. 2019.

¹¹⁶ Jan Chotouňský z Chotouně byl povýšen do šlechtického stavu společně s bratry Jiřím, Pavlem a Šimonem 28. dubna 1556. Narodil se jako císařský poddaný ve vsi Chotouni u Českého Brodu

svůj majetek, mj. dvůr ve Dvorech na panství Benátky nad Jizerou. Protože ale žádný z nich neměl na vyplacení dalších dědiců, prodali zděděný otcovský dvůr a Jan (II.) koupil za utržené peníze dvorec ve Třebovli, na kterém ovšem pojistil svému bratru Jindřichovi jeho podíl ve výši 1 100 kop grošů míšeňských. I Jan (II.) šel ve stopách svého otce a stal se profesionálním vrchnostenským úředníkem – v šedesátých letech 16. století byl správcem panství sázavského kláštera.¹¹⁷

Po smrti Jana (II.) zdědila v lednu 1584 dvůr pozůstalá vdova Anna z Votína, dcera Václava Diblíka z Votína – měšťana a císařského rychtáře v Českém Brodě¹¹⁸, a jejich jediná (nezletilá) dcerka Alžběta Chotouňská. Veškeré Janovy osobní věci včetně jedné bicích hodin, kordu a šperků (3 zlaté prstýnky, 12 postříbřených lžic, 2 růžence z korálu a stříbrná pozlacená konvička) a dvou postelí s nebesy překvapivě nezdědila vdova Anna, ale Janův bratr Jindřich. Sirotek Alžběta měla obdržet 450 kop grošů míšeňských, ovšem část peněz byla vázaná podmínkou její budoucí svatby.¹¹⁹

Mladá vdova Anna z Votína se ještě téhož roku znovu provdala za rytíře Vojtěcha Zuba z Poměšic a na Křivousích (okr. Mělník), který obratem (15. května 1585) koupil tento dvůr vedle dvora Daniela Bartáka z Bezdědic a naproti krčmě za 3 200 kop grošů míšeňských.¹²⁰

V majetkové a genealogické posloupnosti držitelů této části je zásadní zmíněná dcera Alžběta Chotouňská z Chotouně († po 1601), která se provdala za Adama

Vítkovi Chotouňskému. V dětství záhy osiřel a následně byl *ten statek bez naší vůle od sousedů prodaný a v tom matka jest se vdala a její statek ten nebyl, nebo nebožtík tatík můj jest ji pojal do toho statku, ne vona jeho, a jí ho nezadal*. Že se jednalo a zámožnou selskou rodinu svědčí skutečnost, že již tehdy byl dvůr odhadnut na 1 500 kop grošů (!). Ani se svým otčímem neměl nejspíše Jan nejlepší vztahy, poněvadž *jest se nenáležitě a nectnostně spílal, mnoho jest pobral a nevážílivejch lidí, šveráků jest se chytil a jim po mnoha kopách na hry půjčuje a s matkou mou nevážílive nakládá*. Poněvadž už tehdy působil Jan Chotouňský v císařských službách, vyslyšel Maxmilián II. jeho stížnosti a nařídil 12. září 1574 celé nakládání s Janovým dědictvím prošetřit. Bohužel nevíme, jak nakonec celý spor dopadl. Jak již bylo řečeno, vstoupil Jan, ještě jako svobodník, do služeb císařské rodiny jako úředník na různých komorních panstvích. Roku 1557 takto zastával post důchodního písaře černokosteleckého panství (tehdy vlastnil v Kostelci nad Černými lesy hospodářský dvůr v hodnotě 250 kop grošů českých) a roku 1559 působil už jako hejtman v Lysé nad Labem. Roku 1563 pak ještě koupil statek Jana Freinara v Kamenici na panství Dobřejovice. Vide NA, Salbuchy, kn. 286, fol. 57v; TAMTÉŽ, Stará manipulace, sign. C 123/4-5.

¹¹⁷ SOKA Kolín, AM Kouřim, Kopíř odeslaných listů (1565–1569), inv. č. 170, passim.

¹¹⁸ Václav Diblík působil minimálně od roku 1558 ve městě jako písař a veřejný notář, roku 1586 byl dokonce krajským výběřím posudného a roku 1590 zasedal i v městské radě a od téhož roku byl ve městě císařským rychtářem, v letech 1591–1593 byl i starším zdejších o literátského bratrstva. Čile obchodoval s vínem, pivem a vlnou, a to až na Moravu. Rodina Diblíků patřila v předbělohorském období v Českém Brodě mezi kulturní elitu, o čemž svědčí fakt, že Václavovi synové Jiří a Adam studovali od roku 1586 a 1592 na elitním gymnáziu ve Zhořelci. Miloš DVOŘÁK, *Městská správa v Českém Brodě a její písemnosti do roku 1623*, Sborník archivních prací 32, 1982, s. 196.

¹¹⁹ SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 32–34.

¹²⁰ TAMTÉŽ, fol. 34–37.

Linharta z Najenperku, čímž se rozsáhlá třebovská doména dostala do majetku tohoto rytířského rodu. Adam k třebovské državě ještě roku 1607 přikoupil od sousedního kláštera ve Skalici pastviny „Na vinici“ a mlýn Havraní¹²¹, „nanejvyšš spuštěný“, a s konventem kláštera současně vyměnil polnosti ve Třebovli za pole nad dvorem Broučkovem.¹²² Jen na okraj doplníme, že roku 1638 odkoupil klášter zmíněný mlýn od Adamovy snachy nazpět.¹²³

Adam Linhart se narodil roku 1565 v Praze, kde časem získal i městské právo, roku 1600 byl dokonce defensorem za městský stav Starého Města pražského. Postupně se stal majitelem tvrze a vsi Vlkava (koupil roku 1608 za 9 800 kop grošů)¹²⁴, Čachovic¹²⁵, poddanského dvora ve Vysočanech (pro dluh 100 kop grošů mu byl nakonec roku 1613 osvobozen¹²⁶) a Struh.¹²⁷ Roku 1609 byl povýšen císařem Rudolfem II. do šlechtického stavu společně se syny z prvního manželství Janem, Václavem, Ladislavem a Adamem a 12. září 1609 byli všichni přijati do rytířského stavu.¹²⁸ Kromě výše zmíněných dvorů koupil i několik výstavných domů v Praze – 1606 U Volků v Dlouhé ulici (patrně čp. 713), 1611 U Juristů v Celetné ulici (čp. 591) a roku 1607 mu Karel st. Záruba z Hustířan pro nezaplacené dluhy daroval vinice ve vsi Klášterní Skalice.¹²⁹ K roku 1615 vlastnil 85 osedlých, 7 mlýnských kol, a dokonce i jedno podací právo.¹³⁰ Tento Adam byl ve své době pokládán za jednoho z nejvýšečinnějších právníků a není proto divu, že se vypracoval až na prokurátora zemských soudů. Pozoruhodné je, že se osobně velmi blízce znal se známým českým rybníkářem Jakubem Krčínem z Jelčan, který ho učinil roku 1604 poručíkem své starší dcery a ve své závěti mu odkázal 300 kop grošů míšeňských.¹³¹ Většinu manželových statků zdědila po Adamově smrti roku 1617¹³² druhá manželka Hedvika, pozůstalí zletilí synové Jan, Václav a Ladislav pak zdědili mlýn „Havraní“ u Kouřimi, vinici „Madařskou“ u Prahy a dvůr ve Vysočanech.¹³³

¹²¹ Budova mlýna stojí dodnes, konkrétně čp. 11 v Klášterní Skalici.

¹²² Josef TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko. Obraz poměrů přírodních, života obyvatelstva i paměti časů minulých. Díl III. Paměti osad na Kouřimsku*, Kolín 1915, s. 310–311.

¹²³ NA, DZV, kn. 300, fol. E 3.

¹²⁴ NA, Desky dvorské, kn. 182, fol. D3.

¹²⁵ Čachovice mu daroval císař Rudolf II. roku 1611 za to, že mu roku 1608 půjčil peníze na vyplacení vojska. NA, DZV, kn. 135, fol. H 4.

¹²⁶ TAMTÉŽ, kn. 237, fol. E 10.

¹²⁷ TAMTÉŽ, kn. 184, fol. N 15.

¹²⁸ TAMTÉŽ, kn. 134, fol. O 18.

¹²⁹ TAMTÉŽ, kn. 136, fol. W 20.

¹³⁰ August SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní roku 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné*, Praha 1870, s. 3.

¹³¹ SOA Třeboň, Cizí rody, inv. č. 555, kt. 19.

¹³² NA, DZV, kn. 139, fol. B 21. Pohřben byl nedaleko svého domu v Dlouhé ulici, v později zaniklém kostele sv. Benedikta, kde si nechal zřídit kryptu. Kostel stával na místě dnešního obchodního domu Kotva na Starém Městě. Přes protesty bylo veškeré zdivo a hroby roku 1969 zničeny výstavbou podzemních garáží obchodního domu.

¹³³ Heinrich Otokar MILTNER, *Beschreibung der bisher bekannten Böhmischen Privatmünzen und Medaillen I., Personenmünzen*, Prag 1852–1868, s. 273–274.

Po smrti první manželky Alžběty se Adam podruhé oženil s vdovou Hedvikou z Habartic, která mu věnem přinesla malý hospodářský komplex s hamfestním dvorem Chrást (okr. Kolín) na Černokostecku.¹³⁴ Hedvika byla horlivou přívrženkyní Jednoty bratrské, a proto odešla roku 1627 spolu se svými třemi syny – Adamem, Karlem a Vilémem Václavem z Čech do Saska.¹³⁵ Ač byla odsouzena konfiskační komisí ke ztrátě jmění, byla společně s dalšími nekatolickými vdovami císařem omilostněna, protože údajně vše činila pod nátlakem stavů.¹³⁶ Nejstarší z bratrů Jan Linhart však zůstal v Čechách a po zaplacení pokuty 1 000 kop míšeňských mu bylo navráceno dědictví po matce v hodnotě 8 500 kop míšeňských, to znamená tři dvory ve vsi Třebovli, které Adam Linhart 25. listopadu 1614 daroval Hedvice z manželské lásky. Zároveň byla roku 1628 zbavena císařským rozhodnutím poručnictví nad svými nezletilými syny, které bylo současně se správou jejich majetku zde v Čechách přičteno jejich nejstaršímu bratrovi Janu Linhartovi z Najenperka. Jejich majetek byl zkonfiskován teprve na základě císařského dekretu ze 7. dubna 1631, poněvadž emigrovali ze země a neustanovili na svém statku řádného katolického správce – jednalo se o panství a tvrz Vlkava s celkem 52 osedlými. Když potom roku 1631 vpadlo do Čech saské vojsko, navrátili se do Čech Hedvičini synové Adam a Vilém Václav a začali se soudit o majetek po své matce, především manský dvůr v Chrástu. Roku 1633 Adam ml. Linhart z Najenperka obhájil svou nevinu.¹³⁷ Zároveň se ovšem Jan naopak přidal na stranu Sasů, a byl mu proto následně zabaven veškerý majetek – dvůr ve Třebovli u Kouřimi a statek Markvartice, který mu byl po předchozí konfiskaci navrácen po zaplacení 1 000 kop grošů míšeňských jako generální pardon.¹³⁸

Velice zajímavé je sledovat další osudy potomků Adama Linharta z Najenperka¹³⁹, můžeme tak lépe pochopit postupný úbytek a úpadek chudší části příslušníků nižší šlechty po třicetileté válce:

1. Jan Linhart z Najenperka zdědil 5 000 kop grošů míšeňských, dvůr ve Vysočanech, dům v Mladé Boleslavi, a především statek Čachovice, který prodal Adamovi z Valdštejna, a následně působil jako hejtman ve Vysokém Veselí. Zemřel roku 1635 a zanechal po sobě dceru Alžbětu, která se i s matkou roku 1640 odstěhovala neznámo kam a vdala se za jakéhosi vojáka.¹⁴⁰

¹³⁴ NA, DZV, kn. 139, fol. B 21.

¹³⁵ A. SEDLÁČEK, *Rozvržení sbírek a berní roku 1615*, s. 28.

¹³⁶ T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 83.

¹³⁷ Omilostněn byl formálně teprve 29. ledna 1654 a tehdy mu byl vydán i dvůr v Chrástu (někde se uvádí i 14. srpna)! Tehdy byly rodině navraceny i zbylé statky, až na zboží Vlkava, které mezitím koupil Otto Fridrich z Harrachu, za které byli 6. února 1659 odškodněni statky Obora a Veltěže po Volfovi Karlovi ml. z Vřesovic v hodnotě 17 347 kop grošů míšeňských. T. V. BÍLEK, *Dějiny konfiskací v Čechách*, s. 393.

¹³⁸ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 298.

¹³⁹ Kromě synů měl ještě dcery Evu, Ludmilu a Annu Marii (provdaná Oršinovská z Fürstenfeldu).

¹⁴⁰ Janovou manželkou byla od roku 1620 Dorota Mladotová ze Solopysk. Její věno bylo údajně závratných 3 000 kop grošů míšeňských, zatímco Jan jí jako obvěnění zajistil mlýn Havraní u Kouřimi. NA, DZV, kn. 300, fol. D 27.

2. Václav Linhart z Najenperka zdědil dvůr a tvrz ve Struhách (okr. Nymburk), vinici na „Žižkově hoře“ u Prahy a koupil si dvůr v Bobnicích u Nymburka.¹⁴¹ Roku 1633 odprodal svůj statek Struhy a usadil se přímo v Nymburce. Byl úkladně zavražděn roku 1634 saskými vojáky v městě Nymburce i se svou dcerou Hedvikou.¹⁴² Zanechal po sobě dceru Annu Kateřinu provdanou Praxovou (viz níže) a syna Jiříka Felixe († 1649), který následně vstoupil do vojenských služeb hraběte z Kolovrat. Později se tento Jiří usadil ve městě Kouřimi¹⁴³ a vlastnil ještě zděděný dvůr Bobnice u Nymburka (za války zcela vypálený), který jeho rodina vlastnila až do roku 1678.¹⁴⁴ Zajímavé je, že Jiří měl na dvoře ve Třebovli pojištěnu jako dědictví částku 4 500 kop grošů míšeňských, kterou odkázal po dílech své manželce, sestře a synovi Václavovi.¹⁴⁵

3. Ladislav Linhart z Najenperka sloužil jako panský úředník u Diviše ze Žerotína na Nových Dvorech a zemřel roku 1618 bezdětný.

4. Adam Linhart z Najenperka se roku 1631 vrátil společně s dvěma bratry z exilu, ovšem byl následně zatčen za dovoz zakázané literatury a byl mu zabaven zděděný dvůr ve Struhách. Proto se dal roku 1634 naverbovat do armády, ovšem v Polsku byl zajat nepřáteli, později byl propuštěn a vstoupil do pluku pana z Kerberku. K roku 1648 „*při městě Kouřimě se zdržuje, dosti těžce chleba svou prací dobývá*“. Později restituoval zpět matčin dvůr v Chrástu. 23. dubna 1641 se zasnoubil v Žitavě s Barborou, dcerou Fridricha Bořka Dohalského z Dohalic.¹⁴⁶ Po prodeji chrátského dvora se uchýlil na svůj zbylý statek v nedaleké Třebovli (o 468 strýších, tj. asi 135 ha).

5. Vilém Václav Linhart z Najenperka odešel po zatčení bratra Adama do exilu, „*semo tam byl a neměl vyživení své*“ (roku 1630 přebýval v Leidenu v Nizozemí¹⁴⁷). Z existenčních důvodů také vstoupil do armády k rytmistru Václavu Dohalskému,

¹⁴¹ Jeho manželka se jmenovala Kateřina Schreibersdorfová ze Schreibersdorfu (oddáni byli roku 1622). NA, DZV, kn. 140, fol. L 11.

¹⁴² K tomu vide Marek ĎURČANSKÝ, *Nymburk a jeho správa za třicetileté války*, Nymburk 2012.

¹⁴³ Po brutální smrti svého otce se jeho poručíkem a vychovatelem stal jeho strýc Adam ml. Linhart z Najenperka (na Třebovli) a po něm jeho dcera Anna Praxová. Žil s nimi tedy na dvoře ve Třebovli. Díky tomu se později oženil s bohatou vdovou Ludmilou Jedličkovou z Kouřimi, se kterou zde vyženil značné jmění.

¹⁴⁴ NA, DZV, kn. 150, fol. H 13. Jiří Felix zplodil dceru Annu Kateřinu. Té se jako sirotka ujala její teta Anna Praxová. Po otci zdědila podíl 2 000 zlatých na tzv. Dolním dvoře ve Třebovli. Po smrti Anny Praxové se ovšem rodinné vztahy výrazně zhoršily – vdovec Jiří Ferdinand Praxa mladou Annu Kateřinu ze dvora vyhnal, údajně jí činil „*největší příkoří*“ a velmi sprostě jí častoval. Proto nakonec svůj podíl 2 000 zlatých odkázala roku 1685 městu Kouřimi na tamní městský špitál. SOKA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1627–1693), inv. č. 185, fol. 381.

¹⁴⁵ NA, DZV, kn. 150, fol. H 13. Po Jiříkově smrti se vdova Ludmila znovu provdala za Karla Vladislava Šlechtu ze Všehrd, který ovšem s malými sirotky zacházel špatně, postupně utratil jejich dědictví a nakonec vstoupil do armády a při nějakém tažení zemřel. Matka se o sirotky nestarala o moc lépe. NA, DZM, kn. 177, fol. O 18–19.

¹⁴⁶ Historický ústav AV ČR, Pozůstalost Augusta Sedáčka, Linhart.

¹⁴⁷ TAMTÉŽ.

při dobývání pevnosti Zigenhain v Německu (v Porýní) byl zajat a dlouho vězněn. Po dlouholetém věznění byl propuštěn a následně bojoval na Moravě s Chorvaty. Ke konci života se také odstěhoval na zděděný dvůr v Třebovli (okr. Kolín) s 98 ha polí, který ale roku 1662 prodal majitelům panství Komorní Hrádek.¹⁴⁸

6. Karel Linhart z Najenperka, benjamínek, odešel po zatčení bratra Adama také do Polska a pak do Brém, kde spadl nešťastně z jakési lávky a utopil se. Zemřel bezdětný.¹⁴⁹

Shrme-li tento výčet, zjistíme, že tři příslušníci vstoupili (po prodeji svých dvorů) do panských služeb jako úředníci, dva se odstěhovali do města a klesli na úroveň obyčejných měšťanů a tři ze šesti bratrů vstoupili do vojenských služeb. Dva postihla exekuce majetku (za dovoz zakázané literatury a za přidání se k nepříteli při Saském vpádu), ale Adamovi byl později znovu navrácen, a tři odešli do exilu kvůli náboženskému vyznání, ovšem dva se následně navrátili zpět.

24. července 1635 podali zástupce města Kouřimi zprávu krajskému hejtmanovi o dvorech Linhartovských ve vsi Třebovle. Všechny tři ležely prakticky v troskách, živořilo na nich několik podruhů a z celkových asi 260 ha polností se reálně tehdy obhospodařovalo maximálně 8–9 ha! Děsivější obraz rozvratu a hrůzné reality třicetileté války si snad ani není potřeba představit. Dovolím si citovat: „*Nacházejí se tu tři dvorové od starodávna k šosu města Kouřimě náležející, kterých v opatrování Jan Linhart zůstával. Jeden slove Nykláskovský. V tom dobytka se žádného ani srsti nevynachází a na stavení i ovčinech veliká škoda jest. V něm toliko podruzi zůstávají. Druhý Daňkovský, spáleniště, z kterého jen místo zůstává. Třetí slove Vojtěchovský (Linhartovský), také na větším díle spustlý. K těm třem dvorům nachází se rolí na každou stranu přes padesáte některou kopu záhonů [= cca 260 ha]. Na zimu oseto žitem 3 kopy záhonů [= 5,2 ha], na jaře 1 strych ječmena [= 0,3 ha], prosa jedna kopa záhonův [= 1,7 ha]. Potahův žádných se nenachází, krávy 2 a jedno tele v témž třetím dvoře zůstává. ... zahrady 2, však letos žádného ovoce není. ... Tito dvorové vlastní Jana Linharta nebyly, leč sirotkům pozůstalým po Adamu Linhartovi z Neyenperku Vilémovi, Adamovi a Karlovi, léta svá majícími, kteříž let předešlých s preceptorem – jak Šlechta tvrdí – do cizích zemí na učení odjeli a tam až posavad, o nichž věděti se nemůže, zůstávají, přináležejí... Nachází se mimo to jiný dvorec panu opatu Hráskému poplatní, kterýž vloni od vojáků do gruntův jest spálen. K témuž 15 kop záhonů rolí [= cca 26 ha] neosetých. Item mlejnc Havraní¹⁵⁰ o 2 kolách a 1 stoupě. Někdy Janu Linhartovi patřil, ale zprávu činí Šimon Šrotýřů, že paní manželka jeho před 8 lety do desk vložený mítí měla.*

... Co pak se osoby p. Jana Linharta týče, aby se čeho proti J. M. Cís. a královské dočiniti měl, o tom vědomosti nemáme, poněvadž on v týž Třebovli bytem nezůstával, ale někdy toliko příjezdem za dva nebo tři dni se tu zdržoval. Pan Burjan Šlechta o něm zprávu činí, že jest vždycky v zemi České zůstával a teď před rokem, když nepřítel v kraji

¹⁴⁸ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 299.

¹⁴⁹ NA, Stará manipulace, sign. L 26/17.

¹⁵⁰ Budova mlýna stojí dodnes, konkrétně čp. 11 v Klášterní Skalici.

*Boleslavském byl a jemu dva dvory v Producích a Češově vypálil, manželku a dcerku léta svá mající vzal a pryč odvezl, obávaje se, aby k nějakému snížení nepřišla, že jest se pryč za nepřítelem s ní dostal a po některé neděli zase do země se navrátil. Manželka jeho až dosavad tam někde i s dcerou se zdržuje. Týž pan Jan Linhart z Neyenperku, davší se za ouředníka na statek Vysoké Veselí v kraji Hradeckém... v té službě některou neděli zůstávaje, 22. máje l. 1635 tam jest umřel.*¹⁵¹

Po třicetileté válce se postupně začala hospodářská situace lepší, ovšem jen velmi pozvolna. Zatímco roku 1635 se zde obhospodařovalo něco málo přes 7 ha polností, podle údajů Berní ruly (1654) k linhartovským dvorům patřilo závratných 822 strychů polí (= cca 236,5 ha), ovšem skutečně se osívalo pouhých 136 strychů (39 ha), čili při trojpolním způsobu hospodaření 25 % kapacity polí.¹⁵²

Po definitivním potvrzení vlastnictví se pozůstalí dědicové Hedviky Linhartové rozdělili o majetek ve Třebovli tak, že Adam Linhart ml. z Najenperka obdržel dvory Daňkovský a Nykláskovský, nově zvaný dvůr Dolní (čp. 1). Vilém z Najenperka ujal dvůr Vojtěchovský, nově zvaný Horní (čp. 4), a oba se ve Třebovli skutečně usadili.

Vilém Václav Linhart z Najenperku na konci života – roku 1662 – prodal svůj trebovský majetek hraběnce Evě Ludmile z Valdštejna, majitelce panství Komorní Hrádek, po níž ho od roku 1666 vlastnila hraběnka Eva Regina z Talmberka, rozená Kustošová ze Zubří.¹⁵³ Za utržené peníze koupil následně Vilém Václav dva jiné dvory ve vsi Jinočany (okr. Praha-západ), kam se přestěhoval a kde také koncem roku 1662 zemřel. Ženatý byl s Marií Magdalénou Rejnaloovou ze Strašic,¹⁵⁴ se kterou údajně zplodil několik synů i dcer – kromě dcery Kateřiny¹⁵⁵ jsou ovšem jejich další osudy neznámé.¹⁵⁶

¹⁵¹ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 298–299.

¹⁵² Marie HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Berní rula 18. Kraj Kouřimský*, Praha 1952, s. 59

¹⁵³ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1711–1726), inv. č. 187, fol. 1; J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 298–299.

¹⁵⁴ Snad se jednalo o dceru Jiljího Rejnala ze Strašic. Tento Jiljí Rejnál ze Strašic se poprvé v písemných pramenech uvádí roku 1621 jakožto purkrabí královského panství. Za věrnou službu císaři byl roku 1626 povýšen do šlechtického stavu a obdarován erbem a predikátem. Roku 1627 byl konšelem v Unhošti. Při saském vpádu roku 1631 byl vzat spolu s královským hejtmánem do vězení za to, že údajně vydali hrad do rukou nepřítele. Roku 1632 byl již na svobodě. Brzy nato vstoupil do služeb Lichtenštejnů. Nejprve se stal vrchním nadlesním středočeských lichtenštejnských panství a vzápětí hejtmánem škvoreckého panství (do 1654). Od roku 1655 byl fišmistrem černokosteleckého panství a ke konci svého života dokonce hejtmánem císařského přerovského panství. Podle Berní ruly držel kromě gruntu v Dobrém Poli ještě dva dvory a krčmu ve Lstiboři s 216 strychy polí. Téhož roku 1655 koupil od Václava Škopka z Elendberku dva dvory ve Vykání za 150 kop grošů míšeňských a prodal pustý dvůr se 40 strychy pustých polí v Unhošti Janu Bohumírovi Jelínkovi. Zemřel roku 1664. Pohřben byl nejspíš v kostele sv. Jiří v Hradešíně po boku své manželky a dcery. Jiljího syn Jan Jiří Rejnál ze Strašic vstoupil po vzoru otce do služeb Lichtenštejnů a stal se taktéž kolem roku 1667 vrchním nadlesním černokosteleckého panství.

¹⁵⁵ Roku 1677 se v Kouřimi provdala za místního radního Jana Rejchmona. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 260.

¹⁵⁶ Josef LINHART, *Rod rytířů Linhartů z Neyenperku*, Věstník Poděbradska 5, č. 9, 1902. 11. září

Adam Linhart z Najenperka zde na rozdíl od svého bratra hospodařil až do konce života. Kromě dvora ve Třebovli vlastnil i dům přímo v Kouřimi, který koupil od rytíře Karla Mikuláše Přeboského ze Zásmuk. Zemřel ve svém dvoře 30. listopadu 1664 a pohřben byl 25. února 1665 přímo ve zdejší kostele sv. Bartoloměje.¹⁵⁷ Tříměsíční prodleva mezi úmrtím a pohřbem je vcelku překvapivá.¹⁵⁸

Dědičkou dvora Adama Linharta se stala jeho neteř, dcera Václava Linharta Anna Kateřina, někdy po roce 1655¹⁵⁹ manželka rytíře Jiřího Františka Ferdinanda Praxy z Pernthalu. Jiří Ferdinand pocházel z Litomyšle (byl synem zdejšího měšťana Benedikta Praxy) a údajně se stal velkým oblíbencem poslední Pernštejnky Eusebie Frebonie – dokonce v Litomyšli měly kolovat fámy, že se jedná o nemanželského syna dotyčné Pernštejnky. Z Litomyšle odešel v listopadu 1645 a 1. února 1646 získal měšťanské právo na Malé Straně v Praze. Už jako vlastník dvora ve Třebovli působil občas jako kouřimský krajský komisař. Od roku 1699 žil v Kolíně, kde vlastnil velmi výstavný dům čp. 48 na náměstí a předměstský dvorec. Zemřel v Kolíně 6. listopadu 1714 ve věku údajně 108 (!) let, bezpochyby ovšem minimálně v devadesáti letech. Rozhodně patřil mezi kolínskou socio-ekonomickou elitu.¹⁶⁰

9. března 1663 se jim zde narodil syn Václav František Maxmilián. Pro poznání sociálních vazeb této nejdrobnější (venkovské) šlechty je velmi cenný i seznam uvedených kmotrů malého chlapce – konkrétně to byl Libor Kammer, hejtman komorního panství Poděbrady, dále Jan Salazar de Monte Albano, pán na Solopyskách a Červeném Hrádku (okr. Kolín), Kryštof Maxmilián Turský, hofjäger poděbradského panství, a tamní registrátor Kliment Cadavoer. Za kmotry mu šly Hedvika Kateřina Linhartová z Najenperku (tedy sestra matky) nebo Anna Kateřina Molitorová, rozená Razická z Vchynic, z rodiny vlastníci nedaleký dvůr Molitorov u Kouřimi.¹⁶¹ Příslušníci rodiny Praxů (Linhartů) byli naopak zváni za kmotry dalším příslušníkům zdejších lokálních elit. Například 16. března 1677 byli za kmotry malému Františku Vilémovi Byteckému z Freidenfelsu, synovi hejtmana sousedního zásmuckého panství, vybráni majitel Cerhenic Vilém Oldřich Střela z Rokyc a právě Anna Praxová, rozená Linhartová.

1657 mu byla v Kouřimi pokřtěna dcera neznámého jména (SOA Praha, Sbíрка matrik, sign. Kouřim 2, fol. 71.)

¹⁵⁷ SOA Praha, Sbíрка matrik, sign. Kouřim 3, fol. 146v.

¹⁵⁸ Zajímavé je, že ve Třebovli i v dalších letech žila jistá urozená panna Johana Františka Leopoldina Linhartová z Najenperka, nazývaná místními „panna Jozička“; ve Třebovli se připomíná už roku 1673 a ještě roku 1685 šla dvakrát za kmotru. SOA Praha, Sbíрка matrik, sign. Kouřim 4, fol. 340 et Kouřim 22, fol. 15.

¹⁵⁹ SOA Praha, Sbíрка matrik, sign. Kouřim 2, fol. 42. Tehdy, ještě jako svobodná, vystupuje jako kmotra Jana Jiřího, syna Jiřího Františka Praxy z Pernthalu.

¹⁶⁰ Archiv hlavního města Prahy (dále AMP), sign. PPL IV – 17061b; NA, Genealogická sbírka Dobřenského, materiály k rodokmenům, lit. P. Zajímavou a dodnes nevyřešenou otázkou je původ erbu a šlechtického statutu rodiny Praxů. O nobilitaci Jiřího Ferdinanda nejsou doloženy žádné zprávy, rozhodně nebyl nobilitován panovníkem. Zbývá tak možnost, že rytířský titul a erb získal od nějakého soukromého palatina. Karel VAVŘÍNEK (ed.), *Almanach českých šlechtických a rytířských rodů 2015*, Praha 2011, s. 349–350.

¹⁶¹ SOA Praha, Sbíрка matrik, sign. Kouřim 3, fol. 16v.

Úzké sociální kontakty rodiny Jiřího Praxy máme doloženy i u křtu dalšího dítěte – syna Adolfa Josefa Františka, pokřtěného 24. března 1686, kterého zplodil se svojí další ženou Veronikou (kojenec ovšem zemřel už 23. listopadu téhož roku a pohřben byl v kouřimském kostele). Jen poznamenejme, že Jiřímu bylo v této době už přes šedesát let, možná dokonce už kolem sedmdesátky. Hlavním kmotrem byl tehdy hrabě Adolf Vratislav ze Šternberka, majitel sousedního panství Zásmyky a nejvyšší purkrabí Českého království, kterého zastupoval Jan Doudlebský, hejtman zasmuckého panství. Dalšími kmotry byli hrabě Jan Karel z Valdštejna, majitel panství Komorní Hrádek, kterého zastupoval František Střelovec, měšťan z Kolína, dále Oldřich Střela z Rokyc, majitel panství Cerhenice (okr. Kolín), dále Antonín Olbricht, kontribuční písař černokosteleckého panství, potom hraběnka Marie Magdaléna z Heussenstamm, provdaná ze Šternberka, kterou zastupovala panna Johana Linhartová z Najenperku a ve Třebovli, a nakonec hraběnka Františka Rozálie Berková z Dubé, majitelka nedaleké Chotouně, která se ovšem také nechala zastupovat manželkou hejtmána z Libodřic.¹⁶²

Jen pro dokreslení doplňme, že v únoru 1685 byla pokřtěna Božena Dytrychová z Kouřimi. Její matkou byla Marie Alžběta Dytrychová, dcera tehdy úřadujícího hejtmána rozsáhlého černokosteleckého panství Leopolda Lorence Laitera z Tannenberka a manželka kouřimského primátora. Za kmotru malému děvčátku šla tehdy Veronika, manželka rytíře Jiřího Praxy z Třebovle.¹⁶³

Jiří Ferdinand Praxa byl celkem pětkrát ženatý. Před Annou Linhartovou byl ženatý s Juditou Hazlauerovou z Hazlova. Po smrti Anny Linhartové († 24. ledna 1685, pohřbena byla v kostele sv. Bartoloměje ve Třebovli) se nejprve oženil v Kolíně 29. února 1685 s měšťankou Veronikou Slaninovou z Kolína († 8. července 1686, pohřbena byla v kostele sv. Štěpána v Kouřimi)¹⁶⁴ a po její předčasné smrti se oženil také v Kolíně 13. října 1686 s Alžbětou Kokovskou, dcerou kolínského císařského rychtáře.¹⁶⁵ Poslední manželka se jmenovala Kateřina Ludmila Duchoslavská, byla měšťankou v Poděbradech a oženil se s ní roku 1695 ve Staré Boleslavi, kdy už mu bylo přes sedmdesát.¹⁶⁶ Jiří plodil děti i ve vysokém věku kolem sedmdesáti let – 8. června 1688 se mu ve Třebovli narodil syn Leopold Ferdinand, který měl také samé vybrané kmotry; zemřel ovšem už 16. června a pohřben byl v hlavním kouřimském kostele.¹⁶⁷ Po něm následovala 26. dubna 1691 dcera Kateřina Terezie,

¹⁶² TAMTÉŽ, sign. Kouřim 4, fol. 329.

¹⁶³ TAMTÉŽ, sign. Kouřim 4, fol. 306.

¹⁶⁴ 1. května 1685 spolu uzavřeli smlouvu, kterou vložili do kouřimských městských knih. Jiří Ferdinand ji v případě své smrti pojistil na třebovelském dvoře 500 zl. SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 291v.

¹⁶⁵ NA, Genealogická sbírka Dobřenského, materiály k rodokmenům, lit. P.

¹⁶⁶ SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Brandýs nad Labem 1, fol. 625v.

¹⁶⁷ SOA Praha, Sběrka matrik, sign. Kouřim 4, fol. 383. František Roznhajm z Janovic, majitel sousední Hlaváčovy Lhoty, na místě hraběte Jana Václava ze Šternberka; krajský hejtman (!) rytíř František Moritz z Mohrenberka na Polních Voděradech na místě Maxmiliána Oldřicha Střely z Rokyc, majitele Cerhenic; Ondřej Christ, hejtman černokosteleckého panství; Kateřina Zuzana Šofmanová, rozená Talacková z Ještětic, majitelka nedalekého hamfestního dvora v Bylanech.

jejíž hlavní kmotrou byla Kateřina Zuzana Šofmanová, rozená Talacková z Ještětic, majitelka nedalekého hamfestního dvora v Bylanech, a dalšími kmotry úředníci a šlechtici z okolních panství.¹⁶⁸ Posledními syny (z pátého manželství) byli Antonín¹⁶⁹, narozený kolem roku 1696, a Josef Jan¹⁷⁰, křtěný ve Třebovli 19. března 1699¹⁷¹ – jeho otci v tuto dobu muselo již být kolem osmdesáti let!

Genealogická posloupnost rytířské rodiny Praxů pokračovala jeho synem Janem Praxou, křtěným v Kouřimi roku 1655.¹⁷² 5. listopadu 1684 se oženil s bohatou Johanou, vdovou po kouřimských měšťanech Václavu Ferdinandovi z Většína a Janu Raichmonovi, a v srpnu 1685 se jim narodila dcera Kateřina Frebonie, které šla za kmotru mj. Kateřina („Katrle“) Mišková ze Žlunic, majitelka sousedního dvora Hlaváčova Lhota.¹⁷³ Důležité je uvést, že rytíř Jan Praxa už nesídlil ve Třebovli, ale přesídlil do domu v Kouřimi, který vyženil, a zcela splynul se zdejší měšťanským prostředím a časem i usedl jako jeden z konšelů ve zdejší městské radě. Z města odešel v říjnu 1692 i s celou rodinou do Prahy a svůj majetek v Kouřimi rozprodal.¹⁷⁴ Zemřel 14. března 1721 a pohřben byl u sv. Štěpána v Praze.

I další Janovy děti měly vybrané kmotry, dokazující vzájemné kontakty místních socio-ekonomických elit v době baroka. 28. ledna 1687 byla v Kouřimi křtěna Janova dcera Anna Dorota († 8. února. 1687, pohřbena byla v kouřimském kostele sv. Štěpána) a za kmotry jí šli manželka kontribučního písaře černokosteleckého panství, hejtman téhož panství Ondřej Christ¹⁷⁵, už zmíněná Marie Ditrichová¹⁷⁶ (dcera předchozího hejtmána Leopolda Laitera z Tannenberku a současně manželka Michala Norberta Ditricha, kouřimského primátora) a Jakub Glassberger, císařský rychtář z Českého Brodu.¹⁷⁷ Dalším Janovým potomkem byl syn Jan Václav, křtěný ve stejný den (8. června 1688) společně se svým novorozeným strýcem, synem Jiřího Ferdinanda (viz výše).¹⁷⁸ 18. června 1690 pak následoval syn Jiří Vít¹⁷⁹, kterému šel za kmotra opět hejtman kosteleckého panství Ondřej Christ s manželkou (zastupovali

¹⁶⁸ SOA Praha, Sbírká matrik, sign. Kouřim 4, fol. 451.

¹⁶⁹ Později žil v Kolíně, byl dvakrát ženatý.

¹⁷⁰ Později žil v Kolíně, kde se roku 1733 oženil s Josefou Jindrovou z Orebthalu.

¹⁷¹ SOA Praha, Sbírká matrik, sign. Kouřim 4, fol. 540.

¹⁷² TAMTÉŽ, sign. Kouřim 2, fol. 42.

¹⁷³ TAMTÉŽ, sign. Kouřim 4, fol. 311. Kateřina zemřela svobodná v Praze roku 1714 na mor.

¹⁷⁴ AMP, sign. PPL IV – 18047; SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1627–1693), inv. č. 185, fol. 481–483. V Kouřimi hojně skupoval pusté domy, resp. spáleniště, zničené během třicetileté války – vide SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1627–1693), inv. č. 185, fol. 385, 400 et 449.

¹⁷⁵ Roku 1681 byl purkrabím panství Lanškroun. Za manželku měl Marii Rozinu, vdovu po tamějším hejtmanovi Kašparu Linkovi, bývalém důchodním písaři černokosteleckého panství. Zemřel 11. dubna 1698 ve věku 49 let a byl pohřben v kryptě kostela sv. Jana Křtitele.

¹⁷⁶ Ten samý rok se jí narodil syn Václav Michal a za kmotru mu šla manželka Jiřího Ferdinanda Praxy Alžběta.

¹⁷⁷ SOA Praha, Sbírká matrik, sign. Kouřim 4, fol. 349.

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, fol. 384.

¹⁷⁹ Po roce 1716 žil jako obchodník ve Vídni.

hraběte Štěpána ze Šternberka z nedalekých Zásmuk) a František Vojtěch Moric z Mohrenberka, bývalý krajský hejtman.¹⁸⁰ Další byla dcera Anna, křtěná v Kouřimi 3. srpna 1691.¹⁸¹

Podle Tereziánského katastru patřilo k tomuto celku dvou dvorů (Hornímu a Dolnímu) celkem 1 027 korců polí (tj. závratných 296 ha), ze kterých byl podle kalkulačních zásad katastru v průměrném roce předpokládán zisk 2 356 zlatých.¹⁸² Bohužel dnes nemáme k dispozici žádné prameny, které by nám umožnily analyzovat detailně ekonomickou situaci a zázemí tohoto drobného šlechtického statku ve Třebovli, jak to bylo možné u jiných pobělohorských dvorů.¹⁸³ A tak zůstává osamocený fakt, že třebovský statek byl 5. března 1693, údajně pro veliké dluhy, prodán hraběti z Talmberka – majiteli jiného dvora ve Třebovli (viz výše) – který ho připojil k panství Rataje nad Sázavou.¹⁸⁴ Rytíř Jiří Ferdinand Praxa potom ještě do roku 1707 vlastnil ve Třebovli dvůr zvaný Mastihubovský (viz níže), který odprodal naposled. Následně se odstěhoval do nedalekého královského města Kolína, kde 5. listopadu 1714 „zakašlajíce se jakožto souchotinovatej, zemřel“. Pohřben nebyl překvapivě přímo v kostele, ale na okolním hřbitově u chrámu sv. Bartoloměje.¹⁸⁵

Tímto způsobem zaniklo ve Třebovli po několika staletích poslední drobné šlechtické sídlo, tedy prvek, který byl pro tuto obec v raném novověku signifikantní. Už jen jako doušku uvedme, že roku 1710 se statek Třebovle znovu osamostatnil, jeho majitelé (Hartliebové, vlastníci i nedaleký dvůr a mlýn Molitorov) dokonce dosáhli jeho vyčlenění jako samostatného deskového statku a svého povýšení do rytířského stavu, ale fyzicky už ve Třebovli nežili. Tento deskový statek zůstal samostatným až do roku 1884, kdy byl definitivně přikoupen k sousednímu velkostatku Kostelec nad Černými lesy.¹⁸⁶

¹⁸⁰ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Kouřim 4, fol. 433.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, fol. 476.

¹⁸² NA, Tereziánský katastr, Kouřimsko, Kouřim – město, inv. č. 1621, nefol.

¹⁸³ V. J. MRVÍK, *Pauperizace raně novověké nižší šlechty*, s. 1–47; nedávno se tomuto tématu na příkladu jednoho rodu velmi zevrubně věnovala Veronika BEZDĚKOVÁ, *Chlumčanští z Přestavlk do počátku 18. století*, rigorózní práce FF UK, Praha 2006, zvláště s. 131–331. Ze starších, nicméně velmi aktuálních prací Gustav HOFMANN, *Příspěvek k poznání hospodaření na drobném feudálním majetku v polovině 18. století*, Sborník historický 10, 1962, s. 197–227; Rudolf ANDĚL, *Hospodářská situace drobných šlechtických statků na česko-lužickém pomezí v XVII. století*, in: Sborník pedagogické fakulty v Ústí nad Labem, řada dějepisná, Praha 1971; Emanuel JANOUŠEK, *Nové příspěvky ke studiu feudálního velkostatku v 16. století*, Historie a muzejnictví 2, 1957, s. 95–126. Janoušek ovšem mylně předpokládá, že i sebemenší statek měl k dispozici robotní práci a ostatní druhy feudální renty. Velmi přínosnou prací je i E. ANTOŠOVÁ-ČÁNOVÁ, *Zanikání drobných statků na Hradecku*, s. 115–149, která zkoumá i příčiny zániku jednotlivých drobných šlechtických statků; Jiří ZÁLOHA, *Statky Chlum, Chlumeček a Koroseky za Častolárů z Dlouhé Vsi*, Jihočeský sborník historický 58, 1989, s. 1–9.

¹⁸⁴ J. TÚMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 299.

¹⁸⁵ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Kolín 4, fol. 672.

¹⁸⁶ Od bratrů Jana Františka a Františka Antonína z Talmberka oba dvory (Dolní a Horní) roku 1710 koupil za 20 000 (!) zlatých ve veřejné dražbě Jan Křitel Hartlieb s manželkou Annou Zuzanou, rozenou Lamersovou z Liebsprungu (SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 187, fol. 1).

E) dvůr Mastihubovský (Slavíkovský) – na místě čp. 10–14

Poslední třebovský dvůr se nazýval Mastihubovský. Poprvé se uvádí už v soupisu městské dávky z roku 1470, kdy ho vlastnili pozůstalí zemřelého Mastihuba ([curia] „*relicta Mastihub*“).¹⁸⁷ V dalších letech ho pak držel patrně jeho syn Martin zvaný Mastihub.

20. června 1533 proběhlo vyrovnání dědictví po zemřelém Martinovi Mastihubovi z Třebovle mezi jeho synem Janem a dcerou Dorotou. Jan tehdy vyplatil svou sestru částkou 20 kop grošů míšeňských.¹⁸⁸ Následně v říjnu 1538 vyplatil stejnou částkou i svou druhou sestru Vítu, manželku kováře Jakuba z Přerova nad Labem.¹⁸⁹

Jan byl v letech 1691–1698 koncipistou a následně sekretářem a registrátorem německé expedice České komory v Praze a vrchním inspektorem pohraničních cel. Svou kariéru pak završil v dubnu 1723, kdy ho císař Karel VI. povýšil do českého rytířského stavu, udělil mu erb a predikát „von“ (NA, Salbuchy, kn. 147, fol. 546v). Jistě není bez zajímavosti, že otec zmíněné Anny Zuzany (*1676) Libor Lamers byl k roku 1664 hejtnanem císařských panství Kolín a Poděbrady; matka byla členkou rodu Molitorů z Mühlfeldu, vlastníci dvorec Molitorov nedaleko Kouřimi. Jan Křtitel z Hartliebu zemřel 10. června 1742 a pohřben byl v chrámu P. Marie před Týnem v Praze. Anna Zuzana zemřela 16. října 1722 jako poslední svého rodu a pohřbena byla u kostela sv. Jakuba v Praze vedle svého bratra. Kromě dvorů ve Třebovli vlastnil tři domy, mlýn a velký hospodářský dvůr i v Unhošti, ke kterému patřilo 530 strychů (= 152 ha!) polí; ten ovšem roku 1714 prodal.

Dědicem Jana Křtitele byl jeho syn Jan Josef z Hartliebu se svou manželkou (SOka Kolín, AM Kouřim, inv. č. 189, fol. A 18). Manželé Hartliebovi roku 1748 statek wykoupili ze šosovního vztahu k městu Kouřimi za 10 000 zlatých, čímž se dvůr stal svobodným dvorem. Je důležité uvést, že Jan František Talmberk se během života výrazně zadlužoval a půjčoval si i od Jana Hartlieba. K prodeji statku Třebovle tak došlo především z důvodu vyrovnání dluhů – z prodejní částky 20 000 zlatých totiž po srážce všech váznoucích pohledávek zůstalo hraběti z Talmberka pouhých 170 (!) zlatých (vide SOka Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1627–1693), inv. č. 185, fol. 121 et SOka Kolín, AM Kouřim, inv. č. 187, fol. 3–5). Jan Josef Hartlieb prodal 13. září 1771 statek za 36 500 zlatých konventu sázavského kláštera, resp. jeho opatovi Leandru Kramářovi (NA, DZV, kn. 952, fol. C2; Kolín, AM Kouřim, inv. č. 187, fol. 143). Ve dvoře tehdy bylo 28 dojníc, 2 plemenní býci, 3 telata, 13 koní a 471 (!) ovcí. Ke dvoru patřily čtyři podružské chalupy. Důvod prodeje obou výnosných třebovských dvorů byl zcela zřejmý – dluhy. Jen na třebovských dvorech vázlo jedenáct dlužních úpisů Jana Josefa Hartlieba ve výši 26 592 zlatých; tyto dluhy na sebe podle kupní smlouvy převzal konvent sázavského kláštera. Roku 1773 vyměnil Leandr Kramář dvě místní pole Miškovsko a Pod Miškovskem s černokosteleckým panstvím knížete z Lichtenštejna za jejich dvě pole u Broučkova a u Království (Kolín, AM Kouřim, inv. č. 192, fol. 341).

Po zrušení kláštera připadl roku 1785 Náboženskému fondu, ze kterého celý majetek bývalého sázavského kláštera roku 1804 koupil František Weilberg. Ten ovšem nedokázal panství splácet, a tak ho roku 1808 postoupil nadporučíkovi Vilému Tiegelovi a jeho manželce Barboře. O třebovský dvůr ovšem neměl pro jeho vzdálenost zájem, a proto ho už roku 1808 odprodal Václavu Milnerovi, majiteli sousedního statku Hlaváčova Lhota. Tím došlo ke sjednocení obou dvorů do jednoho celku, který roku 1884 koupil kníže Jan II. z Lichtenštejna a připojil ho k sousednímu velkostatku Kostelec nad Černými lesy. Po roce 1918 byl tzv. Sázavský dvůr s 313 ha půdy ve Třebovli podroben pozemkové reformě, z čehož bylo 189,5 ha rozprodáno drobným zájemcům a zbytkový statek koupil za 850 000 korun Okresní úřad Kouřim.

¹⁸⁷ SOka Kolín, AM Kouřim, kniha úroku sv. Martina (1470–1545), fol. 3.

¹⁸⁸ SOka Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1504–1550), inv. č. 183, fol. 545.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, fol. 635.

O rodině Mastihubů máme pro celé předbělohorské období jen minimum zpráv – mezi roky 1533 a 1628 prakticky žádné. Jejich dvůr ve Třebovli se znovu v městských knihách objevuje až roku 1628, kdy ho vlastnila Anna, vdova po Šebestiánovi Mastihubovi a znovu provdaná za Jakuba Šafaříka, mlynáře v nedalekých Pečkách. V tomto roce (7. srpna) jej prodala za 600 kop grošů míšeňských primátorovi města Kouřimi Bartoloměji Roháčovi a jeho manželce Alžbětě.¹⁹⁰ Prodej se uskutečnil už v průběhu třicetileté války a krátce nato byl dvůr, patrně s celou vesnicí, vypálen a vyplundrován táhnoucí armádou. To byl patrně důvod, proč ho Bartoloměj Roháč 16. dubna 1636 prodal – „*dvůr šosovní pod šos a právo města Kouřima přináležející slove od starodávna Mastihubský ve vsi Třebovli... na větším díle zpustlý a pobořený*“ – ovšem za vysokou částku 800 kop grošů míšeňských – Vítovi Adalbertovi Schwartzovi ze Schwartzenthalu a jeho manželce Markétě Magdaléně Obitecké z Obitec. Než však stačil Vít Adalbert dvůr skutečně převzít, náhle v průběhu roku 1636 zemřel a dvůr získal jeho zeť „*pan Obitecký*“.¹⁹¹

Poté Mastihubský dvůr z pramenů mizí a znovu se objevuje až v Berní rule (1654), kde se vyskytuje jako majetek rytíře Jana Buriana Slavíkovce. Podle tohoto katastru ke dvoru patřilo 120 strychů polí (= cca 34,5 ha) a skutečně se osívalo 66 strychů, čili při trojpolním způsobu hospodaření slušných 82 % kapacity polí.¹⁹²

Zmíněného Jana Buriana Slavíka můžeme snad označit za vnuka Jiříka Slavíkovce ze Slavíkova († 1573/74), vlastníčího ves, tvrz a poplužní dvůr v Ostředku (okr. Benešov), nedaleko Černokosteleckého panství. Když zemřel, zanechal po sobě sice zmíněnou ves, ovšem také devět synů, kteří při dědickém porovnání jednotlivě prakticky nic nezdedili.¹⁹³ Synové Václav a Pavel († 1598) žili na konci 16. století na poddanských gruntech v Pečkách (okr. Kolín), další syn Jan († 1617) žil v městečku Jirny (okr. Praha-východ). A právě synem tohoto Jana byl patrně zmíněný Jan Burian.¹⁹⁴

Svůj život začal jako většina tehdejších zchudlých šlechticů v armádě. K roku 1635 je uveden v registrech fondu Militare jako „*bývalý lajtnant*“. Ještě za války se oženil s Bohunkou Lukaveckou z Lukavce, dědičkou vsi a tvrže Horka nad Slupnou (okr. Benešov),¹⁹⁵ kde se také usadil. Bohunka Horku prodala roku 1642 a za utržené peníze manželé společně koupili 2. ledna 1642 ves a tvrz Polní Voděrady¹⁹⁶ a v říjnu 1653 ještě dokoupil dvůr „*Pašíněves*“, tedy Pašinku u Kolína, kam z Polních Voděrad přesídlil několik osadníků a obnovil tak osídlení vsi, zničené během třicetileté

¹⁹⁰ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1627–1693), inv. č. 185, fol. 35.

¹⁹¹ TAMTÉŽ, fol. 47.

¹⁹² M. HAASOVÁ-JELÍNKOVÁ, *Berní rula 18*, s. 59.

¹⁹³ August SEDLÁČEK, *Hrady, Zámky a Tvrze české XV*, Praha 1998, s. 105.

¹⁹⁴ Víme totiž, že Janovým synem byl Diviš Slavíkovce, majitel svobodného dvora v Újezdci na Černokostelecku. Jan Burian pak ve své závěti jmenuje svého bratra Divíše, a je velmi nepravděpodobné, že by existovali dva Divišové Slavíkovcové ze Slavíkova.

¹⁹⁵ Antonín Norbert VLASÁK, *Okres dolno-kralovický v Čáslavsku. Nástin historicko-archaeologický*, Praha 1884, s. 96.

¹⁹⁶ NA, DZV, kn. 302, fol. N10.

války.¹⁹⁷ Posledním údajem je jeho kšaft,¹⁹⁸ kde je také uveden jeho bratr Diviš¹⁹⁹ a nejmenovaný synovec. Jan Burian byl v tehdejší Kouřimsku významnou politickou personou, minimálně v letech 1651–1656 byl totiž krajským hejtmánem Kouřimského kraje za rytířský stav (pro předchozí roky bohužel doklady chybí).²⁰⁰ Navíc tato funkce přinášela svému nositeli i hmotné výhody – aby stát alespoň částečně přilákal kandidáty na tento post, začal být úřad hejtmana od čtyřicátých let 17. století i honorován částkou 300–400 zlatých ročně, a navíc bylo od roku 1646 vždy největší panství krajského hejtmana zbaveno povinnosti všech válečných břemen.²⁰¹

Po roce 1654 ovšem Mastihubovský dvůr opět mizí z písemných pramenů. Z pozdějšího stavu víme, že ho následně koupil majitel zbylých částí obce Třebovle, rytíř Jiří Ferdinand Praxa z Pernthalu. Tímto krokem scelil svůj třebovský majetek do rozsáhlé enklávy, narušené „jen“ dvorem a krčmou ve vlastnictví černokosteleckého panství knížat z Lichtenštejna. Bohužel tento slibně se rozvíjející hospodářský celek nedokázal Praxu udržet pohromadě a patrně kvůli finančním těžkostem jeho jednotlivé části od osmdesátých let 17. století postupně odprodával. Jako poslední prodal právě Mastihubovský dvůr a následně se odstěhoval do Kolína, kde jako obyčejný měšťan také zemřel. K prodeji došlo 15. července 1707, kdy společně se syny Janem Jiřím a Václavem Františkem prodal dvůr šosovní za 2 900 zlatých českobrodskému císařskému rychtáři Janu Jakubu Glasbergerovi z Glasbergu²⁰²

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, kn. 392, fol. C9.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, kn. 265, fol. D22. V závěti si přál být pohřben v kostele v Polních Voděradech a za spásu jeho duše mělo být slouženo sto mší svatých. Svůj majetek rozdělil mezi manželku Alžbětu Kateřinu, rozenou z Illgenau (statek Polní Voděřady), a dceru Marii Ludmilu, provdanou Salazarovou (statek Pašiněves). Blíže nespecifikovanou částku odkázal i svému bratrovi Diviši Slavíkovcovi. 150 zlatých a jednoho dobrého koně odkázal rodinnému příteli Václavu Sylvestrovi Smrčkovci z Mnichu, místopisaři království Českého, za veškeré prokázané dobrodiní. O statku ve Třebovli se v kšaftu ovšem nikde nehovoří.

¹⁹⁹ 9. července 1678 / 18. dubna 1679 – Kníže Karel Eusebius z Lichtenštejna koupil svobodný dvůr ve vsi Újezdec od Divíše Slavíkovce ze Slavíkova za 400 zlatých. Diviš Slavíkovec byl synem zemřelého Jana Slavíkovce. Jan Slavíkovec koupil dvůr před více než 60 lety od jistého Měnického z Červené Vsi (Divišovi bylo kolem 60 let, přičemž dvůr koupil jeho otec ještě před jeho narozením). Problém nastal při prodeji dvora knížeti Lichtenštejnovi, poněvadž Jan Slavíkovec ho nenechal vložit do desek zemských. Diviš se jako majitel dvora uvádí už v Berní rule roku 1654.

²⁰⁰ NA, Stará manipulace, sign. K 26/1/V

²⁰¹ Bohuslav RIEGER, *Zřízení krajské v Čechách I. Historický vývoj do r. 1740*, Praha 1894, s. 236.

²⁰² Už jeho otec Jakub Glasberger († 1667) byl v Českém Brodě značně společensky činný – v červnu 1651 se stal primasem (do 1654) a v letech 1654–1655 byl i místním císařským rychtářem. Poté byl jmenován hejtmánem libeňského panství. Jeho syn Jan Jakub Glasberger po vzoru otce zasedal v městské radě (od 1676), v prosinci 1677 se stal primasem (do 1685) a v červenci 1685 i zdejší císařským rychtářem (tuto funkci vykonával až do své smrti). Jeho rodina stála na vrcholu tehdejších lokálních elit, takže ke kmotrům jeho dětí patřila okolní šlechta i okolní vrchní úředníci lichtenštejnských panství a Glasbergerovi byli včetně dětí pohřbíváni takřka výlučně přímo v děkanském kostele sv. Gotharda. Císařský rychtář Jan Jakub Glasberger zemřel 29. dubna 1713 údajně ve věku 86 let a pohřben byl vedle svých příbuzných v kostele sv. Gotharda přímo u hlavního oltáře.

a jeho manželce Veronice Terezii. V hotovosti Glasberger ihned zaplatil 1 400 zlatých a zbylou částku měl splácet v dalších letech dvakrát do roka po 500 zlatých.²⁰³ Součástí inventáře byli tři koně, jeden tučný vůl, jedna dojnice, 30 ovcí a 15 kusů vepřového dobytka. Ze dvora se podle ustanovení z roku 1683 platila roční kontribuce 51 krejcarů. Jan Jakub Glasberger ovšem nekupoval dvorec pro sebe, ale pro svou dceru Terezii Dorotu (ovdovělou) Ditrichovou, na kterou ho obratem ruky už 23. listopadu 1707 převedl.²⁰⁴ Terezie k němu ještě téhož roku přikoupila i půl vinice.²⁰⁵ Podle příznávací tabely Tereziánského katastru patřil k tomuto dvoru 144,5 korců polí (tj. asi 42 ha) „dvůr v Třebovli ležící od starodávna Slavíkovský“, jeho majitelkou byla Terezie Dorota Černá, rozená Glasbergerová.²⁰⁶ Víme také, že na dvoře vážla každoroční povinnost dodat povoz se čtyřmi koňmi pro dovezení dřeva na zhotovení trub pro městský vodovod.²⁰⁷

Po smrti svého prvního manžela se uvedená Terezie Dorota podruhé provdala za blíže neznámého Jana Václava Černého, se kterým uzavřela 4. prosince 1715 satební smlouvu, jíž ho učinila spolumajitelem veškerého svého majetku, jmenovitě dvora ve Třebovli „od starodávna Mastihubský, posléz Praxovský“. Pojistila si na něm ovšem částku 1 500 zlatých, se kterou mohla volně disponovat, respektive ji komukoliv svobodně odkázat.²⁰⁸ Co je ovšem pro lokální sociální poměry zásadní – manželé Černí ani jejich nástupci už ve Třebovli přímo nežili.

Další osudy tohoto dvora nejsou překvapivě pramenně příliš doloženy. Víme ovšem, že někdy před rokem 1729 nejprve zemřela zmíněná Terezie Dorota Černá a 20. září 1729 i Jan Václav Černý (údajně ve věku 54 let a pohřben byl privilegovaně v kapucínském klášteře v sousedních Zásmukách).²⁰⁹ V následném dědickém řízení zdědilo veškerý jeho majetek, především Mastihubský dvůr, jeho jediné dítě – dcera Barbora Černá.²¹⁰ Tato Barborase později stala patrně manželkou Jana Jindry, primátora královského města Kolína. Od Jana Jindry odkoupilo dvůr roku 1748 město Kouřim. Když byl ovšem roku 1777 vydán patent o raabizaci městských dvorů, byly budovy i pozemky dvora rozděleny na drobnou domkářskou zástavbu (čp. 10–14).²¹¹

Ostatní domkářská zástavba

Podle Tereziánského katastru patřila k celku dvou „Linhartovských“ dvorů (Hornímu a Dolnímu) i kovárna [čp. 6] (ve které fungoval kovář jako panský zaměstnanec) a pět chalup [původně čp. 5, 7, 8, 9 a 26], které se pronajímaly podruhům

²⁰³ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1694–1711), inv. č. 186, fol. 205.

²⁰⁴ TAMTÉŽ, fol. 207.

²⁰⁵ TAMTÉŽ, fol. 221.

²⁰⁶ NA, Tereziánský katastr, Kouřimsko, Kouřim – město, inv. č. 1621, nefol.

²⁰⁷ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 188, fol. A15–16.

²⁰⁸ SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1711–1726), inv. č. 187, fol. D 9–10.

²⁰⁹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Kouřim 27, fol. 25.

²¹⁰ SOkA Kolín, AM Kouřim, inv. č. 188, fol. A15–16.

²¹¹ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 300.

a mlatcům – tímto způsobem vznikla ve Třebovli rozsáhlá domkářská zástavba mimo analyzované dvory.²¹²

Kromě této domkářské zástavby zde ještě sedlecký klášter jako majitel pozemků kláštera v sousední Klášterní Skalici vystavěl dalších 7 chalup (čp. 15-21).²¹³ Poprvé se jako celek připomínají v tzv. Zlatém urbáři černokosteleckého panství roku 1677 („Odtud toliko na západ jest zděná a obmítaná zeď nad ouvozem, kterýmž se jede ze Třebovle do Kouřima, nad kteroužto zdí stavení žádný nejní, a to z příčiny tý, že jsouce tu blízko chalupníci přináležející k klášteru skalickému“).²¹⁴ Původ vlastnictví klášterních pozemků v Třebovli – které zde tvořily zcela cizorodou enklávu – nedokážeme dnes zcela objasnit. Mohlo se jednat o výsledek aktu, kdy roku 1487 postoupilo město Kouřim klášteru v sousední Klášterní Skalici plat 5 kop 48 grošů na dvou usedlostech ve Třebovli (grunt Váni a grunt Jana Nováka)²¹⁵; stejně tak můžeme jejich původ hledat i v aktu z roku 1607, kdy Adam Linhart z Najenperka s konventem kláštera vyměnil polnosti ve Třebovli za pole nad dvorem Broučkovem.²¹⁶

Menšinově ve Třebovli už od konce 17. století vznikala domkářská zástavba zádušní, respektive emfyteutická. Prvním doloženým příkladem je smlouva z 30. listopadu 1695, kdy švec Medard Jandus koupil od záduší „kus místa pustého k záduší sv. Bartoloměje v vsi Třebouli [sic] blíže chrámu Páně ležícího... 26 kroků zdýlky... vedle gruntu a místa Václava Heltricha“ a následně na tomto místě vystavěl dům.²¹⁷ Roku 1721 pak koupil Martin Štroser kus místa zádušního pro vystavění chalupy na zádušním poli vedle chalupy zádušní Jiřího Neškudly, která ležela vedle chalupy Václava Nováka.²¹⁸ Další byla chalupa Alexandra Slanaře, nově vystavěná po roce 1727 „proti kostelu sv. Bartoloměje“ vedle domku Lubického.²¹⁹ Jednalo se o objekty původně čp. 24–27 a jejich okolí.

Životní úroveň a kultura domácností nižší šlechty ve Třebovli v raném novověku

Na základě kritérií, která vycházela z hodnocení hmotných, duchovních a intelektuálních charakteristik rytířských domácností, stanovil Václav Bůžek jejich typologii, jež je dnes obecně přijímaná a používána.²²⁰

První skupina domácností se přibližovala v některých aspektech svou kulturní úrovní movitějším sedlákům a současně v určitých otázkách vykazovala shodné

²¹² NA, Tereziánský katastr, Kouřimsko, Kouřim – město, inv. č. 1621, nefol. Kovárna a zmíněných pět chalup je doloženo už v kupní smlouvě z roku 1710 (SOka Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1711–1726), inv. č. 187, fol. 1).

²¹³ Poprvé se připomínají i se jmény nájemníků v příznávací fasi dominikálu Tereziánského katastru v roce 1755. K tomu NA, Exequatorium dominicale, Kouřim – město, inv. č. 538.

²¹⁴ Klášterní Skalice, okr. Kolín.

²¹⁵ J. KALOUSEK (ed.), *Archiv český XIV*, s. 413.

²¹⁶ J. TŮMA, *Kolínsko a Kouřimsko III*, s. 310–311.

²¹⁷ SOka Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1694–1711), inv. č. 186, fol. A 25 / 45.

²¹⁸ SOka Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1711–1726), inv. č. 187, fol. O 7.

²¹⁹ TAMTÉŽ, fol. T 6.

²²⁰ V. BŮŽEK, *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře*, s. 167.

rysy s vrstvou středně bohatých měšťanů. Jedná se o masu rytířů a erbovníků, žijících na venkovských dvorech, v domácnostech s bohatým inventářem zemědělského a řemeslnického nářadí, s početnými soubory nádobí, nábytku i oděvů, s vlastnictvím jednoho či dvou až tří kusů stříbrných a pozlacených předmětů.

Obytné světnice nejdrobnějších rytířů byly zařízeny obyčejným nábytkem. Při stolování převládalo již cínové nádobí. Ojedinelý přepych představovaly luxusnější prvky jako dekorativní předměty z porcelánu, mosazné svícny či malované truhličky. Vedle velkého množství prostých oděvů se stále častěji v domácnostech nejdrobnějších rytířů uplatňovaly na svátečním šatstvu prvky zdobnosti. Jejich sváteční oděv býval zhotovován z cenově dostupných kvalitních suken, nejčastěji z aksamitu.²²¹ O nenáročném životním stylu v této skupině domácností nejdrobnějších rytířů svědčily také jejich nevelké obchodní kontakty s okolními kupci, zpravidla měšťany ze sousedních královských i vrchnostenských měst. Častým vedlejším zdrojem příjmů této skupiny bylo i příležitostné půjčování peněz na úrok, ovšem půjčené částky se pohybovaly ve výši jen několika desítek kop grošů českých (viz rodina Bartáků z Bezdědic).

Konkrétní inventáře osobních předmětů a vybavení domácnosti pro raně novověkou Třebovli bohužel chybí. Jedinou výjimkou je případ Jana (II.) Chotouňského z Chotouně, majitele jednoho ze zdejších dvorů. Mezi Janovými osobními věcmi nacházíme jedny bicí hodiny, kord a ze šperků 3 zlaté prsteny, 12 postříbřených lžic, 2 růžence z korálu a stříbrnou pozlacenou konvičku – ovšem už žádný zlatý či stříbrný řetěz; z nábytku pak dvě postele s nebesy.²²²

Kulturní a sociální úroveň domácnosti rytíře Jana Chotouňského můžeme porovnat se životním stylem okolních měšťanů prostřednictvím srovnání s unikátně dochovaným soupisem pozůstalosti zámožného měšťana blízkého královského města Českého Brodu, Adama Aglasina (* kol. 1555 – † asi 1597).²²³ Adam po sobě zanechal značné jmění, především dům na náměstí (čp. 42) v hodnotě 1 000 kop grošů míšeňských a polnosti v ceně 785 kop míšeňských. V pozůstalostním inventáři se nachází např. zlatá zápona o váze 19 dukátů, sedm zlatých prstenů o váze 12 dukátů, z nichž dva byly s bílou perlou, jeden se zeleným kamenem, jeden s červeným a jeden údajně s křišťálem. Dále „*páteř korálový se stříbrnými zrnky a groši některými, též tolary pozlacenými o váze 28 lotů*“, dále jistý stříbrný pás se „*žaloudky a velkým jablkem*“ o váze 26 lotů a osmnáct stříbrných knoflíků na šaty. Díky pozůstalostnímu inventáři si můžeme učinit představu i o Adamově šatníku – šatů sice nebylo mnoho, ale jistě patřily k luxusním záležitostem, jednalo se např. o aksamitový klobouk, luxusní „*kašanku šamlatovou*“²²⁴ podšitou liščími kožešinami, damaškový kabát či soukenný plášť.

²²¹ Václav BŮŽEK, *Domácnosti nižší šlechty v předbělohorských Čechách (pokus o typologii)*, in: *Život na šlechtickém sídle v 16.–18. století*, Ústí nad Labem 1992 (= Acta Universitatis Purkynianae, Philosophica et historica 1, Opera historica 1), s. 44–45.

²²² SOkA Kolín, AM Kouřim, kniha smluv (1582–1688), inv. č. 184, fol. 32–34.

²²³ SOkA Kolín, AM Český Brod, sign. III.3, fol. C 16.

²²⁴ Šamlat byla luxusní vlněná látka, zhotovovaná z velbloudí srsti.

Každodenní život v tvrzích a venkovských statcích této velmi početné vrstvy majitelů svobodných a hamfestních dvorů a městských domů připomínal na první pohled životní styl dobře prosperujících selských gruntů. Rodinný život rytířů probíhal v jedné až dvou světnicích (vytápěných), neboť další dvě až tři komory (nevytápěné) a síně sloužily často jako hospodářská skladiště. Okolo tvrzí se rozprostíraly nevelké užitkové zahrady „*pro vaření a všelijaké kuchyňské věci i pro kvítí*“, ve kterých vedle léčivých bylin převládala cibule, zelí, také kapusta, mrkev a česnek. Oplocené zahrady přecházely pozvolna v otevřené štěpnice, v nichž byly zastoupeny běžné druhy ovoce (hrušky, jablka, švestky, ořechy apod.).

Závěr

Problematika sociálně-ekonomického postavení drobných šlechtických statků, především jejich obtíže a zanikání, byla již nastíněna řadou významných českých historiků, nicméně většinou jen okrajově, bez analýzy poměrů na konkrétním statku. Už Otto Placht upozornil na to, že k roku 1557 byly dvě třetiny rytířů hospodářsky života neschopných kvůli nedostatečnému majetku. Tato drobná šlechta podle něho přežívala jen proto, že prodávala své statky a půjčovala peníze, které získala z jejich prodeje.

Režijnímu podnikání na všech typech velkostatků se nejvíce věnovali Josef Petráň, Lydia Petráňová, Václav Ledvinka a Jaroslav Čechura. Podle nich se režijní výroba mohla dostatečně rozvíjet pouze na velkostatcích s více než 50, ideálně ovšem až 500 poddanských usedlostech. V hospodaření na malých statcích do 50 poddaných nebyly vhodné podmínky pro režijní podnikání. Poplužní dvory sloužily pouze k výživě drobného šlechtice, jeho rodiny a služebnictva. Podle závěrů J. Petráně měly drobné statky v tržně málo frekventovaných oblastech šanci udržet se, ovšem nikoliv prosperovat. Toto tvrzení se podařilo potvrdit na základě výzkumu na tržně prosperujícím Černokostecku, nacházejícím se v blízkosti Prahy, Kolína a Kutné Hory, kde byly ještě na konci 17. století malé samostatné dvory v Bylanech, Přistoupimi a v Limuzích.

Předložený článek potvrdil, že ve stejných podmínkách fungovalo i několik dvorů v držbě drobné šlechty ve Třebovli – jejich fungování umožňovalo svým majitelům přežít, ale nikoliv prosperovat a většina dvorů ztrácí svou samostatnost ještě před vypuknutím třicetileté války. Existoval zde ovšem komplex spojených tří dvorů v držení vladyckého rodu Praxů z Pernthalu, který dokázal přežít takřka kompletní zpusnutí během třicetileté války. I u něho se ovšem uplatnil ekonomický a sociální model jako u dříve zkoumaných šlechtických dvorů na Černokostecku – v poslední třetině 17. století se jeho majitel potýkal s nezvladatelnou hospodářskou situací, kterou řešil postupným odprodejem jednotlivých částí. Na počátku 18. století ovšem šlechtic Praxa svůj ekonomický boj prohrál a následně zcela splynul s městským prostředím okolních královských měst Kouřim a Kolín. Třebovské dvory se shodou okolností dokázaly roku 1710 znovu ekonomicky osamostatnit a dvě generace je

držela rodina nobilitovaných profesionálních úředníků (von Hartlieb). Nakonec ovšem i jejich existence končí roku 1771, kdy se dvory definitivně stávají součástí větších ekonomických celků (dominium sázavského kláštera, deskový statek Hlaváčova Lhota, kníže z Lichtenštejna).

Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku¹

STANISLAV SVOBODA

Stanislav Svoboda, Cemeteries in Nymburk and Lower Silesia, a comparison of model locations in the Modern Period

The study is aimed at the comparison of civil non-Jewish cemeteries in districts of Nymburk and Lower Silesia as specific parts of historical landscapes. The period under scrutiny spans starting from the Enlightenment reforms of late 18th century till present. The field research focused on the preserved value of the cemeteries in terms of their landscape, urban development, architecture and monuments that they contain. The study analysed documentary, cartographic and iconographic resources, which were primarily from the 19th and 20th centuries. In the case of Lower Silesia, special attention was paid to the transformation of cemeteries in connection with the expulsion of German population. In the case of Nymburk district, the paper studied the impact of increasingly secular societies on transformation of cemeteries in the 20th century.

Key words

Cemetery, Lower Silesia, the Nymburk District, cartographic resources, field research

Úvod

Hřbitovy na území dnešního okresu Nymburk² dosud unikaly systematické pozornosti laické i odborné veřejnosti. Jedná se přitom o pozoruhodná místa historická, architektonická, urbanistická a jistě bychom našli řadu dalších oborů, pro které jsou přitažlivým objektem výzkumu. Z těchto důvodů bylo zvoleno jejich studium jako téma připravované dizertační práce *Hřbitovy na Nymbursku a Poděbradsku nejen jako místa paměti*. Předkládaná studie se pokusí představit dosavadní poznatky doplněné o komparaci s vybranou modelovou oblastí. Cílem komparace bylo nejen studovat zdejší hřbitovy s jistým odstupem, ale současně nalézt odpovědi na otázky: Čím jsou novověké civilní nežidovské hřbitovy okresu Nymburk typické a čím se naopak liší? Jaké jsou možné příčiny? Jsou zdejší hřbitovy místem národní či alespoň regionální paměti?

¹ Studie vznikla jako výstup projektu Specifického výzkumu 2019 – *Středočeská a dolnoslezská hřbitovní kultura, komparace modelových lokalit v období novověku*, který byl pod č. 2120 financován z prostředků Studentské grantové soutěže na Filozofické fakultě Univerzity Hradec Králové.

² Území současného okresu Nymburk bylo jako správní jednotka definováno v roce 1960. K datu 1. 1. 2007 je vymezeno rozlohou 850 km² (1,1 % rozlohy ČR). Nachází se zde 87 obcí, z toho 7 měst a 3 městyse. On-line: https://www.czso.cz/csu/xs/charakteristika_okresu_nymburk (cit. 22.2 2020).

Za účelem nalezení a identifikace charakteristických znaků hřbitovů okresu Nymburk je bylo třeba komparovat s vhodným středoevropským prostorem. Za první modelovou lokalitu byla zvolena oblast blízké historické země Dolní Slezsko,³ se kterou měly Čechy zhruba do roku 1740 velmi těsné politické, hospodářské i kulturní vztahy. Dolní Slezsko bylo zvoleno i z toho důvodu, že tamní geografické podmínky se vyznačují podobnými rysy, jaké nacházíme na okrese Nymburk – obě území se nacházejí v nížině, v údolí velkých řek. Lokality patří ke starým sídelním areálům, jejichž podobu od 10. století ovlivňovalo křesťanství. V obou se nacházely poměrně četné sbory evangelických církví. Rozdílný byl naopak postup státních reforem,⁴ národnostní živel⁵ a z něho plynoucí přesuny obyvatelstva v polovině 20. století.

Kompletní terénní výzkum všech novověkých civilních nežidovských hřbitovů v okrese Nymburk byl realizován v roce 2018 a zahrnoval celkem 111 lokalit. V rámci výzkumu byla pozornost věnována aktivním, opuštěným i zaniklým hřbitovům. Terénní průzkum v Dolním Slezsku proběhl v dubnu a květnu 2019 na 78 lokalitách. Jelikož je oblast Dolního Slezska plošně rozsáhlá, bylo nutné před terénním výzkumem a rešerší pramenů přistoupit k prostorové a početní redukci hřbitovů (a nepřímo i výběru pramenů).⁶ Z analogie umístění okresu Nymburk vůči Praze byl jako „jádrová“ modelová oblast zvolen powiat (okres) Oleśnice,⁷ který se

³ Dolní Slezsko v rámci studie reprezentuje Województwo dolnośląskie (dále jen Dolnoslezské vojvodství), které je od 1. 1. 1999 vyšším územně samosprávným celkem Polska. Vojvodství zaujímal k roku 1999 plochu 19 948 km² (6,5 % rozlohy Polska). Na území vojvodství se nacházelo 165 gmin (dále jen obec), které byly organizovány v celkem 26 zemských a 4 městských powiotech (dále jen okres). Tomasz DUDA, *Nasz nowy Dolny Śląsk*, Dolny Śląsk 6, 1999, s. 25.

⁴ Na území pruského státu se reformám hřbitovů věnoval Friedrich II. v letech 1773–1775. K tomu blíže Marek CZAPLIŃSKI – Elżbieta KASZUBA – Gabriela WAS – Rościśław ŻERELIK, *Historia Śląska*, Wrocław 2002. V Habsburské monarchii se reformy v oblasti hřbitovů spojují ponejvíce s dvorskými dekrety Josefa II. z let 1782–1785. K tomu blíže Daniela TINKOVÁ, *Zákeřná mefitis. Zdravotní policie, osvěta a veřejná hygiena v pozdně osvícenských Čechách*, Praha 2012.

⁵ Zatímco Nymbursko a Poděbradsko bylo v podstatě národnostně české, v Dolním Slezsku žili do druhé světové války Němci, Poláci, Češi a Židé, kteří byli po válce „nahrazení“ či doplnění hlavně Poláky z východních oblastí, Ukrajinci, Lemky a Řeky. Rafał WOJTCZAK, *Rola samorządu powiatowego w procesie integracji. Budowanie więzi społecznych w oparciu o przywiązanie do miejsca zamieszkania na przykładzie powiatu oleśnickiego*, Dolny Śląsk 15, 2010, s. 7.

⁶ Eva SEMOTANOVÁ – Pavel CHROMÝ – Zdeněk KUČERA, *Historická geografie. Tradice a modernita*, Praha 2018, s. 80.

⁷ Okres Oleśnice vznikl ke dni 1. 1. 1999. K roku 2008 zaujímal rozlohu 1049,7 km² a obývalo jej 103 782 obyvatel (ve městě 61 860 a ve 109 vesnicích 41 922). V území je osm obcí. Městská obec Oleśnice, čtyři venkovsko-městské obce – Bierutów, Międzybórz, Twardogóra, Syców a tři venkovské obce – Dobroszyce, Dzaidowa Kłoda, Oleśnice. R. WOJTCZAK, *Rola samorządu powiatowego*, s. 7.

nachází severovýchodně od Vratislavi. Analyzované historické,⁸ kulturní,⁹ krajinné¹⁰ a provozní¹¹ znaky byly zaznamenány a následně vyhodnoceny.

Zkoumání historické krajiny v Dolním Slezsku s sebou přináší (oproti nymburskému regionu) nejen studium aktuálních polských toponym,¹² ale také historických německých jmen, neboť území bylo až do konce druhé světové války součástí německojazyčného prostředí.¹³ Při dohledávání historických názvů sídel byl jako základní využíván geografický slovník Stanisława Rosponda.¹⁴

Souběžně s terénním výzkumem probíhalo studium pramenů deponovaných zejména v Archiwum Państwowe we Wrocławiu.¹⁵ Zvláště cenné byly fondy Akta Miasta Wrocławia (Akta města Vratislavi),¹⁶ Rejencja Wrocławska (Vratislavský kraj)¹⁷, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu – Wydział do Spraw Wyznań (Oddělení správy vyznání),¹⁸ Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu (Kancelář komunálního stavitelství ve Vratislavi)¹⁹ a Miejskie Przedsiębiorstwo Zieleni we Wrocławiu (Kancelář městské zeleně).²⁰ Jelikož byly

⁸ Do historických znaků náleží doba vzniku hřbitova (druhá polovina 20. století, první polovina 20. století, 19. století, 17. a 18. století, starší).

⁹ Mezi kulturní znaky patří konfese, umístění památníku událostí, sloh kamenické/plastické výzdoby, přítomnost kulturních památek, přítomnost hrobů významných osobností. Kde to bylo možné, byla evidována jména kameníků, sochařů, architektů.

¹⁰ Za krajinné znaky lze pokládat umístění v krajině/sídle, kompoziční ztvárnění areálu, uplatnění dřevin.

¹¹ Provozní znaky odvisí od činnosti hřbitova. Základní jsou výměra, forma oplocení, stavby a zařízení, přítomnost kaplových hrobek, přítomnost kolumbária, umístění informačního plánu a provozního řádu.

¹² V rámci studie bylo u zahraničních názvů sídel použito ustálených českých exonym. V případě, že nejsou obecně známá, je toponym uvedeno v původním znění.

¹³ V lednu 1946 zahájila činnost Komise pro udělování místních názvů na získaných územích. Činnost vykonávala do roku 1948. Rudolf ŽÁČEK, *Dějiny Slezska v datech*, Praha 2004, s. 368.

¹⁴ Stanisław ROSPOND, *Słownik nazw geograficznych polski zachodniej i północnej*, Warszawa 1951.

¹⁵ Další prameny byly čerpány například v Muzeum Sztuki Cmentarnej ve Vratislavi a Muzeum Okręgowe v Lešně.

¹⁶ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dále APW), 82-28 Akta Miasta Wrocławia, (990) 1214–1945

- oddělení II. Księgi, oddíl P. Kościoły (1411–1906). Materiały dot. kościołów wrocławskich i cmentarzy, szkolnictwa miejskiego i uniwersytetu wrocławskiego, legaty i zapisy na rzecz kościołów i szkół, księgi rachunkowe.

- oddělení III. Akta, oddíl b/ Akta nowej registratury Magistratu. 4. Kościoły (pogrzeby, cmentarze) /1645–1940/ Akta kościołów, sprawy duchownych, dokumentacja cmentarzy.

- oddělení IV. Materiały kartograficzne (1612–1943). Přístup k některým z nich je možný prostřednictvím http://archeion.net/atom/tools/index.php?oper=szukaj&formularz=zlozony&kopia_cyfrowa=on&jednostki=on&dokumenty=on&nrap=82&nr_zespol=28 (cit. 19. 1. 2020).

¹⁷ APW, 82-172 Rejencja Wrocławska 1809–1945.

¹⁸ APW, 82-332 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu (1924–1949) 1950–1973 (1974–2009).

¹⁹ APW, 82-481 Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu (1950–1990).

²⁰ APW, 82-1321 Miejskie Przedsiębiorstwo Zieleni we Wrocławiu, (1945–1946) 1950–1992.

v některých fondech okrajově a nesystematicky řešeny i hřbitovy židovské a vojenské, byly v rámci studie zmíněny též, byť nebyly předmětem výzkumu.

Pro okres Nymburk byly využity prameny spravované Státním okresním archivem Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem. Bohužel zde zatím nebyly zpracovány (a tedy ani zpřístupněny) fondy Okresní úřad Nymburk²¹ a Okresní národní výbor Nymburk.²² Písemnosti z jejich činnosti byly dohledány ve fondech příjemců, jako například Archiv obce Milovice a Místní národní výbor Milovice. Pro „poděbradskou“ část okresu jsou dostupnější fondy tamních okresních úřadů.²³ Kartografické prameny se nacházely ve Sbírce map a plánů²⁴ (popřípadě přímo u původců, jako jsou jednotlivé obce²⁵ či stavební úřady²⁶). Na rozdíl od dolnoslezské oblasti ale nejsou dálkově přístupné. V celostátním kontextu jsou pro okres Nymburk pozoruhodné fondy Národního technického muzea²⁷ a Národního zemědělského muzea.²⁸ Nenahraditelným kartografickým pramenem pro studium hřbitovů staršího období je Stabliní katastr.²⁹

Hřbitovy okresu Nymburk

Území dnešního okresu Nymburk se po roce 1751 nacházelo v boleslavském kraji (města Nymburk a Lysá nad Labem), bydžovském kraji (města Poděbrady, Městec Králové, Sadská) a kouřimském kraji (městečko Přerov nad Labem). Mezi lety 1850 a 1960 byla na Nymbursku a Poděbradsku realizována velmi spleťtá reforma státní správy. Současný okres Nymburk vznikl teprve v roce 1960 a do dnešní doby prodělal jen dílčí územní změny.

Imigrace obyvatelstva byla po druhé světové válce v rozsahu 0,3 % na Poděbradsku, 0,6 % na Nymbursku a 2,5 % na Mladoboleslavsku (z toho asi 80 % ze Slovenska a 10 % z Německa a Rakouska).³⁰ Stabilita obyvatelstva po druhé světové válce

²¹ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále SOKA Nymburk), Okresní úřad Nymburk 1850–1945 (1948).

²² SOKA Nymburk, Okresní národní výbor Nymburk (1945–1990).

²³ SOKA Nymburk, Okresní úřad Poděbrady (1789) 1850–1942 (1955), Okresní národní výbor Poděbrady (1850) 1945–1960 (1962).

²⁴ SOKA Nymburk, Sbírka map a plánů (1796–2001).

²⁵ Například Obecní úřady Hradištko, Jiřice, Přerov nad Labem, Semice ad.

²⁶ Například Městské úřady Lysá nad Labem, Milovice, Nymburk, Sadská ad.

²⁷ Národní technické muzeum (dále NTM), Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, 10 Josef Fanta a 109 Feuerstein.

²⁸ Národní zemědělské muzeum (dále NZM), Archiválie.

²⁹ Ten byl v daném území pořizován na začátku 40. let 19. století. Pro každou obec byl zpracován soubor map v měřítku 1: 2880. Kolorované mapy stabliního katastru měly do té doby nevídanou přesnost zobrazení a velké množství detailů. Detaily jsou blíže rozvedeny v bohaté legendě k mapovému dílu. https://archivnimapy.cz/uzk/cocm_leg/cocm_leg_wms.html (cit. 19. 1. 2020).

³⁰ Martin OUŘEDNÍČEK – Jana JÍCHOVÁ – Lucie POSPÍŠILOVÁ (eds.), *Historický atlas obyvatelstva českých zemí*, Praha 2017, s. 66.

činila asi 80 %.³¹ Národnostní skladba byla v podstatě konstantní. V roce 1921 zde žilo 98,7 % Čechoslováků.³²

Z uvedeného vyplývá, že v poválečném období se zde z národnostních důvodů nerušily žádné hřbitovy. Pokud se v druhé polovině 20. století nějaký hřbitov rušil, pak to bylo z důvodu asanace území, jak tomu bylo u katolického (1955) a evangelického (1977)³³ hřbitova v Lysé nad Labem nebo u Svatojiřského hřbitova v Nymburce v letech 1967–1969.³⁴ Oproti dolnoslezskému prostoru nebylo třeba rušené hřbitovy monitorovat, a proto také nebyla vyvíjena zvláštní péče o jejich památkovou ochranu. Místní hřbitovy byly nadále využívány církvemi (zádušní hřbitovy) nebo obcemi (komunální hřbitovy) jako před válkou. Ve většině případů byla hrobová místa smluvně propůjčena. Doložena je lhůta 25,³⁵ 40 let³⁶ i 50 let,³⁷ výjimkou není ani lhůta na dobu trvalou (po dobu existence hřbitova) při splnění ostatních podmínek smlouvy.³⁸ Hrobová místa mohla být též „vyplacena na věčné časy“. Tento institut se aplikoval nejčastěji v případě, kdy obec zakládala komunální hřbitov. K získání vyplaceného hrobového místa došlo buď v rámci uzavření kupní smlouvy mezi obcí a vlastníkem pozemku, kde měl být zřízen nový hřbitov,³⁹ nebo také v případě, že zájemce o hrobové místo složil významnou částku na zřízení nového hřbitova.⁴⁰ Například v Milovicích bylo z celkového počtu 221 hrobových míst vyplaceno tímto způsobem osm hrobek.⁴¹ V Lysé nad Labem to bylo dokonce 298 z celkového počtu 2119 hrobových míst.⁴² Na komunálních hřbitovech nebyly vzácností obecní hrobky, které si pozůstali pronajímali do doby, než mohla být rakev uložena na konečné místo. Zde se vyměřoval denní poplatek.⁴³

³¹ TAMTÉŽ, s. 69.

³² TAMTÉŽ, s. 84.

³³ <http://lysa.evangelnet.cz/historie.htm> (cit. 19. 1. 2020).

³⁴ Jiří ČERNÝ (ed.), *Krok za krokem Nymburkem. Manuál turistického průvodce 70 zastavení v královském městě a 10 bonusů*, Nymburk 2017, s. 296.

³⁵ SOkA Nymburk, Archiv města Lysá nad Labem 1513–1945 (1949) (dále AM Lysá n. L.), hřbitovní vyhlášky, sazebník poplatků za hrobová místa platný od 1. 1. 1929.

³⁶ SOkA Nymburk, Místní národní výbor Milovice (1921) 1945–1969 (dále MNV Milovice), smlouvy o přenechání rodinného hrobu (hrobky) na katolickém zádušním hřbitově z let 1940 a 1945.

³⁷ SOkA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky, sazebník poplatků za hrobová místa platný od 1. 1. 1929.

³⁸ SOkA Nymburk, MNV Milovice, smlouva o přenechání rodinného hrobu (hrobky) na katolickém zádušním hřbitově z roku 1921.

³⁹ Otta VĚŘÍŠ, *Opočnice, historie obce v běhu staletí 1223–2000*, rukopis, [Opočnice 2001], s. 43 (SOkA Nymburk, knihovna, př. č. 8563).

⁴⁰ Autor studie je vlastníkem takového hrobového místa na městském hřbitově v Lysé nad Labem.

⁴¹ SOkA Nymburk, MNV Milovice, příloha dopisu Okresního národního výboru (dále ONV) Nymburk, odboru místního národního hospodářství, který byl doručen na MNV Milovice 26. 11. 1973.

⁴² Informaci poskytl správce hřbitova.

⁴³ SOkA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky, sazebník poplatků za hrobová místa platný od 1. 1. 1929.

První větší změna nastala až v souvislosti s odnímáním správy konfesních hřbitovů církvím a jejich podřízením pod činnost národních výborů a správy místních komunálních podniků, jak stanovilo k datu 1. ledna 1957 Nařízení ministerstva zdravotnictví č. 8/1955 Sb., o pohřebnictví. Tato změna se připravovala dlouhodobě, což dokládá korespondence Místního národního výboru (dále jen MNV) Milovice.⁴⁴ Na tehdejší území okresu Nymburk⁴⁵ ji metodicky řídila Rada okresního národního výboru v Nymburce, odbor pro místní hospodářství, která rovněž jednotlivým MNV zaslala instrukci⁴⁶ ve věci převedení konfesních pohřebišť do správy MNV. Zvláštní zřetel byl kladen na plán investic, plán pracovníků, plán materiálně-technického zásobování.⁴⁷ Předávání a převzetí pohřebišť včetně staveb, mobiliáře, zádušních knih, pohřebních knih, nájemních smluv apod. probíhalo protokolárně za účasti okresního církevního tajemníka.⁴⁸ Některé MNV informaci o změně správce zveřejňovaly i obecním rozhlasem, přičemž současně vyhlásily část provozního řádu pohřebiště.⁴⁹

Další pozornost na hřbitovy byla zaměřena v roce 1968 v souvislosti se záměrem zpracování *Studie na rekonstrukci krematorií a další výstavbu na území Středočeského kraje*. Zadáni vycházelo z Vyhlášky ministerstva zdravotnictví č. 47/1966 Sb. vydané na základě zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Na území okresu ji inicioval Okresní národní výbor (dále jen ONV) Nymburk, průmyslový odbor, přičemž s ohledem na zajištění dalších služeb v pohřebnictví požadoval doplnit mimo jiné informace o provozovateli, počtu pohřbů v roce 1967, počtu kremací v roce 1967, jmenovitý seznam hřbitovů a identifikaci hřbitovních kaplí. Z hlediska plánování si rovněž vyžádal informace o smutečních obřadních síních, urnových hájích, kolumbáriích a rozptylových loučkách.⁵⁰

Koncept rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk, zpracovaný ke dni 28. 1. 1969, předložil ONV Nymburk, odbor místního průmyslu obcím v únoru 1969.⁵¹ Z hlediska studie je nejpodstatnější doporučení „zrušit neudržované a zpuštělé hroby, u nichž prošla nájemní lhůta či projednat s pozůstalými uvedení neudržovaných hrobů do náležitého stavu“. Z textu dále vyplývá, že v roce 1967 se na okrese konalo 1 155 pohřbů, přičemž 802 bylo žehem (69 %). Nymburské krematorium bylo velmi žádané, neboť v témže roce zpopelnilo ještě dalších 2 018 lidských pozůstatků.⁵² Ve zprávě je též uvedeno, že nymburská rozptylová loučka byla založena jako první na okrese. Možnost uložení uren byla ale jen v Nymburce, Poděbradech, Pečkách

⁴⁴ SOkA Nymburk, MNV Milovice, dopisy ze dne 17. 3. 1953 a 23. 10. 1953.

⁴⁵ Pro tehdejší okres Poděbrady se zatím nepodařilo obdobné dokumenty dohledat.

⁴⁶ Sbírká instrukcí pro výkonné orgány národních výborů, ročník 1956, částka 9, pořadové číslo 57 ze dne 29. 4. 1956.

⁴⁷ SOkA Nymburk, MNV Milovice, dopis ze dne 15. 6. 1956.

⁴⁸ TAMTÉŽ, protokol o převzetí pohřebiště v Milovicích ze dne 15. 1. 1957.

⁴⁹ TAMTÉŽ, oznámení pro místní rozhlas ze dne 23. 5. 1957.

⁵⁰ TAMTÉŽ, dopis ze dne 12. 3. 1968.

⁵¹ MNV Milovice jej obdržel dne 26. 2. 1969. SOkA Nymburk, MNV Milovice.

⁵² SOkA Nymburk, MNV Milovice, s. 1 přílohy dopisu ze dne 12. 3. 1968.

(dnes okres Kolín), Městci Králové „a dále v Křinci bez náležitého cílevědomého architektonického ztvárnění. Na venkovských hřbitovech až na malé výjimky vymezena místa pro urny nejsou. Jsou ukládány do dosavadních hrobů či náhrobků“.⁵³

Pohřbívání se obvykle uskutečňovalo v obvodu, kde dotyčný zemřel. V roce 1968 bylo na území současného okresu Nymburk⁵⁴ celkem 84 hřbitovů v 70 obcích.⁵⁵ Stálo zde 58 márníc, které ale plnily spíše funkci skladu náradí. Osm z nich bylo v havarijním stavu (citovány byly Hrubý Jeseník, Chotěšice, Kostelní Lhota, Vlkov pod Oškobrhem). Na osmi hřbitovech nebyla zavedena voda. Velkých urnových hájů existovalo pět, malých bylo 16 a v dalších 18 lokalitách se jejich zřízení plánovalo. Kolumbárium stálo jediné v Nymburce, přičemž se plánovala výstavba dalších v Křinci, Městci Králové, Poděbradech a Vrbové Lhotě (!).⁵⁶ Hřbitovy zaujímaly celkovou plochu 46,84 ha. Zcela zaplněny byly hřbitovy ve Slovči, Stratově, Velence a Vykání, což se do současnosti nezměnilo. Velmi omezené místo bylo na 12 hřbitovech. O rozšíření či zřízení nových hřbitovů usilovaly obce Hořátek, Kostelní Lhota, Kovanice, Krchleby, Pečky (dnes okres Kolín), Rožďalovice, Stratov, Žitovlice a Poděbrady. „Ve Slovči je hřbitov umístěn uvnitř obce, je přeplněn, pro další rozšíření nevhodný. Bylo by třeba hřbitov přemístit mimo obec a to i z hygienických důvodů. Stejná situace je i ve Velence a Vykání“.⁵⁷

Místním národním výborům se kladla za vinu malá údržba hřbitovů, a to zvláště u hrobů s propadlou smlouvou. Dle § 21 odstavce 1 zákona č. 20/1966 Sb. se totiž zkrátila doba na propůjčení hrobového místa na 10 let. Pokud tedy uživatel nezajišťoval péči, bylo možné s vyjádřením hygienika hrob zrušit, nejdříve však po uplynutí desetileté tlecí doby. Samostatnou otázkou bylo zakládání skládek květin a technický stav márníc na venkovských hřbitovech. Příkladem v péči se staly hřbitovy v Netřebicích, nový hřbitov v Křinci, Slovči, Staré Lysé, Stratově a Vlkově pod Oškobrhem.⁵⁸ Jak ale dokládá dopis ONV Nymburk, odboru místního hospodářství, určený všem správám hřbitovů při MNV,⁵⁹ stav se příliš nezlepšil: „Vyskytují se zde hroby, které svým stavem a vzhledem nevyjadřují předpokládanou kulturnost a pietu těchto míst“. S ohledem na všeobecný nedostatek míst pro další hrobová místa ministerstvo vnitra požadovalo prověřit aktuální stav a zrevidovat opuštěná hrobová místa „vyplacená na věčné časy“.

⁵³ TAMTÉŽ, s. 2 přílohy dopisu ze dne 12. 3. 1968.

⁵⁴ Při psaní studie bylo zohledněno, že v současné době do okresu Nymburk nepatří obce Pečky (1 hřbitov), Pňov (2 hřbitovy), Poříčany (1 hřbitov), Ratenice (1 hřbitov). Naopak do okresu Nymburk patří obec Jiřice (1 hřbitov).

⁵⁵ Tabulka č. II. Současný stav hřbitovů a jejich zařízení je přílohou ke Koncepti rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk, vypracované ONV Nymburk, odborem místního průmyslu a služeb k datu 28. 1. 1969. SOkA Nymburk, MNV Milovice.

⁵⁶ Tabulka č. III. Současný stav hřbitovů a jejich zařízení je přílohou ke Koncepti rozvoje pohřebnictví v okrese Nymburk, vypracované ONV Nymburk, odborem místního průmyslu a služeb k datu 28. 1. 1969. SOkA Nymburk, MNV Milovice.

⁵⁷ SOkA Nymburk, MNV Milovice, příloha dopisu ze dne 12. 3. 1968, s. 3.

⁵⁸ TAMTÉŽ, příloha dopisu ze dne 12. 3. 1968, s. 4.

⁵⁹ Na MNV Milovice doručen dne 26. 11. 1973.

Péči o hřbitovy zajišťovaly podniky komunálních služeb v Nymburce, Poděbradech, Lysé nad Labem, Městci Králové, Rožďalovicích a Křinci. „Hřbitovní služby, jako vysazování a zalévání květin, úprava hrobů a podobně jsou prováděny individuálně na základě projednání pozůstalých s hrobníkem nebo zřídka podnikem komunálních služeb.“⁶⁰ V tu dobu již nebyly v provozu hřbitovy v Chroustově u kostela Nanebevzetí Panny Marie, v Kovanicích u kostela sv. Václava, hřbitov v Křinci na vrchu Chotuc, evangelický hřbitov v Lysé nad Labem, Svatojiřský hřbitov v Nymburce, evangelický hřbitov ve Velenicích a hřbitov v Záhornici u kostela sv. Matouše. Zvláštní postavení mělo soukromé pohřebiště rodiny Czerninů v Dymokurech, které bylo umístěno na malém terénním návrší na návsi mezi zámekem a kostelem Zvěstování Panny Marie. V souvislosti s hřbitovy je třeba zmínit památkovou péči, která se naplno projevila až v roce 1958, kdy byl vydán zákon č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách. Na základě zákona byl zpracován první státní seznam kulturních památek, který ke dni 3. května 1958 obsahoval areál hřbitova v Poděbradech-Kluku (ohradní zeď s medailony, ohradní zeď s branami, hrobka Ing. V. Birnbauma, náhrobek rodiny Markovy), hřbitov s náhrobky u kostela sv. Havla v Rožďalovicích a zaniklý kostel s archeologickým nálezem v Kersku. Dalším 17 hřbitovům se dostalo ochrany v rámci kostelního areálu. Ke zvláště významným náleží areál kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chroustově, areál kostela sv. Václava v Mcelích, areál kostela sv. Matouše v Záhornici, areál kostela sv. Apolináře v Sadské a areál kostela sv. Václava ve Velelibech. Od roku 1989 je památkově chráněn evangelický hřbitov v Opolanech, který je unikátní památkou na principy bratrské rovnosti při organizování pohřebiště. Poněkud jinou ochranu požívají dva venkovské hřbitovy v Bošíně. Jedná se o evangelický a katolický hřbitov, které byly spolu s kostely v roce 1995 zahrnuty do ochrany v rámci venkovské památkové rezervace. V současné době je v památkovém katalogu evidováno celkem 35 položek, které s hřbitovy souvisejí.⁶¹

Plány a projekty

K památkově nejhodnotnějšímu hřbitovu na okrese se dochovaly dva soutěžní návrhy Josefa Fanty. Pocházejí z roku 1900, kdy byla vypsaná soutěž na plán nového hřbitova v Poděbradech-Kluku.⁶² K dopracování byl vybrán návrh s radiálním členěním hlavních cest a segmentovým uspořádáním oddělení hrobů. Návrh lépe využíval nepravidelný půdorys hřbitova. Druhý návrh se pokoušel hřbitov členit do dobově oblíbených šachovnicových polí. Kromě půdorysu Fanta navrhl i severovýchodní hřbitovní zeď, členěnou slepými arkádami a doplněnou reliéfními medailony, sgrafity biblických textů a jednotlivými náhrobky.⁶³ Zachoval se i návrh na kovářské zpracování vstupní brány.⁶⁴

⁶⁰ SOkA Nymburk, MNV Milovice, příloha dopisu ze dne 12. 3. 1968, s. 5.

⁶¹ Uvedené památky viz <https://pamatkovykatalog.cz>.

⁶² NTM, Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, 10 Josef Fanta, architektonické návrhy, pomníky, náhrobky, fontány, neinventarizováno.

⁶³ TAMTÉŽ, fontány, pomníky, desky a náhrobky BIV, neinventarizováno.

⁶⁴ TAMTÉŽ, umělecké práce BIII, neinventarizováno.

Další mimořádný objekt, jehož provoz výrazně ovlivnil podobu nymburských a poděbradských hřbitovů, je krematorium v Nymburce, které bylo v roce 2017 prohlášeno národní kulturní památkou.⁶⁵ Stavbu podle projektu Bedřicha Feuersteina postavil v letech 1921–1924 Bohumil Sláma. Na budovu krematoria, do jehož stěny bylo zabudováno kolumbárium, navazuje nový městský hřbitov, který se může pochlubit unikátním záměrem. Architekt Feuerstein navrhl po obou stranách nástupního prostoru před jižním průčelím krematoria urnový háj. Ten byl původně složen z asi tří desítek nestejných sloupovitých pomníků (o výšce okolo 2 m), jejichž součástí byla zasklená nika pro umístění urny. Jak dokládají dobové fotografie, záměr byl realizován krátce po dostavbě krematoria. Později došlo k rozšíření urnového háje i podél západní strany krematoria. Feuerstein vycházel ze svých zkušeností, které získal v rámci soutěží o pomník na urny, konaných ve druhém desetiletí 20. století.⁶⁶ Obdobné řešení sloupovitých pomníků pro uložení urny se v rámci okresu Nymburk nacházelo již jen na evangelickém hřbitově v Sánech, kde byly tři sloupovité stély datovány rokem 1927. Jejich autorství zatím nebylo určeno.

Dochovaly se i Feuersteinovy návrhy rodinných hrobek, z nichž dvě byly určeny pro Lysou nad Labem.⁶⁷ Jedna je datována srpnem 1916 a opatřena razítkem INŽENÝR – ARCHITEKT / BEDŘICH FEUERSTEIN / PRAHA - BUBENEČ. Návrh řešil pohledovou stěnu dvou identických hrobek, přičemž plastické ztvárnění vycházelo z kubistické formy kříže, kde bylo režné cihlové zdivo kombinováno s bloky světlého kamene. Druhý návrh (pro rodinu Zemanovu a Uhrovu) se lišil v detailech. Návrh nebyl datován, ale byl proveden na firemním „hlavičkovém“ papíru stavitele Rudolfa Volfa s razítkem PARNÍ PÍLA JOSEF VESELÝ ARCHITEKT A STAVITEL LYSÁ N./LAB. Pokud skutečně měly být umístěny na městském hřbitově v Lysé nad Labem, pak s největší pravděpodobností při západní ohradní zdi, kde bylo místo vyhrazeno pro hrobky.

Vedle stavebních projektů jsou k dispozici i návrhy sadových úprav hřbitovů. Pozoruhodné jsou dvě varianty úpravy urnového háje v Nymburce. Obě pocházejí z rukou zahradního architekta Josefa Kumpána a jsou datovány lety 1942⁶⁸ a 1948.⁶⁹ Jejich společným znakem je symetrie a bohatý v terénu odstupňovaný květinový parter, který odkazuje na dobu historismu. Bohužel v rámci terénního průzkumu nebylo možné prokázat realizaci žádného návrhu.

⁶⁵ <https://pamatkovykatalog.cz/pravni-ochrana/krematorium-v-nymburce-12788297> (cit. 21. 1. 2020).

⁶⁶ František MENCL, *Soutěž na pomník pro urny*, Krematorium 4, 1919, s. 3.

⁶⁷ NTM, Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, 109 Feuerstein, náhrobky a hroby, 1916–1918, plány 41, kde je více návrhů hrobek, avšak bez bližšího určení místa a data.

⁶⁸ NZM, Archiválie, inv. č. 464_V_Z_311.

⁶⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 536-V-Z-311.

Plán nymburského stavitele a architekta Emila Prücknera z roku 1892⁷⁰ reprezentuje tradiční formu hřbitova členěnou na čtvrtiny. Jedná se o plán uspořádání nového městského hřbitova v Lysé nad Labem, který vznikl severně od města a měl nahradit přeplněný katolický a evangelický hřbitov. Plán představuje obdélnou plochu o rozměrech 120 × 140 m. Každá čtvrt obsahovala sedm dvojřad hrobových míst (442 hrobových míst).⁷¹ Jižní vstupní bránu doplňovaly dvě branky, po jejichž stranách stály dva objekty. Po pravé straně byl byt hrobníka, na který navazovalo osm hrobek podél jižní zdi a dále 42 hrobek podél celé západní zdi. Po levé straně brány stála umrlčí komora, ke které přiléhal hrobníkův dvorek. Severní a východní zeď lemovala už jen hrobová místa. Do středu hřbitova na křížení hlavních cest byl navržen hlavní kříž.⁷² Vnitřní nároží byla bez hrobů, pouze v jihovýchodním stála studna. Po obvodu každé čtvrti byla navržena pravidelná výsadba stromů ve sponu 8 m. Dodnes se zachovalo několik z původních 108 lip. Hřbitov byl vysvěcen 1. ledna 1895.⁷³

Na předchozí plán tematicky navazuje *Nástin pro ctěnou městskou radu v Lysé nad Labem na postavení obytného stavení pro hrobníka a komoru na novém hřbitově*.⁷⁴ Nástin jižní (vstupní) strany hřbitova je opatřen kolky a poznámkou o schválení úřadem v Lysé nad Labem dne 1. března 1894. Jsou zde prosté obdélné stavby se čtyřmi okenními osami, zastřešené valbovou střechou. Fasáda objektů je stejně jako zděné části brány členěna římsami. Autorem projektu byl místní stavitel Antonín Marek, který má na hřbitově při západní zdi rodinnou hrobku. Vstupní strana hřbitova se dochovala v navržené podobě do současnosti.

Nový hřbitov v Lysé nad Labem byl zaplněn již v roce 1934, a proto obecni zastupitelstvo rozhodlo, že v roce 1935 musí dojít k rozšíření hřbitova. Za tím účelem byl schválen nový přehled hřbitovních poplatků, podle kterého měly být získány finance na jeho rozšíření.⁷⁵ Do této doby náleží axonometrický návrh urnového oddělení od Josefa Holubce,⁷⁶ které navazovalo na severní závěr již nedostačujícího hřbitova. Návrh předpokládal geometrické členění háje s množstvím středně vysokých živých plotů ze zeravu západního (*Thuja occidentalis*) a nízkých živých plotů z ptačího zobu (*Ligustrum ovalifolium*). Řada urnových

⁷⁰ SOKA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky.

⁷¹ K členění hřbitova a očíslování hrobů se ve fondu hřbitovních vyhlášek dochoval dopis z Knížecí hanauské železářny v Komárově ze dne 6. 8. 1895 s nabídkou a nákresy litinových značek pro skupiny, řady a jednotlivé hroby. SOKA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky.

⁷² Kování kříž za částku 120 zlatých dodal k 1. 2. 1895 (!) umělecký zámečník Augustin Drimel z Kostelce nad Labem. SOKA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky, dopis ze dne 13. 1. 1895.

⁷³ Michal ŘEZNÍČEK, *Archivní střípky*, Listy města Lysá nad Labem 1, 2010, s. 11.

⁷⁴ SOKA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky.

⁷⁵ TAMTÉŽ, protokol obecního zastupitelstva ze dne 7. 8. 1934.

⁷⁶ Projekt je uložen u Městského úřadu (dále MÚ) Lysá nad Labem, odbor výstavby a životního prostředí, složka hřbitov.

hrobů měla být vždy po třech místech přerušena výsadbou dvou vysokých keřů štědřence (*Cytisus laburnum*). Přestože je návrh dokladem vysoké estetické úrovně projektanta a velmi moderním přístupem k novodobému pohřebnictví, nakonec nebyl realizován. Bylo zvoleno jednodušší řešení, vycházející ze situační skici z 19. ledna 1937, kde bylo pro každé oddělení vyhrazeno 28 urnových hrobů.⁷⁷ Dnes se urnové hroby ztrácí ve tvarovaných živých plotech z „tradičního“ zeravu západního a postrádají původně zamýšlenou architektonickou výjimečnost.

Vedle Feuersteinových návrhů lyských hrobek z počátku 20. století zaujme návrh modernistického urnového hrobu z třicátých let. Návrh byl vypracován u firmy Kamenoprůmysl Antonín Dynybyl z Kralup nad Vltavou.⁷⁸ Kromě pětiúhelníkového půdorysu byl mimořádný i materiál – leštěná švédská a požárecká žula. Urnový hrob složený ze sklípku a dvou kamenných desek převyšoval 150 cm vysoký pilíř zakončený kovovou žardiniérou. Po stranách hrobu stála dvě kamenná kulatá sedátka. Pozadí hrobu dotvářel tvarovaný živý plot. Ani tento návrh nebyl realizován, neboť na jeho místě stojí skromnější úprava na půdorysu podkovy, bez sedátek a kovářských prvků.

Za zcela jiným účelem byl v roce 1906 pořízen plán *Planskizze lit. A. Über die Situierung der zur Pfarre in Mladau. Gehörigen Realitäten u Grunde*.⁷⁹ Na místě obce Mladá vzniklo v roce 1904 vojenské cvičiště. Obyvatelé byli za náhradu vystěhováni. Všechny objekty, které se nacházely v centru obce, byly zničeny, a to včetně kostela, fary a hřbitova. Plán vznikl pro potřeby vojenské správy, aby mohla vyčíslit náklady na demolici a současně odůvodnila náklady na stavbu nového farního kostela, fary a hřbitova v sousední obci Milovice. Plán zobrazuje obdélný kostelní areál omezený ohradní zdí o rozměrech 82 × 54 m. V severní části se nacházel farní kostel, který obklopoval ze severu a východu hřbitov. V severozápadním rohu byla dřevěná zvonice. Do jihozápadní části byla situována fara, hospodářské stavby a zahrada, kterou od hřbitova odděloval plot. Plán bohužel nevypovídá nic o uspořádání hřbitova.

Pěknou ukázkou funkcionalistické architektury je *Návrh na postavení obecního hřbitova pro obec Jiříce* ze září 1937 od podnikatele a stavitele Břetislava Šlechtu z Lysé nad Labem.⁸⁰ Návrh byl schválen Okresním úřadem v Mladé Boleslavi 6. října 1937.⁸¹ Hřbitov o rozměrech 40 × 53 m čítal 200 hrobů v centrální ploše, 20 dětských hrobů před márnici/pitevnou na západní straně, 30 hrobek po jižní a severní straně, 18 sloupků na urny u vstupu na východní straně. Obezděný hřbitov byl na východní straně prolomen kovanou dvoukřídlou branou a dvěma konvexními podezděnými plotovými dílci. Od brány vedla hlavní cesta k márnici/pitevně u západní zdi. Objekt byl završen valbovou střechou se zvonící. Návrh předpokládal výsadbu kulovitých stromů v nároží hřbitova a pyramidálních konifer při východní zdi u oddělení uren.

⁷⁷ SOkA Nymburk, AM Lysá n. L., hřbitovní vyhlášky, skica Rozdělení urnového háje na hřbitově v Lysé nad Labem ze dne 19. 1. 1937.

⁷⁸ Projekt je uložen u MÚ Lysá nad Labem, odbor výstavby a životního prostředí, složka hřbitov.

⁷⁹ SOkA Nymburk, Archiv obce Mladá (1842) 1869–1908 (1940) (dále AO Mladá), inv. č. 16, tvy 2.

⁸⁰ Návrh je uložen na Obecním úřadě Jiříce.

⁸¹ Přípis se nachází na návrhu.

Nakonec ale došlo pouze k výsadbě pyramidálních topolů z vnější strany hřbitovní zdi. Velkoryse navržený hřbitov je využit jen z třetiny.

Přesnou podobu uspořádání malého venkovského hřbitova přináší plánec z roku 1983 z obce Stratov.⁸² Plánek, který pro potřeby obce Stratov vyhotovil diplomovaný technik Kryslíčka, dokumentuje zcela zaplněný hřbitov, který byl vysvěcen 4. listopadu 1894.⁸³ Hřbitov měl půdorys obdélníku o stranách 30 × 45 m a byl obehnan zdi prolomenou branou ve středu jižní zdi. Márnice stála mimo půdorys hřbitova za jihozápadním rohem, studna byla před ní v ploše hřbitova. Hlavní kříž ukončoval středovou cestu. Celkem tu bylo 147 hrobových míst nestejně velikosti. Kromě hrobek, které stály zejména podél západní strany jižní zdi a podél severní zdi, se tu nacházelo i sedm urnových hrobů. Pro nedostatek místa zde nezbyl prostor na žádnou výsadbu dřevin. Malá parková úprava vznikla před hřbitovem až v sedmdesátých letech 20. století.

V roce 1984 vznikl pro potřeby Podniku komunálních služeb v Lysé nad Labem projekt *Parková úprava v prostoru bývalého hřbitova Lysá nad Labem*.⁸⁴ Autorem byla Ing. Anna Stočesová ze Státního statku Katusice, n. p. – Středisko sadů Spikaly, která rovněž navrhla v roce 1986 Sadové úpravy – Lysá nad Labem, smuteční obřadní síň.⁸⁵ Předložený projekt řešil parkovou úpravu části plochy po zrušeném evangelickém hřbitově v Komenského ulici. Hřbitov tu byl provozován v letech 1784–1977. Na jeho místě zůstaly pouze dva smuteční jasany (*Fraxinus excelsior Pendula*) a lípa velkolistá. Původní dvoukřídlá litinová brána byla v sedmdesátých letech 20. století využita druhotně jako brána do zámeckého parku. Dle projektu se sem měly vysadit především stromové konifery jako borovice černá (*Pinus nigra*), borovice Jeffreyova (*Pinus jeffreyi*) a jedle normandské (*Abies nordmanniana*). Keřové patro vytvářelo obvodový plášť kolem celé plochy. Sortimentně se jednalo o typickou dobovou výsadbu s převahou dřišťálů, zlatic, pustorylů, šeříků a růží. Nechyběly kultivary jalovce čínského (*Juniperus chinensis Old Gold*, *Pfitzeriana Compacta* a *Pfitzeriana Glauca*). Ještě před zrušením hřbitova došlo ze strany místního sboru evangelické církve k transferu několika historicky cenných náhrobků do areálu evangelické fary.⁸⁶ Na památku zrušeného evangelického hřbitova zde byl v roce 2004 umístěn pamětní kámen. Parková plocha je až do současnosti využívána v souladu s projektem.

Pro studium vývoje novověkých hřbitovů, nelze vynechat rozsáhlé mapové dílo Stabliního katastru. Na mapách můžeme nalézt ještě staré barokní formy, ale současně se již objevují první příklady osvěcenských reforem. Pro názornost byly

⁸² SOKA Nymburk, MNV Stratov, inv. č. 243.

⁸³ Jiří ŘEHOUNEK – Josef VRÁNA, *Stratov se v dějinách neztratil*, Nymburk 2007, s. 25

⁸⁴ Projekt je uložen u MÚ Lysá nad Labem, odbor správy majetku, složka projekty.

⁸⁵ TAMTEŽ, odbor výstavby a životního prostředí, složka smuteční síň.

⁸⁶ Kromě náhrobku významného rodáka prof. Bedřicha Hrozného a majitele panství Williama Andrewse to byli také bývalí evangeličtí faráři. Náhrobky jsou dnes součástí areálu nemovité kulturní památky Evangelický sbor s farou. <https://pamatkovykatolog.cz/evangelicky-sbor-s-farou-2173965> (cit. 20. 1. 2020).

pro dokumentaci vývoje hřbitovů na Nymbursku vybrány tři příklady. Prvním je císařský povinný otisk města Sadská pořízený v roce 1842, konkrétně mapový list č. 5.⁸⁷ V roce 1842 se zde nacházely dva katolické hřbitovy. Starý hřbitov u kostela sv. Apolináře a nový západně od města. Starý hřbitov je na mapě zobrazen bez ohradní zdi, neboť ta byla znovu postavena až v roce 1845. Pozůstatky staré kostnice, kterou místní zbořili v roce 1833,⁸⁸ jsou patrné v jihovýchodním nároží hřbitova. Místo ní byla postavena nová márnice přibližně ve stejných místech. Hřbitov je vyznačen pouze symbolickými dřevěnými křížky, nebyla zobrazena stromová vegetace ani náznak vstupu. Impulzem k založení nového hřbitova bylo nejen zrušení hřbitovů v Kersku a Pístech, ale zejména epidemie cholery v roce 1832. Souhlas k založení hřbitova dle plánů z roku 1835 vydal C. k. krajský úřad v Bydžově 3. dubna 1838, avšak stavba byla z různých důvodů odkládána. Na mapě se nachází obdélný areál hřbitova vyznačený symbolickými dřevěnými křížky, opět bez stromové vegetace i bez zobrazení vstupu. K vysvěcení hřbitova došlo až v roce 1848.⁸⁹ V době mezi zakreslením mapy a vysvěcením nového hřbitova byla postavena ohradní zeď se 14 výklenkovými kapičkami, které se dochovaly do současnosti.

Velmi zajímavý je rovněž císařský otisk hřbitovního kostelíka Nejsvětější Trojice na zalesněném vrchu Chotuc u Křince.⁹⁰ Prostý raně barokní jednododlný hřbitovní kostelík s presbytářem na východní straně stál ve středu obdélného areálu. Hřbitov měl skosená nároží. Z jižní strany na hřbitov navazoval travnatý porost, který dále přecházel do hospodářského lesa. Ke hřbitovu vedlo několik cest, z nichž jižní je dodnes velmi frekventovaná. Východní cesta měla i funkci kompoziční, neboť propojovala areál zámku v centru obce s areálem hřbitova na temeni vrchu. Nově rozšířený hřbitov byl vysvěcen 16. září 1888 litoměřickým biskupem. „Smutné“ svěcení se konalo těsně po vyhoření zdejšího hřbitovního kostelíka, ke kterému došlo za bouřky 23. července 1888.⁹¹

Neobvyklou situaci přináší i císařský otisk městečka Dymokury. Na mapovém listu č. 4⁹² je zobrazen kostel Zvěstování Panny Marie ve středu hvězdicového hřbitova. Bezpochyby se jednalo o barokní komponovaný hřbitovní areál, který se částečně dochoval do současnosti. Hřbitov byl vyznačen symbolickými křížky bez vzrostlé vegetace a bez vstupu. V severovýchodním nároží stála kostnice, dnes modernizovaná. Více pozornosti vzbuzuje objekt jižně od hřbitova. Jednalo se

⁸⁷ https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/6736-1/6736-1-005_index.html (cit. 20. 1. 2020).

⁸⁸ Vojtěch JELÍNEK, *Sadská. Popis dějepisný, místopisný a statistický*, Hradec Králové 1912, s. 174.

⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 180.

⁹⁰ https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/3648-1/3648-1-002_index.html (cit. 20. 1. 2020).

⁹¹ Antonín ČERNOVICKÝ, *Ilustrace starobylé kaplice „Nejsv. Trojice Boží“ na Chotuci u Křince*, Brno 1890, s. 8.

⁹² https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/1638-1/1638-1-004_index.html (cit. 20. 1. 2020).

o rodinné pohřebišť rodů Czerninů, které bylo výměrou srovnatelné se hřbitovem u kostela. Pohřebiště vymezoval oktogonální terénní val s vnitřním kruhovým půdorysem. Ve středu travnaté plochy se snad nacházely konifery. Pozoruhodné je, že zde nebyla žádná značka pro kříž ani náznak jakékoli zděné stavby či kamenné plastiky. Rodinné pohřebiště se na návesním prostoru dochovalo dodnes. Nejstarší datace zemřelého je k roku 1789,⁹³ nejmladší k roku 2015.⁹⁴ Datace naznačuje, že rod Czerninů respektoval zákaz pohřbů v kostele a založil nové rodinné pohřebiště.

Období před zpracováním Stabliního katastru nepřikládalo vyobrazení hřbitovů zvláštní význam. Pokud byly zobrazeny, jednalo se spíše o stylizaci. Příkladem může být mapa panství Lysá z roku 1752, kde byl zobrazen nymburský hřbitov sv. Jiří před západní městskou hradbou.⁹⁵ V porovnání s mapou stabliního katastru pořízenou o 90 let později⁹⁶ byl hřbitov uzavřen zdí do okrouhlého areálu. Ve skutečnosti měl hřbitov obdélný půdorys orientovaný severojižním směrem, přičemž kostelík stál v severní části hřbitova.

Velmi pěkné zobrazení hřbitova přináší anonymní malba městečka Rožďalovice z roku 1825.⁹⁷ Hřbitov se nacházel kolem kostela sv. Havla, který stál na mírném návrší nad městečkem. Lichoběžníkový areál kolem kostela byl obezděn vysokou zdí prolomenou několika brankami. Od branek vedly pískové cesty ke kostelu. Na travnatých plochách je vidět několik bílých náhrobníků a drobné keřové výsadby. Stromy na hřbitově nebyly žádné.

Malířsky vděčným objektem byl hřbitovní kostelík Nejsvětější Trojice na vrchu Chotuc. Antonín Stifter zachytil podobu starého kostelíka ještě před požárem v roce 1888.⁹⁸ Malíř se primárně zaměřil na kostel, a nikoli na hřbitov. Přesto je možné nahlédnout přes vysokou hřbitovní zeď a skrze otevřenou jižní dvoukřídlou bránu do areálu. Hřbitovní zeď byla kryta šindelem (stejně jako kostel). Kříže náhrobníků přesahovaly zeď, ale Stifter napsal: „*Hřbitov nemá umělých neb starých pomníků, kromě starého nízkého kříže z pískovce, na němž jest nečitelný jakýs nápis a letopočet. [...] Vrch sám má podobu hrobu, na němž kaple jako náhrobek se stkví*“.⁹⁹ Na hřbitově chyběly vzrostlé stromy, patrné byly jen středně velké keře. Přístupovou cestu ke hřbitovu lemoval živý plot. Dnes na místě nalezneme

⁹³ +++ *Hic requiescunt in Domine, Eleonora com. Colloredo-Wallse e com. Wrba de Freudenthal nata die II. juni MDCCXLII obitt die II. aprili MDCCLXXXIX.*

⁹⁴ Theobald hrabě Czernin z Chudenic 7. 7. 1936 – 12. 7. 2015.

⁹⁵ *Mappa der Herrschaftz Lissa sambt Zugehöriger Stadt, Dorffschaften, Mayerhoffen, Seldern, Wieszen und Wäldern*, 1752. Olej na plátně, 120 × 268 cm. SOKA Nymburk, faksimile obrazu ze sbírek Národního památkového ústavu Pardubice z evidence Hospitalu a zámku v Kuksu.

⁹⁶ https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/5334-1/5334-1-005_index.html (cit. 20. 1. 2020).

⁹⁷ Uložen na MÚ Rožďalovice.

⁹⁸ Malba je otištěna v publikaci Leopold NEJL, *Křinecké památky. Poznej, co vykonali tvi předkové, a jdi dál*, Nymburk 2006, s. 35.

⁹⁹ Antonín STIFTER, *Křinec. Historicko-topografický náčrtek*, Tábor 1880, s. 12.

zanedbaný hřbitovní kostel a poměrně bohatý porost vzrostlých stromů. Ohradní zeď však již byla z větší části rozebrána.

Kromě malířů a kartografů podobu hřbitovů na Nymbursku dokumentovaly i první fotografie. Tematicky mimořádné byly využity pro tisk pohlednice Poděbrad (odeslána 14. 5. 1905).¹⁰⁰ Je zde zobrazen nový hřbitov v Kluku těsně po dostavbě. První fotografie zachytila vnitřní pohled na kovanou secesní bránu a část márnice, které byly realizovány dle návrhů Josefa Fanty. Druhý snímek zachytil unikátní technické zázemí hřbitova – skleníky.

Další pohlednice nabízí pohled na již neexistující Svatojiřský hřbitov v Nymburce.¹⁰¹ Pohlednici na počátku 20. století vydal Čeněk Peřina. Snímek byl pořízen od jihu a zachytil pískové cesty a větší množství jehlanových pomníků klasicistního stylu. Plochy hrobů byly porostlé kvetoucími záhony. Na hřbitově rostlo větší množství pyramidálních konifer a drobných listnatých stromků. Do dnešní doby se ze hřbitova zachovaly jen dvě kaplové hrobky a několik vzrostlých dřevin při jižní a západní hranici. Poměrně fádni parkové úpravy dominuje hřbitovní kostelík sv. Jiří a několik náhrobníků zasazených do jeho jižní zdi. Cenné (většinou figurální náhrobníky) byly přemístěny do areálu Starého děkanství.¹⁰² Několik z nich bylo dokonce prohlášeno za nemovitou kulturní památku.¹⁰³

Terénní výzkum

Terénní výzkum všech novověkých civilních nežidovských hřbitovů v okrese Nymburk byl realizován v roce 2018. Celkem bylo navštíveno 111 lokalit. Poznatky a nálezy byly zaznamenány a následně sumarizovány v tabulkách, které jsou publikovány na konci studie.

Dolnoslezské hřbitovy

Zkoumaná oblast Dolního Slezska byla přibližně od roku 1741 součástí pruského státu. V rámci vojensko-administrativní reformy Friedricha II. byla v roce 1742 pojmenována Vratislavsko a následně se stala pruskou provincií *preußische Provinz Schlesien*, neoficiálně zvanou jako *Pruské Slezsko* (*Preussisch-Schlesien*).¹⁰⁴ Začlenění do nového polského státu v roce 1945 bylo zásadní změnou pro celou zemi. Za druhé světové války odtud odešly asi tři miliony Němců a v roce 1946 je následoval ještě asi jeden a čtvrt milionu. Příchod „nového“ polského obyvatelstva

¹⁰⁰ Pohlednice je publikována v: Petr VÁCHA – Jiří STEGBAUER, *Poděbrady město mého srdce*, Praha 2006, s. 146.

¹⁰¹ Pohlednice je publikována v: Jan ŘEHOUNEK, *Nymburk, královské město v červených hradbách*, Nymburk 2012, s. 80.

¹⁰² <https://pamatkovykatalog.cz/stare-dekanstvi-12586232> (cit. 20. 1. 2020).

¹⁰³ Například náhrobek Eugenie Riglové, M.Dr. Jana Dlabače, MUDr. Mikuláš Miksche, Jana Černého ad.

¹⁰⁴ R. ŽÁČEK, *Dějiny Slezska v datech*, s. 196.

z východu do Dolního Slezska představoval asi 700 000 osob. V prosinci 1950 žilo v Dolním Slezsku již 1 700 000 polských usedlíků.¹⁰⁵ Takto razantní výměna společnosti se odrazila i na hmotné a mentální proměně hřbitovní kultury. Noví příchozí převzali zanechané materiální hodnoty, ale neměli k nim žádnou vazbu. Spíše se snažili stopy německé minulosti vyhladit. V padesátých letech bylo v západním sektoru zrušeno okolo 3 000 německých hřbitovů na ploše více než 2 000 ha. U zrušených hřbitovů mělo dojít po uplynutí 40 let od posledního pohřbu ke změně na park či jinou zelenou plochu.¹⁰⁶ Častokrát ale docházelo k předčasnému zrušení hřbitova.¹⁰⁷ Představu o ztrátách funerálních památek v rámci památkového fondu Dolního Slezska přináší kniha Adriany Merta-Staszczak.¹⁰⁸

Specifické postavení v rámci celého Slezska má Vratislav (obdobně jako Praha v Čechách).¹⁰⁹ Jako třetí největší město Německého císařství (po Berlínu a Kolínu nad Rýnem) dosáhlo půl milionu obyvatel v roce 1910.¹¹⁰ Jedním z důvodů růstu rozlohy města i počtu obyvatelstva bylo přičleňování okolních obcí k Vratislavi, které vyvrcholilo v roce 1928 vznikem tzv. Velké Vratislavi.¹¹¹ Stejně tak jako město, prošly po válce i vratislavské hřbitovy radikální proměnou. V roce 1925 jich bylo ve městě a nejbližším okolí 41 a zaujímaly plochu 237 ha. Do tohoto výčtu patřilo i 17 uzavřených malých kostelních hřbitovů o celkové ploše 11 ha. Byly zachovány pouze tři vratislavské hřbitovy vzniklé před rokem 1945.¹¹² Paradoxem proto je, že se po válce řešil nedostatek (vhodných) hřbitovů. Problémem byly „obecné etické námitky k odstraňování hřbitovních nápisů nebo dokonce celých hřbitovů. Kromě zbožnosti byly předmětem odporu také historické a propagandistické důvody. Většina hrobových nápisů v dolnoslezských hřbitovech byla napsána v němčině, ale mnoho pohřbených mělo polská jména. Úřady diskutovaly, zda spojení mezi polskými jmény a německými nápisy má být cenným dokumentem podporujícím argument, že západní území měla dlouhou polskou minulost, nebo zda bylo důkazem úspěšného germanizačního procesu“.¹¹³

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 368.

¹⁰⁶ Georg THUM, *Uproated. How Breslau Become Wrocław During the Century of Expulsion*, Wrocław 2011, s. 283.

¹⁰⁷ APW, 82-915 Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Oleśnicy, (1945) 1950–1973, položka 82-915-0-3-199 Likwidacja cmentarza żydowskiego i poniemieckiego 1966–1973.

¹⁰⁸ Adriana MERTA-STASZCZAK, *Niechciane Dziedzictwo. Nieruchomości zabytkowe na Dolnym Śląsku w latach 1945–1989*, Warszawa 2018.

¹⁰⁹ Vratislavi je v rámci studie věnováno místo z důvodu uceleného pohledu na problematiku dolnoslezských hřbitovů. V rámci terénního výzkumu a archivní rešerše byl důraz kladen na studium hřbitovů mimo Vratislav, zvláště v okrese Olešnice.

¹¹⁰ Marek CZAPLINSKI – Elżbieta KASZUBA – Gabriela WĄS – Rościsław ŻERELIK, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 296.

¹¹¹ Marek BURAK – Halina OKÓLSKA, *Friedhöfe des alten Breslaus*, Wrocław 2007, s. 12.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 17.

¹¹³ G. THUM, *Uproated*, s. 282–284.

Oddělení správy vyznání shromáždilo k lednu 1955¹¹⁴ evidenci hřbitovů ze 14 okresů.¹¹⁵ Bohužel pro tehdejší evidenci nebyla zvolena jednotná metodika, a tak hodnoty vykazují drobné chyby nebo některé hodnoty postrádají. V souhrnu se jednalo o 752 hřbitovů, z toho 459 katolických (75 nečinných), 273 evangelických (174 nečinných), 18 komunálních a 2 jiného vyznání.

Komplexní pohled na problematiku rušených hřbitovů zpracovala Kancelář Vratislavského vojvodství a města Vratislavi.¹¹⁶ K roku 1974 byl zpracován seznam uzavřených hřbitovů určených k jinému využití.¹¹⁷ Souhrnné výsledky jsou uvedeny v tabulce č. 5.

V roce 1979 se připravoval projekt k evidenci všech památek sepulkrálního umění v Polsku.¹¹⁸ Důvodem byla předchozí dlouhodobá absence péče a následný zhoršený stav sepulkrálních památek. Památkový úřad v roce 1980 konstatoval,¹¹⁹ že byla zpracována „vzorová“ evidenční karta hřbitovů.¹²⁰ S ohledem na rozsah úkolu se plán evidencí prodloužil do konce roku 1982. K tomuto byly stanoveny pokyny Komise pro ochranu hřbitovů.¹²¹ Především se mělo dbát o hroby průkopníků a osob spojených s rozvojem města Vratislavi, o trvalou péči hrobů *Polonii Wrocławskiej*, o trvalou péči hrobů veteránů, o ochranu architektonicky hodnotných hřbitovů a o založení a provoz lapidárií v případě zničení hřbitova. Kancelář Vratislavského vojvodství a města Vratislavi byla 18. ledna 1983 Komisí pro ochranu hřbitovů informována,

¹¹⁴ APW, 82-332 Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu (1924–1949) 1950–1973 (1974–2009), položka 82-332-0-4-IV-3 Wykazy Cmentarzy Wyznaniowych na Terenie Województwa Wrocławskiego 1955.

¹¹⁵ Byly to okresy Bolesławec, Bystrzyca, Dzierżoniów, Javor, Jelení Hora, Olešnice, Slezská Hora, Střelín, Svidnice, Sycov, Třebnice, Volov, Vratislav a Złotoryja.

¹¹⁶ APW, 82-2060 Urząd Województwa Wrocławskiego i Miasta Wrocławia we Wrocławiu, (1956–1974) 1975–1984 (dále Urząd Województwa Wrocławskiego).

¹¹⁷ TAMTÉŽ, položka 82-2060-0-10-1-12 Dokumentacja w Sprawie Ewidencji i Likwidacji Cmentarzy, 1974–1984.

¹¹⁸ APW, 82-2060 Urząd Województwa Wrocławskiego, Nr ref. MOZ-Cm/Ewid/79-361 ze dne 22. 11. 1979.

¹¹⁹ TAMTÉŽ, Nr ref. MOZ-O/Cm.Ewid/81-340 ze dne 15. 6. 1981.

¹²⁰ Za účelem sjednocení péče o hřbitovní památky se na sjezdu konzervátorů v Halině v roce 1980 dohodla forma a obsah informativní karty hřbitova (Karta Cmentarza). Měla být zpracována bez rozdílu výměry, vyznání, správce. Karty se měly zpracovat ve třech exemplářích. Bylo možné dohodnout placenou konzultaci s odborníky. Garantem evidence měl být spolek PAX.

¹²¹ Pokyny Komise pro ochranu hřbitovů zahrnovaly sedm odstavců a mimo jiné obsahovaly specifikaci členů: Przedstawiciel Wydziału d/s Wyznań przy Urzędzie Woj. we Wrocławiu, przedstawiciel Biura Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu, Przedstawiciel O/W Stowarzyszenia PAX we Wrocławiu, Przedstawiciel Wojewódzkiej Społecznej Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK we Wrocławiu, Przedstawiciel Kongregacji Wyznań Mojżeszowych, Przedstawiciel ZW Ligi Ochrony Przyrody we Wrocławiu, przedstawiciel Zarządu Dolnośląskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturowego we Wrocławiu, przedstawiciel Zarządu Towarzystwa Miłośników we Wrocławiu, przedstawiciel Stowarzyszenia Historyków Sztuki we Wrocławiu, przedstawiciel Dolnośląskiego Klubu Kombatanów Polskich Sił Zbrojnych we Wrocławiu.

že na území vojvodství bylo 531 hřbitovů (239 činných a 292 nečinných). Vojvodský konzervátor uvedl, že do evidence hřbitovů zahrnoval jen areály vzniklé před rokem 1945. Za historické nekropole považoval 380 objektů.¹²² Zachovalo se i několik adresných prohlášení konzervátora k ochraně rušených hřbitovů, jako například pro neogotický náhrobek z roku 1868 v obci Boguszyce, vysokou zeleň v obci Dolní Břeh ul. Sienkiewicza,¹²³ vzrostlé lípy v Olešnici-Ratajích v ul. Wielkopólna, přenesení pěti železných křížů na nový hřbitov v Stróze Górne, zachování lipové aleje v obci Swienawa.¹²⁴ V obci Żórawina mělo vzniknout ze hřbitova lapidárium. U vratislavských hřbitovů v ul. Prusa, Cmentarna a Tatrzanska je zmínka o jejich konzervaci v roce 1964.

Bližší pohled do poválečné správy hřbitovů přináší i fondy okresních orgánů, jako například Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Olešnicy, Sprawy Cmentarzy (dále jen Správa hřbitovů Olešnice).¹²⁵ V roce 1951 byly pořízeny záznamy o 53 obcích, kde mělo být rušeno 76 hřbitovů, z toho 33 katolických (12 nečinných), 32 evangelických (31 nečinných), 3 komunální (1 nečinný) a 2 jiného vyznání.¹²⁶

O dvě desetiletí později byl přehled hřbitovů určených k likvidaci méně obsáhlý.¹²⁷ Na okrese Olešnice se jednalo jen o 22 obcí. Bylo zde 21 hřbitovů evangelických a jeden bez udání konfese. V popisu se uvádělo umístění, stav hrobů, stav oplocení, stav porostů, číslo pozemku, výměra (v souhrnu 9,09 ha) a rok posledního pohřbu. Někdy je doplněno souhlasné vyjádření římsko-katolické farnosti (pro rušení evangelických hřbitovů), popř. návrh nového využití (nejčastěji zeleň). Z hlediska umístění je pozoruhodný fakt, že měly být mimo jiné rušeny hřbitovy u kostelů v obcích Cieśle, Długoleka, Dobroszyce a v centru obce Miodary.

Podstatnou součástí složky jsou formulářové listy pro Statistický úřad, kde jsou předtištěny jednotlivé položky jako: konfese, výměra, četnost pohřbů v roce 1969, dekády posledního pohřbu, datum uzavření,¹²⁸ vlastník, správce, studna, stavby, oplocení apod. Evidence měla být vyplněna k 31. prosinci 1970. Souhrn je obsažen v tabulce č. 6.

Pro statistiku hřbitovů v okrese Olešnice z roku 1982 schází záznamy pro obce Miedzybórz, Sycov a Dziadowa Kłoda. U ostatních obcí došlo, pravděpodobně

¹²² APW, 82-2060 Urząd Województwa Wrocławskiego, Nr ref. KL-IV 5347/5/84 ze dne 12. 1. 1984.

¹²³ TAMTÉŽ, Nr ref. Kons. W. 6884/6/76 ze dne 26. 1. 1976.

¹²⁴ TAMTÉŽ, Nr ref. Kl. Kons. W. 6884/37/75 ze dne 16. 10. 1975.

¹²⁵ APW, 82-890 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Olešnicy, položka 82-481-0-1-9-1225 Sprawy Cmentarzy, 1951.

¹²⁶ Dále se rušily tři židovské a tři vojenské hřbitovy.

¹²⁷ APW, 82-890 Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Olešnicy, položka 82-890-0-1-9-1226 Ewidencja Cmentarzy na Terenie Powiatu, 1967–1973.

¹²⁸ Nejčastějším právním aktem k uzavření hřbitovů ve Vratislavském vojvodství je rozhodnutí Ministra Gospodarki Komunalnej Nr ref. UZ-c/13/103/61 ze dne 8. 12. 1961 (84 hřbitovů), Nr ref. UZ-c/15/58/62 ze dne 7. 5. 1962 (43 hřbitovů) a Nr ref. UZ-c/15/172/62 ze dne 16. 12. 1963 (107 hřbitovů). Pro město Vratislav to bylo rozhodnutí Nr ref. UZ/15a/44/57-42/58 z 27. 3. 1958 (20 hřbitovů) a rozhodnutí Nr ref. UZ-c/I/211/67 ze dne 9. 9. 1967 (8 hřbitovů).

v rámci kontroly, k dodatečným neúplným zápisům.¹²⁹ Ani tyto zápisy nepodávají přesnou představu. V souhrnu se jednalo o 58 hřbitovů, z toho 23 katolických, 23 evangelických, 7 komunálních a 5 bez konfese. Plošně bylo specifikováno 31,85 ha.¹³⁰

Plány a projekty

Do fyzické podoby hřbitovů významně zasáhla Kancelář komunálního stavitelství ve Vratislavi, která působila v letech 1950–1990 ve Slezsku a v okolí Poznaň. Zabývala se mimo jiné projekty sanitárními, architektonickými a zelení, navrhovala nejen plány nových hřbitovů a rozpočty na jejich založení, ale také inventarizace starých hřbitovů a hřbitovních staveb.

Příkladem může být projekt komunálního hřbitova v Dobřenicích v okrese Strzelín z roku 1964,¹³¹ který řešil návrh nového hřbitova za obcí při polní cestě (starý u kostela měl být zrušen). Na nepravidelné ploše o výměře 0,38 ha bylo navrženo asymetrické členění, jehož hlavním kompozičním prvkem se stala cesta ve tvaru latinského kříže. Pro obec s 1 000 obyvateli se navrhlo dětské oddělení, hlavní oddělení, oddělení rodinných hrobů a místo význačných hrobů (*Aleja zasłużonych*). Hřbitov měl být osázen bohatým sortimentem dřevin, z nichž dominantní mělo být 25 ks červenolistých buků a 30 ks lip srdčitých vysázených po obvodu. Návrh členil hřbitov 304 m dlouhým živým plotem z habru. K realizaci záměru ale nedošlo. V obci se nadále využívá hřbitov u kostela Panny Marie Růžencové v centru obce. Na místě navrženého hřbitova je stále pole.

Nejobsáhlejší soubor projektů je dochován ke komunálnímu hřbitovu ve Złotoryji, v dnešní ulici Cmentarna. Hřbitov se nachází u kostela sv. Mikuláše a má plochu 3,5 ha. Jeho historie je bohatá, což dokládá na západní straně dochovaná kostnice a 17 soliterně stojících kaplových hrobek po obvodu. Pro hřbitov byla v roce 1962 pořízena inventarizace,¹³² která patrně vzbudila u konzervátora zájem o některé kaplové hrobky. Popis hřbitova přináší informaci o běžném hřbitovním areálu, hrobových polích ohrazených litinovými ploty (zničeny), hrobových polích osazených řadami zeravů (*Thuja*) a hrobech u kostela. Zvláště jsou zmíněny epitafy z roku 1500, které jsou památkami. Jeden z výkresů se věnoval stávající zeleni. V textu je zeleň dělena na vysokou, vysázenou v alejích a špalírech (topol osika, lípa zelená, bříza, habr, javor mléč, trnovník akát, jírovec, jasan, zerav obrovský),

¹²⁹ APW, 82-2060 Urząd Województwa Wrocławskiego, položka 82-2060-0-10-1-12 Dokumentacja w Sprawie Ewidencji i Likwidacji Cmentarzy, 1974–1984.

¹³⁰ Nebylo možné započíst plochu hřbitovů v obcích Dobroszyce (ŘK), Domasławice (EV), Drogoszowice (EV), Gola Wielka (EV), Goszcz (EV), Chelstów (ŘK), Ligota Mała (ŘK), Moszyce (EV), Nowa Wieś Goszczańska (EV), Olszówka (EV), Sądrożyce (EV) a Twardogóra (EV).

¹³¹ APW, Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu (1950–1990), položka 82-481-0-3-5 Projekt Technyczno-roboczy, Cmentarz Komunalny Dobrzenice Powiat Strzelin, 1964.

¹³² TAMTÉŽ, položka 82-481-0-983 Inwentaryzacja, Cmentarz Komunalny Złotoryja ul. Cmentarna, 1962.

kteřá má zůstat zachována. Zeleň náletová, určená ke kácení, se nacházela na 60 % plochy hřbitova. Další projekty řešily inventarizaci márnice,¹³³ obnovu ohradní zdi¹³⁴ a odhad nákladů na zeleň.¹³⁵ Dnešní złotoryjský hřbitov je stále funkční.

Nejpřesnějším ikonografickým pramenem jsou fotografie,¹³⁶ i když je zřejmé, že hřbitov nebyl fotografován primárně. Mnohem častěji je zachycen jako okolí kostela nebo se fotograf zaměřil na hrob významné osobnosti či mimořádné umělecko-architektonické hodnoty (Jelení Hora, Kowary). V tomto ohledu ze souboru zvláště vynikají fotografie z roku 1913, jež *in situ* zachytily barokní náhrobníky a náhrobní desky na starém Mikulášském hřbitově dnes dolnoslezského Zhořelce.¹³⁷ Pozoruhodná je též fotografie klasicistní výklenkové hrobky z evangelického hřbitova ve Slezských Teplicích (Warmbrunn).¹³⁸ Ve sbírce se nacházejí také opravdové unikáty dokumentující subtilní hřbitovní a hrobové konstrukce, jako je hrobové prkno z Obory (Oberau). V mnoha případech je fotografie jediným dokladem o krátkověké a introdukované vegetační složce hřbitovů. Ze sbírky fotografií je v tomto směru významná dokumentace pyramidálních konifer na hřbitovech v obcích jako je Domaniów,¹³⁹ Muchobór Wielki.¹⁴⁰

Obecně lze konstatovat, že na fotografiích jsou převážně malé prosté farní hřbitovy. Areál, jehož dominantou byl kostel, ohrazovala kamenná zeď, která umožňovala optickou komunikaci mezi prostorem před a za zdí. Brána měla slavnostní charakter a její provedení většinou souznělo s architekturou kostela. U brány býval umístěn vysoký kříž s Kristem. Pokud se vyskytovala vzrostlá stromová vegetace, pak po obvodu nebo za hřbitovní zdí. V ploše hřbitova rostly vzácně drobné dřeviny jako doplněk hrobu (nejčastěji sloupovité konifery), výjimečně tvořily liniovou výsadbu. Oproti dnešku na hrobech chyběly náhrobní desky. Vegetační kryt hrobů tvořila tráva, vzácně břečťan. Venkovské hřbitovy nevynikaly rozmanitostí tvarů a velikostí náhrobníků ani křížů. Základ tvořil hranolový sokl, patka a na ni umístěný latinský kříž (často v modifikaci jetelového kříže). Péče o hrob se projevovala nabílením kamenného kříže a nezbytnou drobnou květinovou výzdobou.

Vedle fotografií se zachovaly i grafické listy. U dokumentačních pohledů na venkovská města s jejich farním kostelem se autor na přelomu 18. a 19. století

¹³³ TAMTÉŽ, položka 82-481-0-984 Inwentaryzacja, Budynek Prosektorium, Cmentarz Komunalny Złotoryja ul. Cmentarna, 1962.

¹³⁴ TAMTÉŽ, položka 82-481-0-990 Ogrodzenie Cmentarza Komunalnego, Złotoryja ul. Cmentarna, 1962.

¹³⁵ TAMTÉŽ, položka 82-481-0-991 Kosztorys na Terenie Zielone, Cmentarz Komunalny Złotoryja, 1966.

¹³⁶ APW, 82-1868 Zbiór ikonograficzny XVIII–1945.

¹³⁷ <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-821868-0-0-1085-1-1-1.html>, <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-82-1868-0-0-1087-1-1-1.html> (cit. 19. 1. 2020).

¹³⁸ <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-82-1868-0-0-58-1-1-1.html> (cit. 19. 1. 2020).

¹³⁹ <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-82-1868-0-0-66-1-1-1.html> (cit. 19. 1. 2020).

¹⁴⁰ <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-82-1868-0-0-337-1-1-1.html> (cit. 19. 1. 2020).

soustředil na charakteristické rysy. V případě hřbitovů byly „typickými“ prvky okrouhlá kamenná ohradní zeď kolem kostela, symbolické zvýraznění hřbitova pomocí „univerzálního“ ztvárnění kříže a absence vzrostlé vegetace. Výjimkou se staly významné kostely, kde býval spíše symbolicky zobrazen trojrozměrný náhrobník nebo náhrobek při fasádě kostela. U městských hřbitovů se kladl větší důraz na reprezentaci. Proto se autoři snažili zachytit více individuální charakter hrobu. V 19. století byl oblíbený romantismus, který podstatu zobrazeného viděl v celkové náladě a nikoli přesnosti zobrazení. Příkladem může být romantické pojetí novogotického kostela a hřbitova od R. Dreschera z doby okolo roku 1870. Jedná se o obec Gościszów okres Boleslavec (Geissmannsdorf bei Naumburg), kde jsou zachyceny jak pozůstatky starého barokního hřbitova, tak i novogotická stěla hrobu.¹⁴¹

Pro komparaci jsou vhodnější stavební projekty a plány. Příkladem je obec Malá Křidlina (Klein Kreidel) v okrese Volov, kde jsou dochovány dva plány. Plán z roku 1879¹⁴² zobrazuje historické centrum obce s návsí, zámek (před rozšířením), hospodářským dvorem, farou, starým kostelem a přilehlým hřbitovem na návrší v obci. Důležitým detailem je dlouhá cesta vedoucí z obce na vrch ke kostelu, která je lemovaná stromořadím. Kostelní areál je z větší části ohrazen zdí. Plán z roku 1894¹⁴³ dokumentuje nový kostel postavený dole pod návrším na místě hospodářské stavby. U nového kostela Archanděla Michaela je zobrazena jiná parcelace pozemků. Kromě řešení přístupu k zámku a okolí kostela plán mimoděk zachycuje i záměr na zrušení starého kostela, který stojí v částečně zdí ohrazeném areálu hřbitova. Oproti předchozímu plánu není zobrazena márnice v jihovýchodním rohu hřbitova, zato je zobrazena západní vstupní brána a nový chodník vedoucí od brány ke kostelu. Starý farní kostel je dnes hřbitovní kaplí na funkčním hřbitově. Mimořádně zajímavé je kamenem dlážděné schodiště lemované úctyhodnými trnovníky (pravděpodobně se jedná o stromy zobrazené na plánu z roku 1879) a klenutá brána se dvěma oblouky a renesanční atikou.

Plány města Střelín (Strehlen) z roku 1880¹⁴⁴ a 1909¹⁴⁵ zobrazují východní stranu města, plochu mezi kostelem sv. Michala (zničen za války) a jednou z nejstarších církevních staveb Dolního Slezska, románskou rotundou sv. Gotharda. Starší plán zobrazuje hradby na východě města, ale již nezasahuje do míst, kde měl být v letech 1636–1973 starý evangelický hřbitov se hřbitovní kaplí. Ten je mimo jiné doložen pod č. 20 na krásné vedutě *Plan von Strehlen* Friedricha Bernharda Wernera z doby

¹⁴¹ <http://www.archeion.net/repo/82/1868/PL-82-1868-0-0-91-1-1-1.html> (cit. 19. 1. 2020).

¹⁴² APW, 82-172 Rejencja Wrocławska 1809–1945, položka 82-172-0-2-1-756.

¹⁴³ TAMTÉŽ, položka 82-172-0-2-1-761.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, položka 82-172-0-2-1-1511.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, položka 82-172-0-2-1-1507.

okolo roku 1750.¹⁴⁶ V současnosti je místo upraveno na park, kde hřbitov připomíná pamětní kámen. Mladší plán zachytil parkovou úpravu, ale žádnou památku na hřbitov, který by u obou kostelů bylo možné očekávat. Na místě zničeného kostela je dnes nová zástavba. U rotundy se nachází parková úprava a jen několik barokních náhrobníků vložených do zdi rotundy.

Kolorovaný plán obce Novolesí (Neudorf) z roku 1832 zachycuje farní kostel sv. Martina ohrazený zdí eliptického půdorysu.¹⁴⁷ Ve východní části je hlavní vstup a domek hlídače (*Kirchenwächter Wohnung*), na západní straně márnice (*Leichenhaus*). Ze severu je podél zdi vysazena řada listnatých stromů. Plánek z roku 1868 už nezachycuje tak ideální podobu kostelního areálu.¹⁴⁸ Na východní straně zůstal objekt ostrahy, ale zeď již není okrouhlá. Márnice na západní straně byla zrušena a na jejím místě vznikla monumentální trojdílná brána. Liniová výsadba kolem zdi se nezachovala. Zdejší hřbitov je funkční, ale hlavní obecní pohřebiště je situováno západně od obce.

Terénní výzkum

Terénní výzkum v Dolním Slezsku proběhl v dubnu a květnu 2019 na 78 lokalitách. V rámci výzkumu byla zvýšená pozornost věnována okresu Olešnice, kde bylo navštíveno celkem 25 hřbitovů. Výsledky jsou shrnuty v tabulkách, které jsou publikovány na konci studie.

Závěr

Historie civilních nežidovských novověkých hřbitovů okresu Nymburk i Dolního Slezska vychází ze společných osvěcenských principů. Od konce 18. století se zaváděly reformy hygieny a zdravotnictví, které se přímo dotýkaly i architektury hřbitovů a urbanismu. Přeplněné staré farní hřbitovy v centrech sídel se rušily a pozvolna vznikaly nové za obcí. Ve druhé půli 19. století je ale rozvoj měst dostihl a nastala druhá etapa stěhování hřbitovů. Ukázkovým příkladem mohou být hřbitovy v Lysé nad Labem. První polovina 20. století v podstatě ustanovila na Nymbursku ideální podobu pravidelně/osově uspořádaného hřbitova (60 lokalit) za obcí (59) s centrálním křížem/kaplí (47), márnici (28) a obvodovou liniovou výsadbou dřevin. Z počátku silný vliv církve slábl, a to tím více, čím více se společnost chtěla emancipovat. V tomto směru dále postoupili na okrese Nymburk, kde v římskokatolické církvi viděli obraz Rakouska-Uherska. Pokrokové obce jako například Čilec, Dobšice, Dvory, Jíkev nebo Stará Lysá zakládaly nové komunální hřbitovy a stávaly se nezávislými na farnostech. Na Nymbursku mezi lety 1920 a 1940 vzniklo 43 (39 %) z celkového počtu 111 monitorovaných pohřebišť. Poté již v podstatě žádný nový hřbitov nevznikl (s výjimkou hřbitova v Křinci). Jen u vel-

¹⁴⁶ Pro město Střelín je na následujícím odkazu více vyobrazení města http://www.dokumentyslaska.pl/werner/litera_s/strzelin.html (cit. 19. 1. 2020).

¹⁴⁷ APW, 82-172 Rejencja Wroclawska 1809–1945, položka 82-172-0-2-1-1679.

¹⁴⁸ TAMTÉŽ, položka 82-172-0-2-1-1681.

kých sídel jako Nymburk, Poděbrady a Městec Králové došlo k jejich rozšíření. V nejbližší době tento úkol čeká město Milovice, které po odchodu sovětských vojsk prodělává svou populační explozi. Z hlediska rušení hřbitovů lze za největší ztrátu pokládat zánik Svatojiřského hřbitova v Nymburce, který byl skutečnou výkladní skříní funerálního umění posledních dvou století. Ze všech studovaných lokalit ale největší ztrátu paměti místa vykazuje zánik hřbitova v Mladé, který musel stejně jako obec ustoupit vojenskému cvičišti.

V Dolním Slezsku příliš neuspěla snaha o přenesení hřbitova za obec. Z celkového počtu 78 zkoumaných hřbitovů jich zůstalo přímo u kostela 34 a v obci 31. V ostatních sledovaných ukazatelích zasluhuje pozornost větší počet hřbitovních kaplí (19), centrálních křížů (45) a absence rozptylové loučky (kolumbária byla na 7 lokalitách). Osudovým se pro Dolní Slezsko stal konec druhé světové války. Nejenže na hřbitovech došlo k materiálním ztrátám, ale zvláště citelné bylo přetrhání kulturní a historické vazby k území. Tamní poválečný styl hřbitovů byl překryt tradicemi nových obyvatel, kteří se snažili uplatnit své představy v nové domovině. Zprvu byli limitováni materiálně, což časem vystřídala politická nutnost rušení (po)německých hřbitovů. Završením proměny vývoje hřbitovů mělo být plánovitě hospodářství, které ale bylo poměrně často ovlivněno postojem římsko-katolické církve a setrvačností myšlení věřících.

Oproti dolnoslezskému prostoru se na Nymbursku mnohem dříve přistoupilo k pohřbu žehem, což se promítlo i do proměny prvorepublikových náhrobků a uspořádání hřbitovů – vznikly urnové háje a kolumbária. Zatímco urnový háj nalezneme zhruba na třetině hřbitovů, kolumbária jsou na okrese pouze tři. Na každém aktivním hřbitově pak nalezneme urnové hroby. Proces minimalizace piety k zemřelým a sekularizace hřbitovů došel ve druhé polovině 20. století do formy rozptylové/vsypové loučky. V současné době jich je na okrese Nymburk osm. Z uvedeného vyplývá, že vysoký podíl kremací (80 %) je také příčinou, proč hřbitovy na okrese Nymburk nezažívají takový plošný i kvalitativní rozvoj jako dolnoslezské. Od druhé světové války na Nymbursku vznikl jediný nový hřbitov (v Dolním Slezsku 11) a pouze osm bylo do roku 2000 rozšířeno.

Kde hledat příčinu? Na Nymbursku lze zaznamenat jev, který bychom mohli nazvat „recyklací“ hrobu. Nájemci hrobového místa sem kontinuálně ukládají zpopelněné ostatky svých blízkých, a jelikož ty nejsou objemné, není dán důvod ke stavbě nového náhrobku. Náhrobky se v rodinách dědí, přičemž dochází jen k drobným úpravám v podobě dopisování jmen na náhrobek, popřípadě k přistavení schránky na urnu. Hřbitovy se tak konzervují a stávají se jakými galeriemi kamenického, kamenosochařského či sochařského umění. Ze 111 lokalit byly figurální náhrobky nalezeny na 62 lokalitách. To je zvláště nápadné v blízkosti zdrojů kamene. Na jihovýchodě to byl lom ve Vyšehořovicích (okres Praha-východ) a na severozápadě lomy u Hořic (okres Jičín). Stavitelské umění v oblasti sepulkrálních památek se na Nymbursku uplatnilo jen výjimečně. Na

celém okrese se nachází pouze osm kaplových hrobek, přičemž polovina vznikla před rokem 1900. V Dolním Slezsku byly kaplové hrobky nalezeny na 11 hřbitovech. To by odpovídalo tamní mentalitě, kdy v podstatě každá generace usiluje o svůj vlastní hrob, jehož podoba je současně vizitkou osobnosti/rodiny zemřelého. Proto lze také téměř u poloviny z funkčních dolnoslezských hřbitovů (38) spatřit nové plochy určené pro rozšíření hřbitovů. Zvláště nápadné je to u větších měst, kde jsou na těchto plochách umísťovány provizorní dřevěné „hrobové ohrádky“.

Politické změny po roce 1945, respektive 1948 nepřinesly do podoby hřbitovů okresu Nymburk zásadní změnu. Fyzicky zde byly zrušeny pouze dva katolické a jeden evangelický hřbitov (3 %). Porovnáme-li tuto hodnotu s výkazem z Dolního Slezska z roku 1955, kdy bylo ve 14 okresech dolnoslezského regionu celkem 752 hřbitovů, z toho 249 (33 %) nečinných, je zjevné, jak výrazně se přesuny obyvatelstva promítly do osudů tamních hřbitovů. Typické přitom je, že z celkového počtu 273 evangelických hřbitovů v Dolním Slezsku bylo nečinných 174 (64 %).

V souvislosti s přesuny obyvatelstva je třeba zmínit fenomén paměti místa. Dolní Slezsko má za sebou velmi bouřlivou minulost, která se skutečně na hřbitovech projevuje a plně odpovídá tvrzení, že: *„Identifikace Evropanů v EU je jen těžko představitelná bez pocitu prožití společné minulosti“*.¹⁴⁹ Její projevy jsou v průběhu času různé. Od nesnášenlivosti při likvidaci poněmeckých hřbitovů a osekávání německých nápisů na pomnících padlým z první světové války (2) po novodobé umísťování pomníků s německo-polskými nápisy na paměť obyvatel zemřelých do roku 1945 (5). Z hlediska četnosti je samozřejmě nejvíce pomníků na konec druhé světové války (17), na vyhnance na Sibiř (9), na zločiny v Katyni (7) a připomínka novodobé tragédie u Smolenska (5). Na hřbitovech Dolního Slezska jsou rovněž památníky na odstoupené země např. Volyně (1) a stará polská města jako Lvov (3), které mohly vzniknout až po roce 1990. K tomuto se řadí i památníky obětem totalitní zvůle (3). Kromě těchto oficiálních památníků jsou dolnoslezské hřbitovy plné rodinných hrobů označených malými plaketami příslušníků odbojů a navíc doplněné stuhami v národních barvách. V podstatě na každém větším hřbitově jsou též patrné nápisy o narození zemřelého ve Lvově nebo *Ziemi Lwowskiej*. Oproti tomu je skutečně jen poskrovnu památek na původní obyvatelstvo v podobě starých náhrobků. Ty sice byly nalezeny na 39 lokalitách, avšak v drtivé většině patří dětem. U dospělých osob německé národnosti se jedná pouze o jednotky, přičemž poválečná společnost „vzala na milost“ jen kněze a výjimečně velké mecenáše.

Hřbitovy okresu Nymburk jsou v tomto směru nápadně chudé. Je to tím, že řada památníků byla umístěna na náměstí, návsi a do parků. Proto zdejší hřbitovy nejsou tradičním místem kolektivní paměti. Na civilních hřbitovech je celkem 14 oficiálních památníků obětem druhé světové války. Památník v pravém slova

¹⁴⁹ Michal KŠIŇAN, *Identita Európskej únie*, in: Milan Hlavačka – Antoine Marés – Magdalena Pokorná et alii, *Paměť míst, událostí a osobností: historie jako identita a manipulace*, Praha 2011, s. 119–132, zde s. 126.

smyslu je typický pro oběti první světové války (5). Mnohem více ale zaujmou rodinné památky na oběti první světové války. Postižené rodiny chtěly symbolicky uctít památku svých padlých a současně demonstrovat sounáležitost s mladou Československou republikou. Celkem na 13 hřbitovech byly nalezeny nejen porcelánové medailony, nejčastěji s fotografií vojáka, ale také základní biografická data a zvláště informace o místě smrti oběti. Oproti dolnoslezskému prostoru ale ani na jediném rodinném hrobu nebyla umístěna stuha v národních barvách. Stuhy v národních barvách byly nalezeny pouze na poděbradském městském hřbitově, ovšem zdobily hroby příslušníků ukrajinské meziválečné emigrace a jednalo se pouze o ukrajinské barvy. O mnohém vypovídá také skutečnost, že v okrese Nymburk nebyla nalezena jediná oficiální památka obětí totality.

Na základě uvedeného lze pokládat dolnoslezské hřbitovy za specifické historické areály, které jsou dynamickými místy živé kolektivní poválečné paměti svázané s konfesním prostředím. Předválečná i meziválečná minulost zde zatím není plně reflektována s výjimkou památkových areálů a umělecky cenných náhrobků. Nymburský region se navzdory výrazné sekularizaci společnosti vyznačuje konzervativním přístupem nejen k objektu hrobu, ale i celého hřbitova. Výrazné pozitivní roli v tomto vnímání má skutečnost, že hřbitovy jsou areály kulturních (35) a uměleckořemeslných památek, které ze hřbitovů činí vedle místa rodinné paměti i cíle poznání.

DOBA ZALOŽENÍ		KONFESE		V PROVOZU		VÝMĚRA	
starší	13	ŘK	60	ano	84	0–0,5 ha	99
17. a 18. stol.	28	EV	13	ne	27	0,5–1,0 ha	5
19. stol.	21	Kom.	38			1,0–5,0 ha	7
½ 20. stol.	48					více než 5 ha	0
2/2 20. stol.	1						

Tabulka č. 1

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů okresu Nymburk – doba založení a konfese.

ŘK (římskokatolické), EV (evangelické), Kom. (komunální)

UMÍSTĚNÍ HŘBITOVA	KOMPOZICE AREÁLU	KAPLOVÉ HROBKY	KOLUMBÁRIUM/LOUČKA		PLÁNEK HŘBITOVA	POPIS HISTORIE	TABULE OSOBNOSTÍ			
			8					7	24	9
			3/8							
u kostela	41	osová ²	33	OPLOČENÍ ¹		PAMÁTNÍK		PLASTICKÁ VÝZDOBA		
				betonové		Totalita		1		
				kamenné		1. světová válka oficiální		13		
				cihelné		2. světová válka oficiální		4		
				kované		Volyň		14		
				drátěné		Bukovina		2		
				3		40		4		

Tabulka č. 2

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů na okrese Nymburk – kompozice a umístění hřbitovů

¹ Některé hřbitovy mají více typů oplocení.
² Středem hřbitova vede hlavní cesta/osa, která dělí hřbitov na dvě poloviny.
³ Hřbitov je členěn do pravidelných/sachovnicových polí/oddělení.
⁴ Objekt mármice je často spojen se skladem nářadí.
⁵ Typické pro staré hřbitovy u kostelů, kde je z důvodu nedostatku místa využita každá plocha.
⁶ Nejčastěji u rozšiřovaných hřbitovů.

PAMÁTKY		
Hřbitov je kulturní památkou		2
Hřbitov je v areálu národní kulturní památky		1
Hřbitov je v areálu kulturní památky		35
Hřbitov je v městské památkové zóně		4
Hřbitov je ve vesnické památkové zóně		2
Náhrobky sekundárně umístěné do ohradní zdi		13
Památkově chráněný náhrobek či hrobka ¹		21
Náhrobky soustředěny v lapidáriu		1
Oddělení jeptišek		2
Hřbitovy s dochovaným nápisem v německém jazyce		3
Hřbitovy s dochovaným nápisem v latinském jazyce		2
Hřbitovy s dochovaným nápisem v ruském jazyce		2

Tabulka č. 3

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů okresu Nymburk – památky

¹ Hodnota je orientační, neboť v terénu nejsou památkové objekty označeny. Evidence památkového katalogu není jednoznačná. Příkladem může být hřbitov v Rožďalovicích či Velebích, kde jsou sice náhrobky zmíněny, ale není zřejmé, zda jako samostatné památky či jako součást areálu hřbitova.

LISTNATÉ DŘEVINY ¹				KONIFERY		STÁLEŽELNÉ	
lipa (<i>Tilia</i>)	41	platan (<i>Platanus</i>)	1	smrk pichlavý (<i>Picea pungens</i>)	17	břečťan (<i>Hedera</i>)	43
dub (<i>Quercus</i>)	6	topol (<i>Populus</i>)	0	smrk ztepilý (<i>Picea abies</i>)	19		
javor (<i>Acer</i>)	12	vlašský topol (<i>Populus nigra Italica</i>)	5	borovice (<i>Pinus</i>)	11	zimostráz (<i>Buxus</i>)	50
habr (<i>Carpinus</i>)	0	smuteční vrba (<i>Salix alba Tristis</i>)	2	douglaska (<i>Pseudotsuga</i>)	5		
břiza (<i>Betula</i>)	14	smuteční jasan (<i>Fraxinus excelsior Pandula</i>)	5	cypřišek Lawsonův (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>)	20	mahonie (<i>Mahonia</i>)	13
jírovec (<i>Aesculus</i>)	3	šeřík (<i>Syringa</i>)	22	zerav západní (<i>Thuja occidentalis</i>)	72		
jasan (<i>Fraxinus</i>)	7	růže (<i>Rosa</i>)	7	zerav východní (<i>Thuja orientalis</i>)	19	rododendron (<i>Rhododendron</i>)	0
tnovník (<i>Robinia</i>)	5	magnolie (<i>Magnolia</i>)	1	jalovec obecný (<i>Juniperus communis Hibernica</i>)	36		

Tabulka č. 4

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů okresu Nymburk – vegetace

¹ Latinské názvy dřevin jsou zvoleny z důvodu jednoznačné dendrologické specifikace.

Oblast	Hřbitovy	ŘK	EV	Žid.	Kom.	Voj.	Neuvedeno	Výměra (ha)	Zrušené 27.3.1958	Zrušené 8.12.1961	Zrušené 7.5.1962	Zrušené 16.12.1963	Zrušené 9.9.1967
DS	379	106	238	11	7	1	16	186,5 ¹		84	43	107	
W	71	30	24	1	5	1	10	389,6 ²	20				8

Tabulka č. 5

Seznam uzavřených hřbitovů v Dolním Slezsku, určených k jinému využití, 1974.

DS (Dolní Slezsko), W (Vratislav), ŘK (římskokatolické), EV (evangelické), Žid. (židovské), Kom. (komunální), Voj. (vojenské)

¹ Nebylo možné započítat plochu hřbitovů v obcích Milin, Strachocin, Střelín ul. Staszica, Swienawa, Wziąchowo Wielkie a Żórawina.

² Nebylo možné započítat plochu hřbitovů v ulicích Jesienicka, Asnyuka a Prusa.

Obce	ŘK	EV	Žid.	Kom.	Voj.	Výměra	Pohřby r. 1969	Činné hřbitovy	Neužívané	Zrušené r. 1961	Vlastník stát/jiný	Správce NR/NO	Studna	Márnice	Oplocení
60	16	34	1	1	1	45 ha	425	25	2	33	54/5	40/19	9	11	55

Tabulka č. 6

Evidence hřbitovů okresu Olešnice, stav k 31. 12. 1970.

ŘK (římskokatolické), EV (evangelické), Žid. (židovské), Kom. (komunální), Voj. (vojenské), NR (národní rada), NO (náboženská obec)

Doba založení		Konfese		V provozu		Výměra	
starší	15	ŘK	40	ano	38	0–0,5 ha	31
17. a 18. stol.	17	EV	25	ne	40	0,5–1,0 ha	18
19. stol.	20	Kom.	13			1,0–5,0 ha	24
1/2 20. stol.	15					více než 5 ha	5
2/2 20. stol.	11						

Tabulka č. 7

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů Dolního Slezska – doba založení a konfese. ŘK (římskokatolické), EV (evangelické), Kom. (komunální)

PAMÁTKY	
Hřbitov je součástí památkového areálu	15
Náhrobky sekundárně umístěné do ohradní zdi	2
Oddělení jeptišek	9
Oddělení mnichů	2
Hřbitovy s dochovaným nápisem v německém jazyce ¹	39

Tabulka č. 9

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů okresu Nymburk – památky

¹ V podstatě se jedná o staré německé náhrobky z doby před 2. světovou válkou.

UMÍSTĚNÍ V KRAJINĚ		KOMPOZICE AREÁLU		KAPLOVÉ HROBKY	KOLUMBÁRIUM	PLÁNEK HŘBITOVA	POPIS HISTORIE	TABULE OSOBNOSTÍ
	u kostela	34	osová ²	20	STAVBY A ZAŘÍZENÍ	PAMÁTNÍK	7	1
	v obci	31	pravidelná ³	36			9	7
	v krajině	9	nepravidelná ⁵	16	Sibiř	1. světová válka 2. světová válka	9	PLASTICKÁ VÝZDOBA
		4	smíšená ⁶	6			Volyně	
	v lese				studna	6	Lvov	figurální
					márnice ⁴	17	Kazachstán	16
					kaple	7	Starobielsk	3
					centrální kříž	5	totalita	3
					drátěné	45		

Tabulka č. 8

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů Dolního Slezska – kompozice a umístění hřbitovů

¹ Některé hřbitovy mají více typů oplocení.
² Středem hřbitova vede hlavní cesta/osa, která dělí hřbitov na dvě poloviny.
³ Hřbitov je členěn do pravidelných/šachovnicových polí/oddělení.
⁴ Objekt márnice je často spojen se skladem nářadí.
⁵ Typické pro staré hřbitovy u kostelů, kde je z důvodu nedostatku místa využita každá plocha.
⁶ Nejčastěji u rozšiřovaných hřbitovů.

LISTNATÉ DŘEVINY ¹			KONIFERY			STÁLEŽELNÉ	
lípa (<i>Tilia</i>)	45	platan (<i>Platanus</i>)	2	smrk pichlavý (<i>Picea pungens</i>)	25	břečťan (<i>Hedera</i>)	28
dub (<i>Quercus</i>)	20	topol (<i>Populus</i>)	4	smrk ztepilý (<i>Picea abies</i>)	25		
javor (<i>Acer</i>)	38	vlašský topol (<i>Populus nigra Italica</i>)	4	borovice (<i>Pinus</i>)	10	zimostráz (<i>Buxus</i>)	29
habr (<i>Carpinus</i>)	8	smuteční vrba (<i>Salix alba Tristis</i>)	1	douglaska (<i>Pseudotsuga</i>)	5		
bříza (<i>Betula</i>)	17	smuteční jasan (<i>Fraxinus excelsior Pandula</i>)	3	cypríšek Lawsonův (<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>)	27	mahonie (<i>Mahonia</i>)	10
jírovec (<i>Aesculus</i>)	12	šelfík (<i>Syringa</i>)	12	zerav západní (<i>Thuja occidentalis</i>)	56		
jasan (<i>Fraxinus</i>)	10	růže (<i>Rosa</i>)	4	zerav východní (<i>Thuja orientalis</i>)	27	rododendron (<i>Rododendron</i>)	5
trnovník (<i>Robinia</i>)	8	magnolie (<i>Magnolia</i>)	4	jalovec obecný (<i>Juniperus communis Hibernica</i>)	20		

Tabulka č. 10

Vyhodnocení terénního výzkumu hřbitovů Dolního Slezska – vegetace

¹ Latinské názvy dřevin jsou zvoleny z důvodu jednoznačné dendrologické specifikace.

Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem

MILAN PÁTRA

Milan Pátra, Prostitution in Brandýs nad Labem during the First Republic era

In the era of the First Republic (i.e. 1918–1938), prostitution was practised in all known forms in the garrison town of Brandýs nad Labem. There used to be brothels, which were banned after the adoption of Act No. 241/1922 Sb., to combat venereal diseases. Hence, the owners ran them clandestinely. Usually, they ran them as inns, cafes and other businesses providing similar services. Apart from brothels, prostitution was carried out in private residences. Prostitution was also carried out secretly in the area of Hluchov, Houšťka or in the streets of the town. Soldiers were the usual clients. That is why military authorities were constantly trying to suppress it. The reason was to protect soldiers and citizens from contagious venereal diseases. In this respect, Brandýs nad Labem reported very low figures of infected patients compared to the neighbouring Prague-Country district. A certain number of patients underwent treatment in Prague not only for reasons of better healthcare but also anonymity provided by the city of Prague.

Key words

Prostitution, brothel, Brandýs nad Labem, soldiers, venereal disease

„Prostituce jest řemeslné provádění za úplatu, prostitutkou zveme osobu ženskou, která svým tělem provozuje smilnou živnost.“¹

Tato práce se bude zabývat nejstarším řemeslem a jeho provozováním v Brandýse nad Labem, a to s přihlédnutím k vojenské minulosti města. Pro uchopení dané problematiky se bude potřeba seznámit i s vývojem za Rakouska-Uherska, které k tomu přistupovalo jinými legislativní prostředky než první republika. Je nutné si v tomto ohledu připomenout, že z právního hlediska existují tři možná řešení. První je prohibice, to znamená, že stát postupuje represivně. Prostituce je zakázána a trestány jsou osoby, které ji provozují, organizují nebo z ní mají užitek. Druhou možností je reglementace, kdy stát prostituci připouští jako nezbytné zlo, ale upravuje ji. Třetí je abolicionismus. Stát je zaměřen hlavně proti organizačním formám prostituce. Zakročuje tehdy, pokud dojde k porušení veřejné mravnosti.²

Rakouská monarchie, jejíž součástí byly i české země, se rozhodla řešit prostituci druhou dříve jmenovanou možností, kterou nazýváme reglementací. S tím je spojeno jméno Johanna Petera Franka, autora šestidílného spisu *System einer*

¹ *Slovník veřejného práva Československého*, svazek II, Praha 2000, s. 685.

² Milena LENDEROVÁ, *Chytila patrola aneb prostituce za Rakouska i republiky*, Praha 2002, s. 23–61.

vollständigen medizinischen Polizey, kde se ve čtvrtém díle mluví o zřízení veřejných domů pod přímým dozorem státu a tvrdém potlačení tajné prostituce.³ Za tímto účelem bylo v letech 1792–1827 vydáno několik dvorských a zemských dekretů, podle kterých měly být prostitutky pod policejním dohledem a lékařskou kontrolou. V případě nerespektování těchto nařízení mohly být poslány do nemocnice, polepšovny nebo káznice.

Další trestní úprava ohledně prostituce přišla až se Zákoníkem o zločinech a těžkých policejních přestupcích z roku 1803, který se hlavně zabýval kuplířstvím a smilstvem, kdy smilný obchod s tělem spadl do kompetence měst. Zákon č. 117/1852 říšského zákoníku, o zločinech, přečinech a přestupcích, nově upřesnil trestnost prostituce. Přestupky a přečiny proti veřejné mravopoctnosti nechal opět v pravomoci obce. Vedle cizoložství a kuplířství trestal také provozování prostituce v hostincích a krčmách. V roce 1870 přibyl zdravotní zákon č. 68 ř. z., který stvrdil právo obcí potrestat osobu šířící pohlavní nemoc. A v neposlední řadě se dal použít i zákon proti zahalečům a tulákům č. 108/1873 ř. z., umožňující stíhat vězením, donucovací pracovnou či polepšovnou osoby bez stálého bydliště a zaměstnání.

V roce 1885 se říšským zákonem č. 89 zrušily §§ 509–511 týkající se trestnosti smilstva, a tím bylo prostitutkám povoleno udělat si „živnost“, která byla ale podmíněna policejními kontrolami. Tajná prostituce byla nadále trestná, jako i kuplířství. Vrcholem reglementace se stal rok 1916, kdy byla pražským místodržitelstvím vydána Základní pravidla pro úpravu prostituce, zkráceně prostituční regulativ, platící pro celé Čechy. Mimo tyto zákonné úpravy byla v roce 1859 živnostenským řádem zavedena povinnost mít zdravotní knížky. Tímto nástrojem mohly obce i policie dohlížet na počet a zdravotní stav prostitutek. To vše vedlo ke vzniku veřejných domů.⁴

Veřejný dům čili nevěstinec byla koncesovaná živnost, ze které se platily daně. Dále majitel musel dodržovat zdravotní a pořádkové nařízení obsažené v jednotlivých reglementačních řádech vydávaných obcemi. Podle sociálního postavení, vkusu a finančních možností klienta lze rozdělit veřejné domy do čtyř kategorií. První kategorie se vyznačovala největším luxusem spojeným s maximální diskrétností. Druhá kategorie měla snížený luxus, ale diskrétnost zůstala zachována. Pro třetí kategorii bylo typické, že se veřejné domy nacházely na okraji měst a bývaly označeny červenou lucernou.⁵ Čtvrtá kategorie byla určena spíše pro nemajetné

³ Martina HALÍŘOVÁ, *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*, Pardubice 2012, s. 83–84.

⁴ Milena LENDEROVÁ, *Prostituce a veřejná moc v českých zemích od poloviny 19. století do 20. let 20. století*, in: Lucie Peisertová – Václav Petrbok – Jan Randák (eds.), *Zločin a trest v české kultuře 19. století*, Praha 2011, s. 163–166.

⁵ V Kutné Hoře měli místo červené lucerny zvonec (Eva FRANCOVÁ – Stanislava KLEČÁKOVÁ, *Stručná historie prostituce v Kutné Hoře III.*, TEP, regionální týdeník, č. 14, roč. III, b. m., 6. dubna 2009, s. 7).

klienty. Tyto podniky se nacházely taktéž v okrajových čtvrtích a typické pro ně bylo, že místa intimity byla oddělena od lokálu jen závěsem.⁶

I v posádkovém městě Brandýs nad Labem se objevují různé formy prostituce. Vedle nevěstinců se jednalo o prostituci bytovou a pouliční. První známá zmínka o provozování prostituce je z roku 1914. Tehdy přišlo královskému komornímu městu Brandýs nad Labem od c. k. okresního hejtmanství sídlícího v témže městě sdělení, že „několik vojínů bylo nakaženo pohlavní nemocí od ženšin volně na odlehlejších místech města se potulujících“.⁷

V následujícím roce je město opět upozorněno, aby byly veřejné prostitutky městským lékařem vyšetřovány a tajná prostitutce potírána. Nakonec 13. prosince 1915 zasílá okresní hejtmán Schlinenbuch všem starostům měst a obcí úřední dopis, ve kterém se zabývá potíráním pohlavních nemocí v zájmu udržení bojové schopnosti armády. Zároveň je požadována do osmi dnů odpověď, z níž bude zřejmé, ve kterých místech se provozuje prostituce a jak často jsou vykonávány lékařské prohlídky.

V lednu 1916 došel z okresního hejtmanství úřední dopis upozorňující na to, že vyléčení vojáci jsou před odchodem na frontu opět nakaženi venerickými nemocemi. Dokonce začal převládat názor, že vojáci se úmyslně nechali nakazit, aby nemuseli „pochodovat do pole“. Z tohoto důvodu je od vedení města požadováno provádět pravidelné lékařské prohlídky u veřejných prostitutek, tvrdě zasahovat proti tajné prostituci a vyhledávat každý jednotlivý „pramen nákazy“. Tím byly myšleny nenadálé prohlídky – kontroly podezřelých místností, kaváren, vináren, krčem, tančíren, nocleháren a pokoutných obydlí.

V únoru se purkmistrovskému úřadu v Brandýse nad Labem připomíná, že ještě nedošly informace, které byly požadovány už v minulém roce. Zároveň byl vznesen dotaz, jakým způsobem by mohlo město bojovat proti tajné prostituci a zda by bylo vhodné regulovat či omezit veřejnou prostituci.

Na tento popud vypracoval městský lékař František Zítek obsírnou zprávu, zabývající se touto problematikou. Podle ní se pravidelné lékařské prohlídky v brandýských nevěstincích konaly dvakrát týdně, a to ve středu a v sobotu. Výsledky byly zapsány do deníku, který se nacházel v daných prostorách. Z namátkových kontrol okresního lékaře nebylo shledáno, že by stále prostitutky trpěly pohlavními nemocemi. Pokud se tento problém vyskytl, týkal se prostitutek z jiných měst, které byly ihned poslány na léčení do všeobecné nemocnice v Praze.⁸

⁶ Milena LENDEROVÁ, *Prodejní láska v časech barona Nádherného*, in: Alena Wagnerová, *Bol lásky prodejné. Ze života Johanese Nádherného a jeho milostných družek*, Praha 2013, s. 138–139.

⁷ Státní okresní archiv Praha-východ se sídlem v Přemysleni (dále SOKA Praha-východ), Archiv města Brandýs nad Labem (dále AM Brandýs n. L.), Zdravotnictví, nezpracováno.

⁸ Dne 16. 3. 1916 byly při noční policejní obchůzce zadrženy dvě potulující se ženy z Kostelce nad Labem. U obou se po lékařském vyšetření prokázala pohlavní nemoc. K léčení byly odeslány do všeobecné nemocnice v Praze (SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno).

Ostatně sám Zítek se ohrazoval proti označování nevěstinců místními obyvateli za „semenišťe nákaz“. Podle jeho slov je klient více ohrožen pohlavními nemocemi ve využívání služeb nekoncesovaných prostitutek. Ty se vyskytovaly jak v Brandýse nad Labem, tak i ve Staré Boleslavi. Důkazem mu byla sdělení nakažených vojáků, kteří se léčili ve vojenské záložní nemocnici v Brandýse nad Labem. Zmiňovaní vojáci většinou vypověděli, že k pohlavnímu aktu došlo v Hluchově, v Houštce nebo na ulici.

Dále Zítek prověřoval tvrzení důstojnického sluhy Františka Šplíchala, že se nakazil Na Rybárně od středně velké černovlasé dívky, která se jmenovala Anna. Zítek zjistil, že ve jmenovaném podniku pracovala od 22. ledna vysoká blondýna Marie Bobková, ale žádná Anna se tam nezdržovala. Také v nevěstinci Na Prádle byla jen vysoká blondýna, která se také nejmenovala Anna. Zde se nám poprvé objevují zmínky o konkrétních brandýských veřejných domech.

Na otázku, jak bojovat proti šíření pohlavních chorob, městský lékař Zítek odpověděl, že není nutné uzavírat nevěstince, ale spíše zakázat zábavy všeho druhu. Jmenovitě by se jednalo o kolotoče, kinematograf nebo taneční zábavy pořádané v hostincích. Tím by se podle něho omezila pouliční prostituce, což by vedlo ke snížení těchto nemocí.

Z dalších došlých informací se situace ohledně potlačení pohlavních nemocí v Brandýse nad Labem nelepšila. Přes opakované výzvy docházelo stále k hlášením o pohlavních nemocech, a to nejen u vojáků,⁹ ale i u dělníků, zaměstnaných v jednotlivých závodech vojenské správy. A tak brandýské vojenské velitelství požádalo okresní správu o součinnost v záležitosti zvýšených kontrol v místních nevěstincích, které spadaly do pravomoci městské správy. Také doporučilo zavést v těchto podnicích profylakční opatření. Jednalo se o to, že: *„po souloži omyje si muž plodidla, speciálně pyj rostokem sublimatu 1:5000 a do ústí roury močové vkápně si pomocí kapátka, používaného v očním lékařství, roztok protargonu 20%, neb jiného prostředku stříbrnatého /argentamin, octan stříbrnatý atd./. K cíli tomu třeba jest opatřiti nejméně 1L. roztoku sublimátového a vhodnou misku s chomáčem vaty, kterou se plodidla omyjí zvláště na místech, kde pozoruje se oděrka neb trhlina v pokožce. Dále jest třeba vhodné lahvičky s kapátkem na rostok stříbra. Upotřebená vata a použitá část roztoku sublimátového se vždy zničí a kapátko se řádně vatou očistí. S prováděním této ochranné metody dlužno nevěstky v bordellech zaměstnané seznámiti a je jakož i majitele bordellu za správné vykonávání její zodpovědnými učiniti.“*¹⁰

⁹ Dne 25. 5. 1916 byla starostovi města Brandýsa nad Labem zaslána informace, že pěšák V. Černý před dvěma týdny v Bursíkově nevěstinci dostal kapavku; 13. 6. 1916 bylo městskému úřadu sděleno, že dragoun Sobišek získal venerickou nákazu v noční kavárně Na Rybárně v Brandýse nad Labem; 2. 8. 1916 c. k. velitelství zemské obrany v Tyrolích oznamuje, že se jistý voják nakazil pohlavní nemocí od Marie Grubické, zaměstnané v kartáčnickém obchodě Antonie Jelínkové v Brandýse nad Labem; 19. 8. 1916 bylo opět starostovi oznámeno, že pěšák A. Hlíňák získal pohlavní nemoc v nevěstinci Na Rybárně (SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno).

¹⁰ SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

Zdá se, že i toto sociálně-zdravotní opatření nevedlo ke kýženému výsledku, protože 21. ledna 1918 došlo ke schůzce zástupců měst Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi, vojenských úřadů a lékařů v kanceláři c. k. okresního hejtmanství. Důvodem byla rozmáhající se pouliční prostituce ve večerních a nočních hodinách. Výsledkem jednání byla obecní vyhláška, která stanovila ve čtyřech bodech nové předpisy týkající se zamezení prostituce a šíření pohlavních chorob:

„1./ Na základě § 28. obec. zřízení zakazuje se každé bezdůvodné zdržování se a potulování na veřejných cestách, ulicích a náměstích a ve veřejných sadech po 8 hodině večerní. K zachování zákazu toho budou občas vysílány policejní a vojenské hlídky a kdo nemaje k tomu vážného důvodu na ulici neb jiných veřejných místech se zdržovati a dopaden bude, bude zatknut a potrestán.

Ženské podezřelé z prostituce budou podrobeny lékařské prohlídce.

2./ Odbývání tanečních zábav bez povolení c. k. okresního hejtmanství jest zakázáno a upozorňuje se na to, že zákaz ten vztahuje se i na příležitostní tančení třeba při gramofonu, harmonice apod.

Při všech zábavách jest přesně dodržovati policejní hodinu.

Za neuposlechnutí jsou zodpovědni pořadatelé, účastníci i majitelé místností.

3./ Majitelé domů se vyzývají, aby dohlédli k tomu, aby se v jejich domech netrpěly podezřelé schůzky mužů, zejména vojínů a žen a když by jejich výstrahy nebylo dbáno, aby to místní policii oznámili.

4. Zaměstnavatelky ženských osob se žádají, aby ženskému personálu netrpěly večerní a noční toulky a navštěvování podezřelých zábav a míst.

Neuposlechnutí předpisů těchto bude přísně trestáno.”¹¹

Reakcí na tuto vyhlášku bylo mimo jiné i udání Pavly Macounové. Ta dne 26. března 1918 na městě vypověděla, že v domě č. p. 276 bydlí v podnájmu u Zimové jistá Marie Bavorská, která udržuje časté noční styky s vojáky. Podle Macounové je nakažená, jako i všichni v domě. Následné vyšetření městským lékařem ukázalo, že Bavorská je pohlavně zdráva, ale má svrab.¹² Provozování prostituce se podle vyjádření Zimové s Bavorskou týkalo druhé podnájemnice, která se ale už odstěhovala. Od té doby k ní žádný voják nedochází a ani vojenská hlídka na nikoho nenarazila.¹³

Po rozpadu Rakouska-Uherska a vzniku Československa se otázka prostituce začala znovu řešit. Důvodem bylo, že válečné a poválečné poměry velkou měrou přispěly k rozšíření prostituce a pohlavních chorob. Pro současné politiky vyvstala

¹¹ SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

¹² V roce 1916 se v Brandýse nad Labem mimo pohlavní choroby objevují další nakažlivé nemoci. Jen ve městě se jednalo o spalničky, spálu (šarlach), záškrt (difterii) a neštovice. Ve vojenské nemocnici se objevila cholera a úplavice (SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno).

¹³ SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

otázka, jakým způsobem tuto situaci řešit, zda ponechat reglementaci, či se přiklonit abolicionismu, který propagoval i Tomáš Garrigue Masaryk.¹⁴ Vítězem tohoto sporu se stali příznivci abolicionismu, a tak byl 11. července 1922 schválen zákon č. 241, o potírání pohlavních nemocí. Jednalo se o první aboliční zákon ve střední Evropě.¹⁵ Ve sbírce zákonů a nařízení státu Československého vyšel 22. srpna 1922 a v oddílu II, § 13 rušil všechna reglementační opatření.

Dále tento zákon v § 14 rušil nevěstince a ten, kdo by toho nedbal, měl být trestán podle zákona o kuplířství. Trestné bylo nejen vědomé šíření pohlavních chorob,¹⁶ ale i vyzývání ke smilstvu (§ 20) či pohoršlivé provozování smilstva (§ 21). Celkově byl zákon postaven tak, že samotnou podstatu prostituce netrestal. Předpokládalo se, že emancipace, sociální a politické zrovnoprávnění žen, zavedení pohlavní výchovy do škol povede k odstranění samotné prostituce.¹⁷ Samozřejmě prosazování samotného zákona do praxe neprobíhalo tak snadno, jak bylo zamýšleno jeho tvůrci. Tento proces byl patrný i v bývalém okresním městě Brandýs nad Labem.

Již v roce 1920 se v městské radě řešilo zrušení nevěstince v domě č. p. 176. Majitelem byl August Hruška, kterému bylo 10. března doručeno nařízení, aby „*přechovávané ženštiny ihned propustil a do svých místností hostí nepouštěl a jim žádných nápojů nenalíval*“.¹⁸ Pokud by tak neučinil, budou místnosti úředně zapečetěny a bude podáno trestní oznámení pro kuplířství.

Proti tomuto nařízení se majitel nevěstince odvolal s tvrzením, že se jedná o jeho jedinou živnost, kterou živí sebe a svoji rodinu. To dokladoval zveřejněním svého majetku a příjmů. Dále se odkazoval na městského lékaře, který mohl potvrdit hygienickou i zdravotní nezávadnost nevěstince. K odvolání přiložil i prohlášení blízkých sousedů, že k provozování nemají námitek ani z hlediska rušení nočního klidu. Nakonec žádal městskou radu o kladné vyřízení žádosti do doby, než bude přijat nový zákon zabývající se touto problematikou.

Námítkou se zabývala městská rada již 28. března na svém zasedání, kde byl přizván i městský lékař. Výsledkem bylo, že se prozatím nevěstince uzavírat nebude. Majiteli domu a nevěstince bylo nařízeno za zrušené byty zřídit dva nové byty, do

¹⁴ Tomáš GARRIGUE MASARYK, *Množenství a jednoženství. Přednáška pořádaná spolkem „Domovina“ dne 7. března 1899, Praha 1925*, s. 24–25. Není bez zajímavosti, že tato přednáška byla podle Masarykových slov vlastně dílem jeho ženy Charlotty (TAMTÉŽ, s. 6–7).

¹⁵ M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola*, s. 51.

¹⁶ Stanislava KLEČÁKOVÁ, „*V zájmu ochrany zdraví a zamezení nákazy pohlavní*“ aneb *Prostituce ve městech Čáslavi, Kutné Hoře a Kolině v období reglementace*, in: *Čas zdravého ducha v zdravém těle. Kapitoly z kulturních dějin přelomu 19. a 20. století*, České Budějovice 2009, s. 165–166.

¹⁷ Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, č. 241, zákon o potírání pohlavních nemocí, Praha 1922, s. 1023–1026; M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola*, s. 43–54; Milena LENDEROVÁ–Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (eds.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009, s. 622–623.

¹⁸ SOkA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

kterých mu nájemníky určí město. Přesto městská rada neopomněla zdůraznit, že má i nadále právo provozování nevěstince zakázat.

V květnu toho samého roku se řešila stížnost nájemníků domu č. p. 190 na chování personálu a hostů kavárny Pod Špitálem v domě č. p. 192. Hosté prý byli velmi hluční, ve dne v noci vyhrával orchestrion a po zahradě pobíhala spoře oděná číšnice. Sám nájemce Otto Ulrich se zavázal, že zjedná nápravu a pro příště bude dodržovat klid a pořádek. Přesto bylo Ulrichovi okresní politickou správou zakázáno provozovat výčep, protože porušuje živnostenský řád. Nevlastnil totiž koncesi na prodej točených nápojů, ale jen živnostenský list na prodej sodové vody a limonády.

Opět 10. července 1922 došla na radnici stížnost od společenstva hostinských a výčepníků v Brandýse nad Labem, že v domě č. p. 192 manželé Kadlecovi provozují hostinskou živnost, aniž by k tomu měli oprávnění. Zároveň na tento „zlořád“ upozornily okresní politickou správu. Ta 13. září zaslala městu dopis s požadavkem, aby tuto skutečnost vyšetřili a ověřili informaci o provozování nevěstince.¹⁹ Pokud by se tato informace potvrdila, ať město „... na Kadlce trestní udání pro kuplířství u okresního soudu učiní a sem o tom zprávu podá“.²⁰ Ještě tento měsíc se na zasedání rady usneslo, že dojde k okamžitému zrušení ne jednoho, ale dvou nevěstinců. O tomto rozhodnutí byli dotčení majitelé domů okamžitě vyrozuměni.

Mohli bychom říci, že v důsledku nátlaku politické správy došlo k naplnění již zmiňovaného zákona. Jenže na dalším zasedání rady v červenci 1923 se opět řešil zákaz provozování již zmiňovaných nevěstinců. Jak Josef Kadlec, tak Karel Nolč, majitel domu č. p. 82, kde se nacházel druhý nevěstinec,²¹ se k městské radě odvolali. První zmíněný se ve své žádosti snažil oddálit uzavření tvrzením, že je invalidou a potřebuje určitý čas na zřízení nové živnosti. Druhý jmenovaný naopak rozporoval, že by měl nevěstinec. Zdůvodňoval to tím, že má „... hostinskou koncesi, kterou provozuje ve velmi omezeném rozsahu. Jeden pokoj mého domu má pronajat vždy žena, která provozuje prostituci, na což má podle zákona právo. Moje účastnictví na její živnosti je pouze to, že dochází do mého hostince, kde se s hosty seznamuje. Stejně děje se ve všech kavárnách v Praze.“²² Dále se bránil vysokým věkem a také tím, že i jiní to takto provozují, ale nechce být udavačem. Zdůraznil, že přes čtyřicet let vždy řádně plnil své občanské povinnosti.

Aby toho nebylo málo, došla 12. prosince 1923 na městský úřad v Brandýse nad Labem od okresní politické správy výzva zabývající se nedodržováním předpisů zákona o potírání pohlavních nemocí. Z ní se dozvídáme, že navzdory povinnosti měst a obcí rušit nevěstince počet oznámení pro trestný čin kuplířství

¹⁹ Jelikož nevěstince byly mimo zákon, byly prostitutky nahlášeny jako služebné, což úřady ale neoklamalo (SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno).

²⁰ SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

²¹ O tomto nevěstinci se zmiňuje městský lékař už v roce 1916, kde je jmenován mezi jinými hostinec p. Nolče Růže (SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno).

²² SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

vůbec nevzrostl. Z toho plynulo, že nedocházelo k úplnému zákazu provozů nevěstinců, a to dokonce ani samotnou policií. Na to upozorňovalo hlavně vrchní statní zastupitelství v Brně a Praze ve svých zprávách zasílaných ministerstvu spravedlnosti. Závěrem hejtmán upozorňuje městskou radu na dodržování § 14/241 Sbírky zákonů a nařízení a policii s četnictvem nabádá, aby oznamovalo přestupky tykající se nedodržování tohoto zákona a vládního nařízení č. 193.

Nyní by se zdálo, že anabáze s brandýskými nevěstinci bude ukončena, jak nařizuje zákon. Ale opak je pravdou. V červenci 1926 se objevuje v časopise *Odboj* v rubrice *Dopisy Brandýs n. L.* článek *Hampejzy*. Autor se v něm opírá do okresní politické správy, která není schopna se vypořádat s nevěstinci. Jmenovitě se jednalo o Hvězdárnu, jež se nacházela na břehu Labe a její pobočku Růže na Masarykově třídě.²³

„Vprvních letech Československé republiky byl vydán zákon, podle kterého jsou zrušeny všechny hampejzy a nevěstince. Zákonodárce měl na mysli očistu veřejného života a zabránění obchodu s děvčaty. Ale tento zákon je pro kočku. V Brandýse, v sídle okresní správy politické, jako na výsměch jsou nevěstince dva, které navštěvuje nedospělá mládež, i staří, šediví tatíci, kteří za zády svých manželek jdou si na ‚Hvězdárnu‘ aneb k ‚Růži‘ vyhoditi z kopejtky. Arciž, tento špás také se někdy špatně vyplácí a mnohý záletník putuje v bolestech k lékaři neb do některé veřejné nemocnice. Majitelka ‚Hvězdárny‘ má filiálku u ‚Růže‘. Poněvadž zmíněná ‚Hvězdárna‘ stojí na břehu Labe, tak při poslední zátopě bordelářka přemístila hlavní sklad lehkého zboží do své filiálky k ‚Růži‘ do Masarykovy třídy, kde v době povodně v noci byl takový nával, že ‚fronta na maso‘ sahala přes celou zmíněnou ulici. Zajímavé bylo, že ponocní uvolňovali v ulici k Brandýsu jedoucí auta a policajti dělali pořádek, aby se nic nestalo a na všechny se dostalo.“²⁴

Na to reaguje okresní politická správa dopisem starostovi, kde důrazně požaduje uzavření obou míst na základě tohoto článku. Dále sděluje, že bližší informace může podat místostarosta Antonín Pařízek, který je zároveň i redaktorem časopisu *Odboj*. Nyní na vyřízení celé záležitosti chtěla odpověď do osmi dnů.

Zdali s tím něco samospráva města udělala, nelze s určitostí říct, protože 1. března 1928 došel městskému lékaři od politické správy důvěrný dopis. V něm se řešil případ dělníka z Drís, který se 10. února nakazil kapavkou v hostinci Růže. Městský lékař Zítek byl pověřen vyšetřením inkriminovaného děvčete, které tu pracovalo, jestli je zdravé, či ne. Současně měl učinit oznámení okresnímu soudu, aby bylo s majitelkou hostince zavedeno trestní stíhání pro kuplířství. Také městský úřad měl přes policejní orgány dohlížet, aby se v hostinci Růže neprovozovala prostituce.

²³ Nyní se ulice jmenuje Pražská (Vendula ELIÁŠOVÁ, *Názvy ulic Brandýsa nad Labem a Staré Boleslavi z hlediska motivace a nástin jejich vývoje ve 20. století*, Studie a zprávy okresního muzea Praha-východ 12, 1996, s. 24).

²⁴ *Hampejzy*, *Odboj*, č. 25, roč. VII, Neratovice nad Labem, dne 2. července 1926, s. 3 (nečíslováno).

Přesto se ještě na jaře v roce 1929 objevuje zpráva strážmistra Josefa Marečka, že při noční obchůzce městem za ním přišel Josef Homola, druh Růženy Kadlecové, s tvrzením, že podnájemnice Josefa Švecová provozuje prostituci. Při následné kontrole bylo zjištěno, že kolem dvou stolů sedělo sedm hostů, kteří měli před sebou čtvrtlitrové sklenice červeného vína, dále rum a černou kávu. Zábavu a obsluhu zajišťovaly dvě dámy. Kuriozitou bylo, že se tento případ odehrál v nám známém domě č. p. 192, kdy toto už řešila městská rada před sedmi lety s manželem Růženy Kadlecové.²⁵

Z daných úředních dokumentů vyplývá, že zrušením nevěstinců se prostituce neztratila, ba naopak dostávala se do šedé zóny, jak ostatně i v jiných obcích. To dokazuje i dotazník o prostituci z 27. srpna 1933, který byl zaslán všem policejním úřadům v Čechách. Jednalo se o mezinárodní akci, která měla zjistit, do jaké míry je úspěšná reglementace nebo abolice prostituce. Anketu připravila Mezinárodní unie pro boj proti pohlavním chorobám a u nás ji prezentovala Československá společnost pro potlačování chorob pohlavních. Jednalo se o šestnáct otázek, kterými byl zjišťován současný stav tohoto společenského problému.²⁶

Po obdržení odpovědi z policejních úřadů vypracoval zemský úřad souhrnnou zprávu na dotazovaný problém. Z ní se dozvídáme, že počet nevěstek byl veliký zejména v průmyslových a lázeňských městech. Namátkou zde můžeme jmenovat z průmyslových měst Plzeň, která si vedla přísně tajnou evidenci prostitutek, a to od roku 1923. V tomto seznamu se nacházelo 227 osob. Kladno uvádělo 80 prostitutek, z toho bylo 40 pouličních a 40 v nočních podnicích. Z lázeňských měst měly Karlovy Vary okolo 200 prostitutek, tento počet se ale v sezóně několikanásobně zvětšil. Mariánské Lázně měly v zimních měsících 15 stálých prostitutek, v sezóně minimálně pětinasobek. Extrémně působila Praha, kde bylo od roku 1926 evidováno 4 500 prostitutek a jejich počet každý rok stoupal. Jen za rok 1932 pražský policejní prezident uvádí 292 nově zapsaných osob.

Nevěstky se dělily na dvě kategorie, a to na tajné (lepší) a veřejné. První z nich, o kterých policie neví, jsou většinou zaměstnány a k placené souloži si klienty vybírají. Naopak druhá skupina provozuje prostituci veřejně. Zde lze podle policie jen konstatovat, že se ničeho nebojí, protože nemohou být podle zákona 241/1922 Sbírky zákonů a nařízení trestány za prostituci ani svádění k smilstvu, pokud se to neděje pohoršlivým způsobem. Většinou se zdržují u nádraží, v kavárnách, hostincích, vinárnách, barech, v místnostech, kde se provozovaly tancovačky, čaje a dancingy, či v určitých ulicích, kde svým typickým chováním ukazují, jaké provozují řemeslo. Dokonce z oken svých bytů dávají znamení potenciálním zájemcům. V továrních městech nabízejí tyto služby mužům po výplatě, a to na cestách a ulicích při cestě z práce domů.²⁷

²⁵ SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L., Zdravotnictví, nezpracováno.

²⁶ Národní archiv Praha (dále NA), Zemský úřad Praha – sociální, zdravotní a veterinární záležitosti (dále ZÚ), kt. 157, sig. XIII-195 h.

²⁷ V Kladně stala dělníka souložit venku 5 až 10 Kč (jednalo se o zapadlé ulice, cihelny, les),

Samotnou soulož pak ty lepší vykonávaly ve svých bytech²⁸ nebo v hodinových hotelech. Byt se skládal z jedné místnosti s kuchyní. V té přebývala bytná a pokoj byl pronajat prostitutce. Skládal se z masivního hnědého nábytku a stěny byly zdobeny barvotisky. Dále zde byly vystaveny fotografie zabodnuté v japonské slámě a parfém „vonící spíše jak trouchnivina než jako konvalinky“.²⁹ Prostitutka, aniž by viděla účty, musela bytné platit kromě nájemného i za snídani, za prádlo, za žehlení, za plyn a elektřinu. V případě nesouhlasu hrozila okamžitá výpověď, což by vedlo k velkým finančním ztrátám při provozování prostituce. Bytné byly převážně bývalé prostitutky, které se tak tímto způsobem přižívovaly na prostitutce.³⁰

Hodinový hotel se poznal tak, že neměl restauraci. Příchozí se zapisovali pod falešnými jmény u portýra hotelu, který jim prodal ochranné pomůcky. Po uplynutí hodiny zaklepala pokojská na dveře a sdělila, že už uplynul daný čas. Nejdéle se však mohla prostitutka s klientem (hostem) zdržet do rána do 7 hodin, protože poté mohla přijít policejní kontrola a pro hotel bylo dobré, aby hosté byli „na procházce“.³¹ V případě pouličních prostitutek se soulož vykonávala v přírodě, v zákoutí ulic či v parcích.³²

Zajímavou kapitolou byl motorizmus a venkov. Hlavně bohatí zemědělci vyhledávali soulož s prostitutkou a také, jak podotýká policejní zpráva, byli jediní, kdo si to mohl dovolit. Tady docházelo v oblasti prostituce k propojení venkova s městem. Prostitutky z města dojížděly na venkovské zábavy, tzv. čaje, kde navazovaly „známosti“ s mladšími zákazníky, a naopak mnozí muži z města se seznamovali s vesnickými děvčaty. Pohlavní styk se pak vykonával převážně v přírodě, v zahradě hostince a jeho nejbližším okolí. Důkazem toho bylo poházené použité ochranné prostředky po celém okolí hostince, kde probíhaly již řečené taneční zábavy neboli čaje.

Nebylo výjimkou, že majitel venkovského hostince s neobyčejně velkým ženským personálem měl automobil pro pohodlí a k odvozu opilých návštěvníků do jejich domovů. Díky autu či motorce mohli ti, kteří nechťeli v místě svého bydliště navštěvovat prostitutky, dojíždět jinam. Existovali rovněž „nájemní šoféři“, kteří „umožnili v dobře zakrytém autu různé nepřístojnosti a orgie a to jak na stanovištích, tak i mezi jízdou anebo tím, že odvázejí v nočních hodinách prostitutky a jejich hosty za město“.³³ Motorismus, jak říká tato policejní zpráva, značně přispěl k mobilitě nejstaršího řemesla i jejich zákazníků.

v případě hostince už ale 10 až 50 Kč (NA, ZÚ, kt. 157).

²⁸ V Kladně měli tzv. absteigy. Prostitutky byly ubytovány jako nájemnice a bytné platily z každé soulože za použití pokojů zvláštní poplatek ve výši 10 Kč (NA, ZÚ, kt. 157).

²⁹ Jan KLEPETÁŘ (pseud. Jaromír NOVÁK), *Prostitutky, jak žijí, milují a umírají, Dokumenty lidské bolesti a bíd*, Praha b. r. (1923), s. 23.

³⁰ TAMTÉŽ, s. 22–23.

³¹ TAMTÉŽ, s. 21–22.

³² TAMTÉŽ, s. 12–13.

³³ NA, ZÚ, kt. 157.

Veškerý oslovený policejní aparát se shodl v tom, že současná právní úprava je špatná. Tvrdil totiž, že zrušením nevěstinců nebyla žena osvobozena z „otroctví bordelářů“, neboť tyto podniky se přejmenovaly např. na masážní salony a dále poskytují tyto služby. Také došlo ke zdražení „nemanželské soulož“. Dříve byl poplatek za soulož se spropitným nevěstce dostupný každému i sociálně slabému muži, ale nyní se zvedl o další poplatky (poskytnutí pokoje, alkohol) do té míry, že osobám středních vrstev byl naprosto nedostupný. Tito muži, ale také např. i vojáci, studenti, umělci-bohémové³⁴ pak vyhledávali náhodné známosti, u kterých hrozilo mnohem větší nebezpečí nákazy pohlavními nemocemi, protože se jednalo zpravidla o ženy, které nebyly pod lékařským dohledem.³⁵

Samotný alkohol se tak stal pro získávání klientů jedním z klíčových prvků, protože odstraněním nevěstinců byly podniky, v nichž se podával alkohol, nejvhodnějším místem k navazování styků s prostitutkami.³⁶ Popíjení alkoholu s klientem přinášelo další přívýdělek nejen prostitutce, ale i „ochránci“ (příživníkovi, pasákovi) a majiteli podniku. Alkohol navíc sváděl k tomu, že klient mohl být okraden, či dostával předražené nápoje, protože „animírky“³⁷ dostávaly od svých zaměstnanců procenta podle výše útraty. Na druhou stranu to mělo i pro kněžky lásky stinnou stánku, která souvisela se zhoršením jejich zdravotního stavu a se šířením neléčených pohlavních chorob.

V té době se jednalo hlavně o příjici (syfilis, lues), kapavku (gornorrhoeu) a měkký vřed (ulcus molle).³⁸ To ukazují i výroční zprávy z roku 1925 a 1936 zaslané zemskému úřadu z Brandýsa nad Labem, kde je popsáno nejen sociální postavení klienta, ale i o jakou pohlavní nemoc se jednalo.

V roce 1925 okresní politická správa z Brandýsa nad Labem sdělila, že mají dva případy kapavky u vojáků z posádky ve Staré Boleslavi. V roce 1936 se jednalo již o 10 osob, z toho 7 mělo kapavku, 2 syfilis a v jednom případě gornnohea nebyla prokázána. Podíváme-li se ale na Prahu či sousední okres Prahu-venkov, vykazoval okres Brandýs nad Labem nezvykle málo osob, u kterých se řešila jakákoliv pohlavní nemoc. Jen Praha v ten samý rok řešila 11 928 případů a okres Praha-venkov vykazoval 343 osob spadajících pod zákon o potírání pohlavních chorob. Je tedy zřejmé, že někteří nemocní svého lékaře úmyslně pomíjeli a raději dojížděli na léčení do Prahy nebo na speciální kliniky. Tím se zmenšovaly počty nemocných

³⁴ Stanislav HOLUBEC, *Lidé periferie. Sociální postavení a každodennost pražského dělnictva v meziválečné době*, Praha 2009, s. 75.

³⁵ NA, ZÚ, kt. 157.

³⁶ K tomu též Jaromír KLEPETÁŘ (pseud. Jaromír NOVÁK), *Prostitutky a jejich svět I. Prostředí*, Přítomnost, č. 44, roč. III, Praha, dne 11. listopadu 1926, s. 698–700.

³⁷ Animírka je osoba, která přisedá k hostům a baví je za účelem co největší útraty. Od svých zaměstnavatelů dostává stravu a procenta z nápojů, které jí host objednal. Tím je nucena k soustavnému pití alkoholu a pro nedostatek peněz k prostituci. Proto byla v těchto podnicích i místnost, která sloužila k provedení úplatného pohlavního styku (NA, ZÚ, kt. 157); M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola*, s. 105–106.

³⁸ František HAMZA, *Úvahy o sociální péči zdravotní*, Praha 1921, s. 58–62.

na brandýském okrese, jak potvrdil i okresní zdravotní rada. Z pohledu sociálního postavení se jednalo o 4 vojáky, 2 dělníky, 1 hlídače luk, 1 řezníka, 1 číšníka a 1 služebnou.³⁹ I když je to malý vzorek, tak ukazuje, že nejvíce ohroženou skupinou byli opět vojáci.⁴⁰

Můžeme konstatovat, že i v posádkovém městě Brandýs nad Labem se provozovala prostituce po celé zkoumané období. Pro přehlednost námi stanoveného cíle jsme tento časový úsek rozdělili na dobu před a po vzniku zákona 241/1922. Díky tomu jsme se ještě mohli posunout k regulované prostituci, jejímž symbolem byl veřejný dům čili nevěstinec. Těch se nám podařilo prokazatelně identifikovat čtyři, z nichž dva se objevují po celou sledovanou dobu. Vedli je převážně muži a součástí býval výčep nebo se prodávala limonáda se sodovou vodou. Z pohledu dříve uvedené typografie ale nevykazují stanovené znaky, podle kterých bychom je měli poznat. Zde se jedná spíše o kombinaci třetí a čtvrté kategorie propojené s šenkovní prostitucí,⁴¹ kdy nejvíce patrné je to u nevěstince vedeného p. Nolčem.⁴²

Je nutné podotknout, že přestože se vyskytuje v dotčených archivních dokumentech a místním tisku pojem nevěstinec, hamejz či bordel, byl už tento druh podnikání po roce 1922 zakázán. Majitel nebo majitelka ho provozovali skrytě a snažili se využít jakékoliv skuliny ve jmenovaném zákoně. Především šlo o to, že zákon netrestal prostituci jako takovou, ale trestal kuplířství, zřizování a udržování nevěstinců.

Mimo již jmenované nevěstince se objevuje i bytová a tajná prostituce. Ta se často provozovala v Hluchově, v Houštce nebo na ulici. Bohužel v archiváliích, které jsme měli k dispozici, je o tomto druhu prostituce okrajová zmínka, jež souvisela s udáním a písemnou zprávou městského lékaře ohledně šíření pohlavních chorob.

Častými zákazníky po celou dobu byli hlavně vojáci. A to přesto, že se tomu vojenská správa snažila zabránit různými zákazy a příkazy. Dále se zde řešila otázka, jak zamezit šíření pohlavních chorob. V tomto ohledu vykazoval brandýský politický okres velmi malé počty nemocných než například sousední politický okres Praha-venkov. Pravděpodobně to souviselo se skutečností, že nakažené osoby se raději léčily v Praze. Důvodem mohla být nejen lepší zdravotní péče, ale i anonymita velkoměsta Prahy. Ta mohla dotčené osoby ochránit před veřejnou ostudou, vyplývající z maloměstského prostředí Brandýsa nad Labem, kde se všichni znali.

³⁹ NA, ZÚ, kt. 157; kt. 158, sig. XIII-195-h 6.

⁴⁰ K vojákům též Milena LENDEROVÁ, *Prostituce a pohlavní choroby. Historický exkurs do českého prostředí 19. a 20. století*, Gynekolog, roč. 10, č. 1, 2001, s. 35.

⁴¹ M. LENDEROVÁ, *Chytila patrola*, s. 116; E. FRANCOVÁ – S. KLEČÁKOVÁ, *Stručná historie prostituce v Kutné Hoře – XII. Tajná, pouliční a šenkovní podoba prodejní lásky*, TEP, regionální týdeník, č. 24, roč. III, b. m., 15. června 2009, s. 6; TYTĚŽ, *Stručná historie prostituce v Kutné Hoře – XIV.*, TEP, regionální týdeník, č. 25, roč. III, b. m., 22. června 2009, s. 7.

⁴² Karel Nolč je v adresáři a místopisu politického okresu Brandýs veden jako majitel hostince a domu (Jan FOREJTEK, *Adresář a místopis politického okresu Brandýsského*, Brandýs nad Labem b. r. (mezi 1900–1910), s. 13 a 24).

MATERIÁL

„Jsem dychtiv činů.“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze

MARTIN DOLEJSKÝ

Martin Dolejský, "I am eager to act." Karel Nekovář reminiscing about the May uprising in Prague in 1945

The document contains memoirs of Karel Nekovář, a forced labourer, in which he reminisces about his involvement in the Prague Uprising of 5 May 1945. In his recollections from the second half of 1940s, he describes his journey through the insurgency period of Prague – the circumstances under which he obtained his weapon, which insurgent group he joined and when. The paper's primary value lies in the descriptions of clashes in various streets of Prague and the extent to which the buildings were damaged and the number of lives that were lost. The paper is most detailed in its description of clashes between the German army and insurgents in the area of Old Town Square. It is an authentic testimony of events during one of the most significant chapters of Czech history.

Key words

World War II, Uprising of May 1945, Prague, personal recollections

Ve sbírkách Městského muzea v Čelákovících se nachází rozsáhlý soubor vzpomínek z druhé poloviny 40. let na období druhé světové války. Převážná část pochází od obyvatel města Čelákovice nebo okolních obcí a věnuje se popisu událostí v nich. Výjimku tvoří vzpomínky tehdejšího káranského občana Karla Nekováře, který se stal aktivním účastníkem květnového povstání v Praze. Při pátrání po identitě tohoto muže se nám na základě (zatím) neuspořádaného fondu Svaz protifašistických bojovníků, který je uložen v Národním archivu v Praze, podařilo zjistit pouze to, že se narodil 24. srpna 1912 v Dalovicích, domovskou příslušností v Březnu u Mladé Boleslavi. Profesí byl truhlář, ženatý (manželka Vlastimila) s jedním dítětem (dcera Eva). Jako svoji adresu uvedl Káraný čp. 96 (ve strojopisu vzpomínek uvedeno 26). V době povstání byl aktivní od 5. do 11. května 1945 v boji o místní rozhlas na Staroměstském náměstí a za to byl vyznamenán medailí Za chrabrost.¹ Text Karla Nekováře je zajímavý z několika důvodů. Tím hlavním je ten, že jednu z nejobtížnějších oblastí naší historie² popisuje bez patosu

¹ Národní archiv, Svaz protifašistických bojovníků, členská evidence.

² To je i důvod, proč v úvodu rezignujeme na mnohokrát popsany průběh pražského povstání. Omezíme se pouze na výčet literatury a u konkrétních případů na vysvětlení v poznámce pod čarou. Z literatury se květnovému povstání v Praze věnuje Karel BARTOŠEK, *Pražské povstání 1945*, Praha 1965; Alena HÁJKOVÁ, *Praha v komunistickém odboji*, Praha 1984; Tomáš JAKL, *Barikády a bojiště Pražského povstání*, Praha – Litomyšl 2014; TÝŽ, *Praha pod pancířem povstalců*, Praha 2010; Stanislav KOKOŠKA, *Praha v květnu 1945. Historie jednoho*

a často velmi syrově. Text zveřejňujeme v jeho nezkrácené podobě bez redakčních úprav (včetně gramatických chyb) a věříme, že se stane zajímavým pramenem pro badatele a zájemce o historii.

Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze

SBírka Městského muzea v Čelákovících, inv. č. H 3959

Karel Nekovář

Káraný 26

čís. leg.: 10911

Má revoluční činnost

5. – 9. května 1945.

Úvod: Byl jsem totálně nasazen v ČS zbrojovce, přístav Holešovice.³ Dne 5. 5. 45 ve 12 hod. dostali jsme příkaz složit ještě z vagonu 2 bedny nožů pro soustruhy. Slabě mžilo, do práce se nám již nechtělo – reptali jsme. V tom na budově holes. přístavu byla vztyčena první čs. vlajka, plno údivu, vzápětí jáсотu, chci brzo odejít, a proto volám: „tak kluci, dolů s tím, teď už děláme pro sebe.“ Bedny ač velmi těžké rychle skládáme.

Odcházím přes Libeňský most. Chci pojísti v závod. kuchyni ČS zbroj., kde máme společné stravování. Nedošel jsem však. Na ulici se srocují lidé, napadají něm. důst. V tom slyším volání rozhlasu o pomoc, trochu mne to udivuje, pak si však vzpomínám na germánskou zvilost a rychle stáčím své kroky k Maninám. Opět srocení lidu, využívám situace a zmocňuji se pistole důst. SS a rychle k vodě, ať se dám převést na karlínskou stranu, kde bydlím. Ze stojícího nákladního auta volá na mne elektrikář „jedeš s námi?“ „Kam?“

„Do rozhlasu.“

„Ne.“

(Mám na sobě těsné šaty z jinošských let, které by mne v boji více zdržovaly než-li prospívaly).

„Nemáš aspoň něco do ruky?“

Krátké rozhodování a dávám mu ukořistěnou pistoli, bude jí potřebovat dříve než-li já.

povstání, Praha 2005; Vladimír KOUCKÝ, *Ilegální KSČ a pražské povstání*, Praha 1946; Václav KURAL – Zdeněk ŠTĚPÁNEK, *České národní povstání v květnu 1945*, Praha 2008; Jindřich MAREK – Ivo PEJČOCH – Jiří PLACHÝ – Tomáš JAKL, *Padlí na barikádách: padlí a zemřeli ve dnech Pražského povstání 5.–9. května 1945*, Praha 2015; Jan NĚMEČEK a kol., *Kapitoly z osvobození Československa 1945*, Praha 2017; Jiří PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou. Místa – události – lidé*, Praha 2013.

³ Nucená práce v období Protektorátu měla mnoho podob. V literatuře se počet nuceně nasazených odhaduje mezi 400 000 a 600 000 osob. Stanislav KOKOŠKA, *Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech druhé světové války (historický úvod)*, in: Zdeňka KOKOŠKOVÁ – Jaroslav PAŽOUT – Monika SEDLÁKOVÁ (eds.), *Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro válečné hospodářství Třetí říše (1939–1945)*, Praha 2011, s. 23.

Spěchám domů převléknouti se do volnějších a účelnějších šatů. Činnost 5. 5. Jsem na Jungmannově nám., kde se srotil dav, který táhne ke Karlínské radnici (jsem dychtiv činů) a proto jdu s ním. Parlamentáři vyjednávají v sousední škole s něm. oberfeldweblem o kapitulaci tamější jednotky, v tom jeden z civilistů sáhl dotyčnému po pistoli, kterou měl u boku. Oberfeld. ustoupil o krok, na dvoře shromáždění vojínů zvedají pušky k palbě. ustupujem, protože jsme bezbranní. Opouštím tuto skupinu, její počínání mne připadá chaotické. Jdu na Královskou tř., v tom projíždí ulicí něm. obrněný automobil, v předu dva vojínů v poloze klečícího střelce a míří na oba chodníky. Uskakují do blízkého křoví a zuřím, že nemám alespoň ruční granát. Auto přejelo. Chci jít do centra Prahy, v tom známý škpt. Veselý (znám jej od ppl. 2). Dovolují si, zda bych mohl jít s ním. Ve Vinohradské ul. jsou rozestaveni něm. voj. od Královské tř. až ke kasárnám.⁴ První stojí něm. npor. s automatem v ruce, zamrazilo mne. Jdeme přes Poříč, Petrské nám., Nám. Republiky, Celetnou, na Staroměstské nám., u městské spořitelny první zastávka a první pozdravy z pušek.⁵ Vracíme se a přecházíme druhou stranou na Malé nám. do Žatecké ul. do budovy nové radnice. Škpt. Veselý hledá Č. R. R., neb alespoň známé důst., chaos! Nikdo o nich neví. Jdeme na Platýs, tam to samé, škpt. Veselý se rozhodl jít ještě na Vinohrady. Procházíme Kohoutovou pasáží a vzhůru ulicí k ulici Štěpánské. Jsme v Štěpánské, v tom od hotelu Alcron něm. povel „Halt. Kommen sie her. Schnell, schnell“ a jeden ze shromážděných SS jde k nám s napřaženým automatem. Zastavili jsme se, do zajetí se mne nechtělo, chvíle nerozhodnosti, prohodil jsem: „utečeme“, obracím se prchám zpět do Kohoutovi pasáže. Čekám, škpt. Veselý se nevrátil. Vracím všechny lidi, kteří chtějí jít do Štěpánské. Jdu Vodičkovou na Václavské nám. Občané vyhazují na ulici Hitlerovy a Háchovy busty, jedna z nich by mne málem spadla na hlavu. Pod muzeem na pravé straně třeskají ruční granáty. Něm. policie se stahuje k Jindřichu. Dosud nemám zbraně a uvažuji, že sám v samostatné akci si ji již těžko opatřím. Rozhoduji se přihlásit se v kasárnách. Jsem však nucen jít Václavským nám. dolů a po Příkopech. Konečně jsem na Nám. republiky. U kasáren se hlásím npor. justiční služby. Odmítá mne s podotknutím, že dobrovolníky nepotřebují, neboť nemají zbraně.⁶ Prohlašuji, že jsem bývalý dsl., na základě tohoto mne vpouští dále. Chaos. Nikde mne nechce, neboť nemám zbraň. Konečně přichází důst. v uniformě a volá: „důstojníci a volné mužstvo ke mně.“ Jsem v četě „50“, 3 důst. a 24 mužů. Důst. zapisují jména, čekáme. Rozkaz do Steinerova sálu pro zbraně.⁷ Vyrážíme v sevřené formaci poklusem. Zpráva byla mystifikací, Němci ve Steinerově sále se nechtějí vzdát. Zklamáni se vracíme, avšak za chvíli běžíme znovu. Ukořistil jsem ruský automat, avšak

⁴ Dne 5. května 1945 ráno postupoval k budově rozhlasu na Vinohradské ulici cyklistický oddíl SS. J PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou*, s. 295.

⁵ Od 5. května 1945 byl prostor Staroměstského náměstí ostřelován německými stíhači tanků od Pařížské ulice a od Právnické fakulty. TAMTÉŽ, s. 260.

⁶ Během okupace byla v kasárnách na Náměstí republiky dislokována kasárna policejních útvarů české policie a četnického pohotovostního oddílu. Dne 5. května 1945 se zde shromáždil dav asi sto lidí a v kasárnách bylo zřízeno povstalecké mobilizační centrum. TAMTÉŽ, s. 196.

⁷ Steinerův sál se nachází v Lidovém domě v Hybernské ulici. V objektu byla dislokována malá jednotka wehrmachtu, kterou povstalci odzbrojili 5. května 1945. TAMTÉŽ, s. 134.

zásobník jest prázdný. Rozkaz zní „na Kapitol.“ Běžíme v zástupu (musím se smát, mám zbraň avšak bez nábojů) proti nepříteli. Zastavujeme se na rohu Lützovovi ul. a důst. jdou vyjednávat. Někteří nám z důst. kryjí záda. Probíháme do sousedního domu s Kapitolem.⁸ Něm. armáda má rozum, vzdává se bez rány. V tom letí něm. turbína, přelétá zpět a bombarduje Masarykovo nádr.⁹ Kryjeme se, využívám této chvíle a vyměňuji svůj automat za MP 40 s jedním z mladších kamarádů. V Kapitolu nemožná situace. Vojíní nosí nabitě zbraně teprve před námi je vybijí. Dva z našich důst. s něm. důst. zást. odjíždí k podpisu kapitulace do kasáren. Němci si chodí po budově ozbrojeni jak chtějí. Odcházím za dvěma důst. zást. na chodbu, jsem volán zpět a peskován. Žádná opatrnost. Příliš se Němcům věří. Konečně rozdělujeme si zbraně a vracíme se. Na křižovatce Dlážděná – Hybernská přebíháme po jednom. Dlážděnou a Jezdokou¹⁰ se střílí. Kolem fin. řed. nemůžeme, ze Senovážné někdo střílí, za pouličním stožárem leží člen let. ochran. pol. a střílí směrem do Senovážné.¹¹ Vbíláme vratama fin. řed. k prodejnám st. ped., čet. nsp. Kmocho a já (máme pouze dva automaty s nábojema) kryjeme střídavě postup naší jednotky. Jsme v kasárnách. Vel. čtyř určuje stanoviště a máme odpočinek. Využíváme situaci a jdeme trochu pojísti. Přicházejí skupinky SS, něm. vojáků i civ. zajatců, někteří hledí ustrašeně jiní zarputile. Přijíždí a odjíždí auta a tanky s kulomety. Máme dlouhou chvíli, proto se rychle seznamujeme s mechanismem zbraní, poučujeme druhé a na vykázaném místě provádíme zkušební střelbu. Chtěli bychom konečně již také do boje. Četa se rozpadá, jest nás jenom 7. Stmívá se. Konečně přichází z velitelství důst. a volá: „potřebuji 6 dobrovolníků.“ Ptám se: „Bez ohledu na četu?“ „Ano.“ Hlásíme se. Odcházíme s průvodcem do SS lazaretu v Žitné ul. Průvodci nevěříme, jde s ním čet. asp. Kmocho, sám uzavírám skupinu. Seznamujeme se rychle povrchně s budovami. Stanovíme dvojitou stráž u hlav. vchodu. Chci mít jasně, navrhuji čet. asp. Kmochovi, aby jako služebně starší převzal velení nad budovou a jednotkou. Dohodli jsme se, že se ve velení budeme střídati. Oba nechceme tuto noc spát, běru službu do dvou, strážným dávám automat. Přijel por. Kozel, hlásím se a hlásím situaci. Udělal pořádek se dvěma podnapilými muži staré osádky a odjel na další úsek. V budově jest český lékař a 4 sestry něm. červ. kříže, které se rozhodli dobrovolně pomáhati. Zjistili jsme, že se snažily dohovoreti se telef. s někým mimo nemocnici. Telefon byl odstaven

⁸ Popisována je ulice Opletalova, do roku 1940 Lützowova, v letech 1940 až 1945 Beethovenova. TAMTÉŽ, s. 216.

⁹ Šlo o nálety proudových stíhaček Messerschmitt Me 262. Ve skutečnosti nešlo o bombardování Masarykova (tehdy Hybernského) nádraží. Dne 5. května 1945 byla bombardována Slezská ulice na Vinohradech, Libeň, hotel Metropol na Národní třídě nebo budovu rozhlasu na Vinohradské třídě. O dva dny později došlo ještě k bombardování ulice Na Poříčí a jedna puma dopadla do sadů poblíž Hlavního nádraží. Michal PLAVEC – Filip VOJTÁŠEK, *Bomby na Květnou neděli. Letecká válka nad Prahou a okolím v březnu až květnu 1945*, Cheb 2012, s. 281–291.

¹⁰ Pravděpodobně jde o překlep.

¹¹ Během květnového povstání probíhala na Senovážném náměstí silná obrana především rozlehlé budovy na rohu náměstí a Jeruzalemské, kde sídlilo Kuratorium pro výchovu mládeže. J. PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou*, s. 244, 246.

a ponechán pouze na chodbě. Dva z mužů staré osádky v podnapilém stavu dělali výtržnosti a obtěžovali ženy. Proto jsem je předal policejní hlídce. Asi za hodinu volal telef. por. Kozel: „Ty s tím druhým četařem, oba s automaty, pojedete do budovy míst. rozhlasu jako posila obrany.“ V krátké době přijíždí auto, od Sokolské tř. jest slyšeti palbu. Šofér mi opakuje rozkaz. Nasedáme a s automaty v oknech odjíždíme kol. 3 hod. ranní na radnici.¹²

Činnost 6. – 9. 5. Propouští nás strž. měst. pol. Vilím. V místnosti rozhlasu hlásím se pol. prap. Slavičkovi. Říká, hodinu máte čas, ve 4 to začne. Nemáme stání, asi za půl hodiny odcházíme nahoru. Seznamuji se s pol. prap. Rosákem. Na jeho výzvu vcházíme do místnosti, kde chlapci poslouchají rádio a ihned provádíme instrukci s autem, protože nevíme, kdy padnem a kdo další jej zvedne. Přidává se ke mně rad. Komenda, který první by převzal můj automat. Vycházím na chodbu a dávám instrukce jak chlapci mají třídit náboje a plnit zásobníky.

Rozednívá se. Ze Staroměst. nám. je slyšeti ojedinělé výstřely.¹³ Seznamuji se se situací. Jest plný den, jest nařízena ostrá pohotovost. První dělová rána z tanku v Pařížské ul. do domu na rohu Železná ul.¹⁴ Jest asi 9 hod. První něm. tank vyjíždí na Staroměst. nám., stáčí se před ruským kostelem a pálí do Celetné. Obrací se směrem na Staroměst. radnici. Naše obrana zahájila bez rozkazu prudkou palbu z pistolí a pušek. Nařizují palbu zastavit. Málo jich poslechlo. Tank popojel, stáčí se na zahynuvším kamarádu, volám: „Kryjte se“, hlaveň směřuje na nás. První rána, hlavní vchod zasažen (raněn strž. měst. pol. Kaštovský). Tank zvedá hlaveň, křičím: „Všechno od oken“ a vybíhám na chodbu (chci pomoci raněnému, volal o pomoc), běžím nahrben, v tom detence, granát exploduje v mé blízkosti. Vracím se zpět ihned, nikdo nezraněn. Čas plyne zvolna a přece rychle, ojedinělé rány z tanků a pušek.

Zařizujeme obranu na rohu Žatecké a Kaprové ul. Na ulici se objevují ojedinělí civilisté i celé skupiny dosti dobře vyzbrojeni pěchot. zbraněmi. Špatná organizace, skupina jest neukázněná. Bojovníci přichází i odchází, není možnost je zadržet. Stmívá se, boj ustává. Činíme poradu. Opět den. Zajmuli jsme několik Němců ze sousedního domu, kteří nás ostřelovali směrem do dvora. Dávám instrukce, poučuji. Prap. Rosák, vel. skupiny, mne činí svým bojovým zástupcem. Někteří obránci v noci uprchli. Dobýváme zpět živ. inspektorát, který obsadily Němci. Osvobozujeme naši zajatou skupinu. Němci uprchli. Jednotlivci podnikají výpady s pancéřovou pěstí proti tankům.¹⁵ Boj se stupňuje. Štorchův dům hoří, Staroměst. radnice hoří, v Pařížské tř. hoří, přichází uprchlí civilisté z Josefské ul., která jest pod nájezdy tanků z Pařížské tř. Vyjednává se

¹² Jedná se o novou úřední budovu Magistrátu v Platnéřské ulici, kde od 5. května 1945 od 11:26 vysílal městský rozhlas. TAMTÉŽ, s. 225.

¹³ Už od časných ranních hodin 6. května 1945 projíždělo Pařížskou ulicí samohybné útočné dělo a ostřelovalo Staroměstské náměstí. S. KOKOŠKA, *Praha v květnu 1945*, s. 147.

¹⁴ V Železné ulici byla postavena jedna z mnoha pražských barikád bránících v průjezdu. T. JAKL, *Barikády a bojiště Pražského povstání*, s. 41.

¹⁵ Jedno z německých samohybných děl bylo povstanci zničeno 6. května 1945 u ústí Pařížské ulice na Staroměstské náměstí. TAMTÉŽ, s. 43.

o příměří, avšak Němci střílí bez ohledu na vyjednávání dál.¹⁶ Jsme již otupělí, nespíme, štípe nás špína, nemáme chuť k jídlu, jen kouříme, opravujeme zabarikádování hlav. vchodu, připravujeme cestu k ústupu. Máme prostřelený vodovod, transformátor a několik dělových zásahů. Internovaní Němci se bouří, jdu v noci po tmě s pancéřovou pěstí se št. prap. Ročkem a ještě s několika odvážlivci do prozatímního vězení zjednatí pořádek. Němci jsou pancéřovou pěstí vystrašení a chovají se již mírněji. Přišla skupina por. Demla ustoupivší z Denisova nádr. se 2 lehkými kul., je nám veseleji, ač nevíme zda zůstanou.

8. 5. Slunce mile hřeje. Jsou hlášeny tanky od Vysočan. Telefonuji, chci se spojit s domovem a dáti o sobě zprávu. Spojení jsem nedosáhl a v odpověď jsem dostal, že Karlín jest již obsazen něm. vojskem. Z Pražáčky, Trojského mostu, Pankráce i odjinud dostáváme špatné zprávy.¹⁷ Jest slyšeti zesílenou kanonádu. Náš hlasatel jest na budově. Něm. tanky prorazili Celetnou ul., hlasatel hlásí 3, dalších 5 tanků atd. Zastavují se na Staroměst. nám. Boj se stává dramatický. Naše obrana pálí po jednotlivcích vystoupivších z tanků.¹⁸ Donucuje je krytí za tanky. Nařízen ústup všech nebojujících. Řady obránců řídnu, bázlivější již ustoupili. Na protilehlé straně Staroměst. nám. za Husovým pomníkem se shromažďuje pěchota. Připravuje se k útoku. Máme špatné střelce, nejsou jim příliš nebezpeční. V tom se pěchota dává v útok na Staroměst. radnici. Podporujeme obránce radnice prudkou boční palbou. Útok ztroskotal, jest odražen.¹⁹ Teď však začíná hudba těžších zbraní, tanky pálí jak zběsilý. Jeden zásah nám zapálil val v hlav. vchodu (por. Deml zařizuje hašení). Uchyluji se do boční místnosti, odjišťuji pancéřovou pěst a čekám na tank, který zajel za budovu u radnice, druhý vjel na Malé nám. Máme pouze dva střelce s pancéřovou pěstí. Potí se mně ruce netrpělivostí, mám trému z čekání, kouřím cigaretu jednu za druhou, mám obavu, abych tank dobře zasáhl, vše zbytečné, nedočkal jsem se. Konečně tanky ustupují. Přijelo protiletadlové dělo a zasypává nás svrchu minami. To však zatím nevadí. Palba ustává, jdu se osvěžit. Potkávám Matyldu s pancéřovou pěstí, volám: „Počkej“, sháním automat, který jsem zatím půjčil, avšak Matylda nemá čas, tank nečeká.

¹⁶ Dne 6. května 1945 německé jednotky ostřelovaly náměstí od Pařížské ulice. Německé dělostřelectvo zapálilo granáty vypálenými z Letné severní stranu náměstí a blok Štorchových domů. J. PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou*, s. 260.

¹⁷ Německý proud postupující po československé silnici od východu prorazil barikády přes Hrdlořezy na Pražáčku, kde se spojil s tamní německou jednotkou. Šlo o hlavní německý úspěch 7. května 1945. V. KURAL – Z. ŠTĚPÁNEK, *České národní povstání v květnu 1945*, s. 138.

¹⁸ Dne 8. května 1945 ráno prorazily silným útokem na náměstí od Celetné ulice stroje KG Milowitz a KG Reimann. Střelbou byly zapáleny domy na jižní straně náměstí. Prostor náměstí bránili povstalci z řad Vládního vojska, policie, četnictva a partyzánů. Okolo 16:30 bylo sjednáno příměří a v podvečer už projížděly napříč náměstím ústupové kolony. J. PADEVĚT, *Průvodce protektorátní Prahou*, s. 261.

¹⁹ 8. května 1945 od dopoledne byla radnice ostřelována ze stanoviště mezi Husovým pomníkem a Dlouhou třídou, průčelí radnice ostřelovalo dělo těžkého pancéře z Celetné ulice a také z postavení mezi Celetnou ulicí a Dlouhou třídou. *Četnictvo v Praze ve dnech 5.–9. května 1945*, Praha 1946, s. 14–15.

Nové vyjednávání o příměří, nový útok tanků, jest nás již jen hrstka. Por. Deml v nejprudší palbě s dalekohledem na očích zůstává na chodbě a pozoruje pohyb něm. tanků. Na mé domluvy nereaguje a odbývá mne. Ještě několik obránců se drží v poschodích budovy, ještě jest obsazen roh kaprové i přes dělové zásahy, sám s kulometem a několika věrnými čekám za spočinkem chodby na pěší útok Němců. Konečně i tento útok tanků skončil. Objevují se bílé prapory, vyjednává se po úsekách. Němci mají volný průchod Prahou. Jdem se podívat na škody, SS mají obsazeny ústí ulice na Staroměst. nám. i do Pařížské tř. Volají nás lámanou češtinou, jen si odplivnem a jdeme raději pryč, abychom po nich nestříleli a nezpůsobili zbytečný masakr.

Noc proběhla celkem klidně.

Věrní v boji za nejprudší palby zůstali.

<i>Por. v zál. Deml</i>	<i>št. prap. Roček</i>	<i>št. prap. Srdínko</i>
<i>čet. asp. Kmoch</i>	<i>prap. čet. Pružina</i>	<i>str. Jičínský</i>
<i>des. v zál. Kastner</i>	<i>strž. Oktábec Jos.</i>	<i>čet. Bakovský</i>
<i>Lobkowitz</i>	<i>Puchynger</i>	<i>Mojžíš ml.</i>
<i>Duchek</i>	<i>Dvořáček</i>	<i>Matoušek</i>
<i>Bílý</i>	<i>Špaček Jos.</i>	<i>Špaček Ed.</i>

A ještě dva bratři, které neznám jmény. Uvádím ty, kteří byli v mé blízkosti a za které se mohu zaručit. Toto vše píši s odstupem času. Pojem času jsem ztratil již v revoluci, protože některé věci mohou býti časově prohozené. Píši pouze to, co jsem osobně zažil a co jsem viděl.

*Káraný, květen 1946
čet. vzál. Nekovář Karel*

Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872¹

IGOR VOTOUPAL

Igor Votoupal, Archive Fonds – The Brzorád Family Archive, Nymburk, 1778–1872

The paper elaborates on a minor private collection (13 centimetres) deposited in the State District Archive in Nymburk located in Lysá nad Labem and partly in the State Regional Archive in Prague. The collection probably represents only a fragment of a former family archive. Nevertheless, it is a fascinating example of a life of a Czech bourgeois family at the end of the 18th and through the 19th century. The photograph on canvas depicting a military uniform dated to 1858-1867 deserves special attention.

Key words: the Brzorád family, Nymburk, archive studies, personal fonds, genealogy, pannotype (photograph on canvas)

Materiály fondu Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, vzešly z činnosti celkem jedenácti původců – příslušníků nymburské rodiny Brzorádů a spřízněných osob (jejich jména jsou v následujícím přehledu zvýrazněna tučným písmem). Jednotlivé osoby s jejich vzájemnými rodinnými vazbami byly identifikovány především pomocí pramenů, které nejsou součástí fondu. Jedná se hlavně o zápisy v matrikách narozených/křtěných, oddaných a zemřelých/pohřbených, jejichž digitální snímky jsou dostupné na internetu. Uváděná jména jednotlivých osob jsou jednak jména z matričních zápisů, jednak další (snad biřmovací) jména, která jsou doložena jinými prameny.

Filip Vojtěch (Filip Jakob/Jakub) Brzorád byl pokřtěn 16. listopadu 1737 (datum narození není v matrice uvedeno) v Chrudimi, jako syn Jana Brzoráda a jeho manželky Anny.² Dne 17. listopadu 1761 se v Chrudimi oženil, jako mlynář z mlýna Májov, s Ludmilou rozenou Všetečkovou.³ Do Nymburka přišel v roce

¹ Následující příspěvek vychází z tiskem nepublikované archivní pomůcky Igor VOTOUPAL, *Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872*, Inventář, číslo listu Národního archivního dědictví (NAD): 1093, evidenční číslo pomůcky: 1073, Lysá nad Labem, Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem 2019; dostupné na <http://soapraha.bach.cz/soapraha/>, Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem/ Elektronické pomůcky/Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk (25. 3. 2020).

² Státní oblastní archiv v Zámruku, Sběrka matrik Východočeského kraje (dále SOA Zámruk, Sběrka matrik), sign. 951, fol. 86r; dostupné na <http://88.146.158.154:8083/000-00951.zip> (ke stažení), obr. 88 (25. 3. 2020).

³ SOA Zámruk, Sběrka matrik, sign. 953, oddání, fol. 29v; dostupné na <http://88.146.158.154:8083/000-00953.zip> (ke stažení), obr. 259 (25. 3. 2020).

1766, kdy zde se svou manželkou koupil mlýn na Labi.⁴ Ve stejném roce mu cech mlynářů v Chrudimi vydal pracovní osvědčení, kde je uvedeno, že dvanáct let strávil u jejich cechu.⁵ Během pobytu v Nymburce rodina nabyla slušného jmění a získala dobré společenské postavení. Filip Brzorád zde zastával úřad druhého staršího a početvedoucího cechu mlynářů, radního a inspektora obce. Zemřel 25. ledna 1812 v Nymburce.⁶ Jeho manželka **Ludmila/Lidmila Rozálie Brzorádová, rozená Všetečková**, byla pokřtěna 1. září 1743 (datum narození není v matrice uvedeno) v Chrudimi, jako dcera Václava Všetečky a jeho manželky Františky.⁷ Zemřela 18. ledna 1806 v Nymburce.⁸ Manželům Filipovi a Ludmile Brzorádovým se narodilo v Chrudimi (ve mlýně Májov) a v Nymburce celkem deset dětí, z nichž čtyři zemřely v dětském věku.

Vincenc Michael Brzorád se narodil 15. července 1769 v Nymburce, jako syn mlynáře Filipa Brzoráda a jeho manželky Ludmily rozené Všetečkové.⁹ Dne 3. dubna 1799 se oženil s Antonií rozenou Pokornou.¹⁰ V letech 1832–1844 v Nymburce zastával úřad královského purkmistra.¹¹ Zemřel 1. února 1844 v Nymburce.¹² Jeho manželka **Antonie Brzorádová, rozená Pokorná**, byla pokřtěna 25. června 1777 (datum narození není v matrice uvedeno) v Nymburce, jako dcera hospodářského správce obce Dominika Pokorného a jeho manželky Marie rozené Suttnergrafové.¹³ Zemřela 21. února 1830 v Nymburce.¹⁴ Manželům Vincencovi a Antonii Brzorádovým se v Nymburce narodilo celkem devět dětí, z nichž tři zemřely v dětském věku.

⁴ Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem (dále SOkA Nymburk), Archiv města Nymburk (dále AM Nymburk), Kniha gruntovní barvy červené neb růžové 1749–1772 (bez inv. č.), fol. 433v–436r. SOkA Nymburk, AM Nymburk, Spisy předmagistrátního období, katalogové č. 879.

⁵ SOkA Nymburk, Cech mlynářů a krupařů Nymburk, inv. č. 65.

⁶ Státní oblastní archiv v Praze, Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj (dále SOA Praha, Sbírka matrik), sign. Nymburk 21, pag. 2; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10420/5> (25. 3. 2020).

⁷ SOA Zámorsk, Sbírka matrik, sign. 951, fol. 145v; dostupné na <http://88.146.158.154:8083/000-00951.zip> (ke stažení), obr. 148 (25. 3. 2020).

⁸ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 24, fol. 79; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10423/81> (25. 3. 2020).

⁹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 9; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/8> (25. 3. 2020). Srovnej s poznámkou 3.

¹⁰ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 502; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/245> (25. 3. 2020).

¹¹ Dne 1. května 1832 složil přísahu královského purkmistra. SOkA Nymburk, AM Nymburk, Eidesablegungsprotokoll für die Magistratsbeamten (Přísahy magistrátních úředníků) 1819–1849 (bez inv. č.), fol. 20r–20v.

¹² SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 231; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/119> (25. 3. 2020).

¹³ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 55; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/31> (25. 3. 2020). Srovnej s poznámkou 33.

¹⁴ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 18; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/13> (25. 3. 2020).

Vincenc/Čeněk Karel (Vincenc Alois) Brzorád se narodil 16. srpna 1813 v Nymburce, jako syn pozdějšího nymburského královského purkmistra Vincence Brzoráda a jeho manželky Antonie rozené Pokorné.¹⁵ Dne 16. dubna 1844 se poprvé oženil, a to s Annou rozenou Klecanskou.¹⁶ Po její smrti se 4. února 1856 oženil podruhé, a to s Kateřinou rozenou Ryglovou.¹⁷ Zabýval se zemědělským hospodařením a v Nymburce zastával úřad početvedoucího vojenské sednice. Zemřel 6. ledna 1870 v Nymburce.¹⁸ Jeho první manželka **Anna Marie Brzorádová, rozená Klecanská**, se narodila 1. dubna 1825 v Nymburce, jako dcera hospodského Josefa Klecanského a jeho manželky Marie rozené Krausové.¹⁹ Zemřela 27. ledna 1855 v Nymburce.²⁰ Jeho druhá manželka Kateřina Brzorádová, rozená Ryglová, se narodila 27. března 1829 v Drahelicích (u Nymburka), jako dcera sedláka Václava Rygla a jeho manželky Anny rozené Brzákové.²¹ Zemřela 3. února 1903 v Táboře.²² Manželům Vincencovi a Anně Brzorádovým se v Nymburce narodily celkem čtyři děti, z nichž jedno přišlo na svět mrtvé. V dětském věku žádné nezemřelo. Manželství Vincence a Kateřiny Brzorádových bylo zřejmě bezdětné.

Marie Antonie Brzorádová se narodila 5. září 1800 v Nymburce, jako dcera pozdějšího nymburského královského purkmistra Vincence Brzoráda a jeho manželky Antonie rozené Pokorné.²³ Zemřela jako svobodná 30. července 1871 v Nymburce.²⁴

Anna Antonie Markéta Hennerová, rozená Brzorádová, se narodila 24. června 1806 v Nymburce, jako dcera pozdějšího nymburského královského purkmistra Vincence Brzoráda a jeho manželky Antonie rozené Pokorné.²⁵ Dne 2. července 1844

¹⁵ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 09, pag. 205; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10408/105> (25. 3. 2020).

¹⁶ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 18, fol. 130; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10417/133> (25. 3. 2020).

¹⁷ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Kostomlaty nad Labem 08, fol. 168; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/7029/159> (25. 3. 2020).

¹⁸ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 36, pag. 260; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10435/133> (25. 3. 2020).

¹⁹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 10, fol. 152; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10409/157> (25. 3. 2020).

²⁰ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 423; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/215> (25. 3. 2020).

²¹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Kostomlaty nad Labem 03, pag. 559; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/7024/222> (25. 3. 2020).

²² Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje, inv. č. 5632 (Římskokatolická fara Tábor, pořadové č. 53), fol. 38; dostupné na <https://digi.cesearchivy.cz/7906/40> (25. 3. 2020). SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 37, fol. 178; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10436/180> (25. 3. 2020).

²³ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 366; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/187> (25. 3. 2020).

²⁴ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 36, pag. 292; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10435/149> (25. 3. 2020).

²⁵ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 09, pag. 71; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10408/38> (25. 3. 2020).

se provdala za doktora lékařství Josefa Hennera z Nové Vsi na panství Bezdružice (rodáka z Radnic).²⁶ Zemřela 19. prosince 1872 v Nymburce.²⁷ Její manžel doktor lékařství Josef Antonín Henner se narodil 22. ledna 1813 v Radnicích, jako syn pekařského mistra a reprezentanta obce Jana Hennera a jeho manželky Františky rozené Rabašové.²⁸ Zemřel 16. března 1856 v Radnicích.²⁹

Ing. Vincenc/Čeněk Filip Brzorád se narodil 9. února 1845 v Nymburce, jako syn Vincence Brzoráda (syna zesnulého nymburského královského purkmistra Vincence Brzoráda) a jeho manželky Anny rozené Klecanské.³⁰ Byl stavebním podnikatelem a zastával úřad městského inženýra v Praze. Zemřel svobodný (byl zavražděn) 20. června 1884 v Praze.³¹

Marie Dorota Terezie (Anna Marie, Marie Anna) Pokorná, rozená Suttnergrafová, se narodila 2. ledna 1755 v Poděbradech, jako dcera Josefa Suttnergrafa, správce rybníků na panství Poděbrady, a jeho manželky Alžběty/Elišky.³² Dne 3. července 1775 se provdala za vdovce Dominika Pokorného, hospodářského správce obce v Nymburce.³³ Zemřela 16. července 1807 v Nymburce.³⁴ Její manžel Dominik Pokorný byl pokřtěn 4. srpna 1748 (datum narození není v matrice uvedeno) v Nymburce, jako syn Františka Pokorného a jeho manželky Anny.³⁵ Zemřel 29. července 1829 v Nymburce.³⁶ Dcera manželů Dominika a Marie Pokorných Antonie byla manželkou nymburského královského purkmistra Vincence Brzoráda.

²⁶ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 18, fol. 133; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10417/136> (25. 3. 2020).

²⁷ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 36, pag. 315; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10435/160> (25. 3. 2020).

²⁸ Státní oblastní archiv v Plzni, Sbírka matrik západních Čech (dále SOA Plzeň, Sbírka matrik), sign. Radnice (RO) 07, pag. 196–197; dostupné na http://www.portafontium.eu/iipimage/30067793/radnice-ro-07_1030-n (25. 3. 2020).

²⁹ SOA Plzeň, Sbírka matrik, sign. Radnice (RO) 15, fol. 136; dostupné na http://www.portafontium.eu/iipimage/30067801/radnice-ro-15_1380-z (25. 3. 2020).

³⁰ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 13, fol. 119; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10412/123> (25. 3. 2020).

³¹ Archiv hlavního města Prahy, Sbírka matrik, sign. AP Z29, fol. 365; dostupné na <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/permalink?xid=5EB9F52ED22E4588B884CBC3C93B908C&scan=380#scan380> (25. 3. 2020). SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 36, pag. 574; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10435/290> (25. 3. 2020). SOKa Nymburk, Sbírka úmrtních oznámení, Čeněk Brzorád, zemřel 20. června 1884 (bez inv. č.).

³² SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Poděbrady 11, fol. 9r; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/11841/12> (25. 3. 2020).

³³ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Poděbrady 30, fol. 15v; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/11860/19> (25. 3. 2020).

³⁴ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 24, fol. 88; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10423/90> (25. 3. 2020).

³⁵ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 04, pag. 62; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10403/36> (25. 3. 2020).

³⁶ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 12; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/10> (25. 3. 2020).

Tomáš Michal Černý se narodil 1. října 1760 v Nymburce, jako syn Tobiáše Černého a jeho manželky Veroniky.³⁷ Dne 8. května 1798 se v Nymburce oženil s Kateřinou rozenou Brzorádovou.³⁸ V Nymburce zastával úřad magistrátního rady. Zemřel 22. února 1836 v Nymburce.³⁹ Jeho manželka Kateřina Černá, rozená Brzorádová, byla pokřtěna 16. června 1771 (datum narození není v matrice uvedeno) v Nymburce, jako dcera mlynáře Filipa Brzoráda a jeho manželky Ludmily rozené Všečekkové.⁴⁰ Zemřela 30. května 1831 v Nymburce.⁴¹

Materiály fondu Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, dříve zvaného Brzorád Vincenc, byly do okresního archivu v Nymburce předány pravděpodobně koncem 50. nebo počátkem 60. let 20. století z městského muzea v Nymburce, kam je zřejmě předala, spolu s dalšími materiály (písemné a „hmotné“ povahy) týkajícími se nymburské rodiny Brzorádů, počátkem 30. let 20. století Marie Stránská, rozená Brzorádová (7. 5. 1882⁴² – 30. 10. 1942⁴³), vnučka Vincence Brzoráda (16. 8. 1813 – 6. 1. 1870) a Anny Brzorádové, rozené Klecanské (1. 4. 1825 – 27. 1. 1855). Nejstarší dochovaná evidenční karta fondu uložená v okresním archivu je datovaná 1. 9. 1966.

Fond byl uspořádán a inventarizován v roce 2019 ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, pomocí počítačového programu Janus Archiv, verze 1.53. Během pořádání nebyla provedena vnitřní skartace. Při pořádání a inventarizaci v roce 2019 byl název fondu vzhledem k jeho obsahu změněn na Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk.

Materiály fondu byly při pořádání a inventarizaci rozděleny podle původců do osmi skupin (A–H):

A. Filip Vojtěch (Filip Jakob/Jakub) Brzorád (16. 11. 1737 /křtěn/ – 25. 1. 1812) a jeho manželka Ludmila/Lidmila Rozálie Brzorádová, rozená Všečekková (1. 9. 1743 /křtěna/ – 18. 1. 1806);

B. Vincenc Michael Brzorád (15. 7. 1769 – 1. 2. 1844) a jeho manželka Antonie Brzorádová, rozená Pokorná (25. 6. 1777 /křtěna/ – 21. 2. 1830);

³⁷ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 04, pag. 242; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10403/126> (25. 3. 2020).

³⁸ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 498; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/243> (25. 3. 2020).

³⁹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 107; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/57> (25. 3. 2020).

⁴⁰ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 05, pag. 26; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10404/17> (25. 3. 2020). Srovnej s poznámkou 3.

⁴¹ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 22, pag. 30; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10421/19> (25. 3. 2020).

⁴² SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Nymburk 26, fol. 240; dostupné na <http://ebadatelna.soapraha.cz/d/10425/241> (25. 3. 2020).

⁴³ SOA Praha, Sbírka matrik, sign. Rožďalovice 32, pag. 723; dostupné na <https://ebadatelna.soapraha.cz/d/14298/366> (25. 3. 2020). V úvodu v archivní pomůcce Igor VOTOUPAL, *Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk*, je omylem uvedeno nesprávné datum úmrtí (viz poznámku 1).

C. Vincenc/Čeněk Karel (Vincenc Alois) Brzorád (16. 8. 1813 – 6. 1. 1870), jeho první manželka Anna Marie Brzorádová, rozená Klecanská (1. 4. 1825 – 27. 1. 1855), a sestra Marie Antonie Brzorádová (5. 9. 1800 – 30. 7. 1871);

D. Anna Antonie Markéta Hennerová, rozená Brzorádová (24. 6. 1806 – 19. 12. 1872);

E. Ing. Vincenc/Čeněk Filip Brzorád (9. 2. 1845 – 20. 6. 1884);

F. Marie Dorota Terezie (Anna Marie, Marie Anna) Pokorná, rozená Suttnergrafová (2. 1. 1755 – 16. 7. 1807);

G. Tomáš Michal Černý (1. 10. 1760 – 22. 2. 1836);

H. Neidentifikované osoby.

Jednotlivé skupiny sestávají z jedné až dvou podskupin (I, II): ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL, PÍSEMNOSTI Z VEŘEJNÉ ČINNOSTI, ILUSTRAČNÍ MATERIÁL. Metodickým východiskem pro tvorbu podskupin byl článek Radky Edererové a Václava Podaného, týkající se osobních fondů a publikovaný v roce 1984.⁴⁴

Materiály fondu se dochovaly torzovitě. Jejich fyzický stav je převážně dobrý, některé jednotliviny jsou poškozeny v důsledku opotřebení. Pannotypie (fotografie na plátně) (inv. č. 57) byla v roce 2019 odborně konzervována a restaurována Mga. Lenkou Lesenskou ve Státním oblastním archivu v Praze.⁴⁵

Fond o rozsahu 0,13 běžných metrů (dále bm) tvoří dvě evidenční jednotky – jeden *karton* (0,11 bm) a jedno *jiné* (pannotypie) (0,02 bm).⁴⁶ Sestává z 57 inventárních jednotek. Položky inv. č. 1–56 (v jednom kartonu) jsou uloženy ve Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem. Položka inv. č. 57 (pannotypie) je uložena ve specializovaném depozitáři (v chladicím boxu) ve Státním oblastním archivu v Praze.

Fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, představuje zřejmě pouhé torzo někdejšího rodinného „archivu“. Přesto je zajímavou ukázkou agendy pocházející z českého měšťanského prostředí na konci 18. a v 19. století. Za zvláštní zmínku stojí pannotypie (fotografie na plátně) neidentifikovaného sedícího důstojníka v papírové paspartě s oválným okénkem (inv. č. 57), kterou lze datovat na základě uniformy do let 1858–1867, pravděpodobně ještě přesněji do let 1858–1861. Jde o důstojníka rakouské armády s bílým kabátem. Tyto kabáty byly z výstroje vyřazeny po bitvě u Hradce Králové (1866), protože představovaly skvělý terč pro nepřátele. Kabát je dvouřadě zapínaný – tento model se používal do roku 1861, kdy byl nahrazen jednořadým, ale mohlo dojít k tomu, že jej některé jednotky používaly ještě několik dalších let.⁴⁷

⁴⁴ Radka EDEREROVÁ – Václav PODANÝ, *K problematice osobních fondů*, Sborník archivních prací 34, 1984, s. 310–349.

⁴⁵ Konzervátorská a restaurátorská zpráva s fotodokumentací je uložena v digitální podobě v konzervační dílně Státního oblastního archivu v Praze.

⁴⁶ Evidenční jednotky byly stanoveny podle metodiky Michal WANNER a kolektiv, *Základní pravidla pro zpracování archiválií*, 2. vydání, Praha 2015, s. 24–35; dostupné na <https://www.mvcr.cz/clanek/metodiky.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d> (26. 3. 2020).

⁴⁷ Za dataci pannotypie pomocí zobrazené vojenské uniformy děkuji Mgr. Jiřímu Topinkovi ze

Další písemné materiály vztahující se k nymburské rodině Brzorádů jsou uloženy ve sbírkách Polabského muzea v Poděbradech.⁴⁸ Historií rodu Brzorádů (nejen z Nymburka) a dalších, s ním spřízněných rodů se dlouhodobě zabývá Jan Steinbauer.⁴⁹

Státního okresního archivu Beroun.

⁴⁸ Polabské muzeum – Vlastivědné muzeum Nymburk, karton prozatímní označení PDVM 35/2018.

⁴⁹ Dostupné na <http://www.steinbauer.biz/familytree/Hlavni.htm> (27. 3. 2020). Dále Jan STEINBAUER, *O předcích zemského a říšského mladočeského poslance JUDr. Eduarda Brzoráda. Děje rodů von Herites, von Krziwanek, Delorme a Brzorád*, Praha 2009, 298 s. + CD.

Inventární seznam

Inv. č.	Obsah	Datace	Evid. j.
---------	-------	--------	----------

A. Filip Vojtěch (Filip Jakob/Jakub) Brzorád (1737–1812) a Ludmila/Lidmila Rozálie Brzorádová, rozená Všečekková (1743–1806)

I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL

1	Postupní smlouva na pole u Chrudimi, směrem k Vestci mezi poli Václava Juliše a Jana Chlebečka, (nastupující: Lidmila Brzorádová) (česky)	1778	kar 1
2	Kupní smlouva na polovinu pole číslo topografické 969 u Nymburka (kupující: Filip Brzorád) (česky)	1791	kar 1
3	Kupní smlouva na louky a pole číslo topografické 530, 785 a 846 u Nymburka (kupující: Filip a Lidmila Brzorádovi, manželé) (česky)	1795–1796	kar 1
4	Kupní smlouva na pole číslo topografické 575, 593, 598, 608, 611, 628, 654, 779, 781, 1104, louku číslo topografické 1083 a dvůr číslo topografické 470 u Nymburka (kupující: Filip a Lidmila Brzorádovi, manželé) (česky)	1796	kar 1
5	Kupní smlouva na pole číslo topografické 944 u Nymburka (kupující: Filip a Lidmila Brzorádovi, manželé) (česky)	1796	kar 1

B. Vincenc Michael Brzorád (1769–1844) a Antonie Brzorádová, rozená Pokorná (1777–1830)

I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL

6	Kupní smlouva na pole ležící u malého kamenolomu číslo topografické 574 u Nymburka (kupující: Vincenc Brzorád) (německy)	1799–1801	kar 1
7	Kupní smlouva na pole číslo topografické 766 a 1158 u Nymburka (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (německy)	1814	kar 1
8	Prozatímní kupní smlouva na pole číslo topografické 561 a 964 a další pozemky (bez udání čísla topografického) u Nymburka (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (česky)	1816	kar 1
9	Kupní smlouva na pole ležící u Všchlapských vrších (bez udání čísla topografického) u Nymburka (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (česky)	1817	kar 1

Inv. č.	Obsah	Datace	Evid. j.
10	Kupní smlouva na pole číslo topografické 791 u Nymburka (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (česky)	1827–1830	kar 1
11	Vyřízená žádost o vtělení kupní smlouvy na pole číslo topografické 794 u Nymburka do městských knih (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (německy)	1828–1830	kar 1
12	Kupní smlouva na zahradu se stodolou číslo topografické 481 u Nymburka (kupující: Vincenc a Antonie Brzorádovi, manželé) (česky)	1829–1830	kar 1
13	Vyřízená žádost o vtělení odevzdací listiny ve věci dědictví po Dominiku Pokorném († 29. 7. 1829), otci Antonie Brzorádové, rozené Pokorné, do městských knih (německy)	1830	kar 1
14	Knižka gruntovní daně Vincence Brzoráda, Nymburk čp. 243 (čp. 165) (česky)	1808–1814	kar 1

II. PÍSEMNOSTI Z VEŘEJNÉ ČINNOSTI

15	Právní řízení s vedením města Nymburka v čele s purkmistrem Vincencem Brzorádem (který v té době byl již po smrti!) ve věci náhrady škod způsobených požárem, projednávané u poděbradského magistrátu (německy)	1845	kar 1
----	---	------	-------

C. Vincenc/Čeněk Karel (Vincenc Alois) Brzorád (1813–1870), Anna Marie Brzorádová, rozená Klecanská (1825–1855), a Marie Antonie Brzorádová (1800–1871)

I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL

16	Vysvědčení Vincence Brzoráda z c. k. normální hlavní školy v Mladé Boleslavi (německy)	1824	kar 1
17	Vysvědčení Václava (správně Vincence) Brzoráda z gymnázia v Mladé Boleslavi (latinsky)	1825	kar 1
18	Vysvědčení Vincence Brzoráda z c. k. gymnázia v Novém Městě pražském (latinsky)	1826	kar 1
19	Vysvědčení Vincence Brzoráda z c. k. gymnázia v Novém Městě pražském (latinsky)	1827	kar 1
20	Vysvědčení Vincence Brzoráda z filozofické fakulty c. k. univerzity v Praze (německy)	1832	kar 1
21	Lékařské vysvědčení Vincence Brzoráda (německy)	1832	kar 1

Inv. č.	Obsah	Date	Evid. j.
22	Pracovní vysvědčení Vincence Brzoráda od vrchnostenského úřadu panství Dymokury (německy)	1838	kar 1
23	Propůjčení měšťanského práva v Nymburce Vincenci Brzorádovi (německy)	1841	kar 1
24	Povolení k stavbě domu čp. 121 v Nymburce pro Vincence Aloise Brzoráda (německy)	1843	kar 1
25	Dlužní úpis (Obligation) Vincence Aloise Brzoráda na 800 zlatých v konvenční minci (německy)	1843	kar 1
26	Účet za zámečnickou práci pro Vincence Brzoráda (česky)	1843	kar 1
27	Stavební výdaje a jiné (Bau-Auslagen im Jahre 1843 Nro I) (česky, německy)	1843	kar 1
28	Stavební výdaje a jiné (Bau-Auslagen im Jahre 1843 Nro III) (česky, německy)	1843	kar 1
29	Prozatímní svatební smlouva mezi Vincencem Aloisem Brzorádem a Annou Klecanskou (česky)	1844	kar 1
30	Členská knížka zakladatele Matice české č. 1056 Vincence Brzoráda (česky)	1867–1868	kar 1
31	Nabídka trámu od zednického mistra Josefa Drábka z Dymokur pro Václava (správně Vincence) Brzoráda (česky)	1845	kar 1
32	Zrušení poručnictví nad Annou Brzorádovou, rozenou Klecanskou, která byla prohlášena za plnoletou (německy)	1845	kar 1
33	Vyřízená žádost dědiců po Vincenci Brzorádovi († 1. 2. 1844) o vtělení pohledávky 840 zlatých ve stříbre do městských knih (česky)	1845	kar 1
34	Kvittance (Quittung) Vincence Aloise Brzoráda na 343 zlaté 33 krejcare v konvenční minci, náležející dědicům po Vincenci Brzorádovi († 1. 2. 1844) (německy)	1846	kar 1
35	Účetní pořádek (Abrechnung) mezi městem Nymburkem a dědici po Vincenci Brzorádovi († 1. 2. 1844) (německy)	1846	kar 1
36	Kontribučenská knížka Vincence Brzoráda a jeho sestry Marie Brzorádové (česky)	1842–1848	kar 1
37	Kontribučenská knížka Vincence Brzoráda, Nymburk čp. 121 (česky)	1845–1850	kar 1
38	Kontribučenská knížka Václava Schlegla a Vincence Brzoráda, Nymburk čp. 233 (česky)	1845–1852	kar 1
39	Kontribučenská knížka Vincence Brzoráda, Nymburk čp. 165 (česky)	1849–1856	kar 1

Inv. č.	Obsah	Datace	Evid. j.
40	Berní knížka Čenka Brzoráda, Nymburk čp. 233 (česky)	1854–1870	kar 1
41	Knížka na školní plat Čenka Brzoráda, Nymburk čp. 121 (česky)	1855–1864	kar 1
42	Berní knížka Marie Brzorádové, Nymburk čp. 165, sestry Vincence Brzoráda (česky)	1857–1870	kar 1
43	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (německy)	1838–1839	kar 1
44	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (Getreideinfechungs- und Drusch-Register pro anno 1841) (německy)	1841	kar 1
45	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (Getreideinfechungs- und Drusch-Register Pro anno 1842) (obsahuje pamětní zápis o požáru domu v Nymburce 21. 11. 1842) (německy)	1842	kar 1
46	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (Getreideinfechungs- und Drusch-Register Pro anno 1844) (obsahuje pamětní zápis o úmrtí Vincence Brzoráda /† 1. 2. 1844/) (německy)	1844	kar 1
47	Poznamenání sklizně zemědělských plodin, náležející sourozencům Filipovi, Marii, Nině (Anně), Antonínovi, Alžbětě a Vincencovi Brzorádovým (německy)	asi 1845	kar 1
48	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (Poznamenánj Sklizeni a Omlaceni Obili W roku 1854) (česky)	1854	kar 1
49	Poznamenání sklizně zemědělských plodin (Poznamenánj Sklizenj a Omlacenj Obili w roku 1855) (obsahuje pamětní zápis o úmrtí Anny Brzorádové, rozené Klecanské /† 27. 1. 1855/) (česky)	1855	kar 1
50	Platební nařízení strany daně z příjmu (nájem polí) pro Čenka Brzoráda (česky)	1868	kar 1

II. PÍSEMNOSTI Z VEŘEJNÉ ČINNOSTI

51	Rezignace Vincence Aloise Brzoráda na práci početvedoucího vojenské sednice (česky)	1852	kar 1
----	---	------	-------

D. Anna Antonie Markéta Hennerová, rozená Brzorádová (1806–1872)

I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL

52	Zápravní knížka na zápravu pro vyvazení gruntu Anny Hennerové, Nymburk (česky)	1853–1872	kar 1
----	--	-----------	-------

Inv. č.	Obsah	Datace	Evid. j.
---------	-------	--------	----------

E. Ing. Vincenc/Čenek Filip Brzorád (1845–1884)**I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL**

53	Vysvědčení Vincence Brzoráda z c. k. hlavní školy v Mladé Boleslavi (německy)	1854	kar 1
54	Vysvědčení Vincence Brzoráda z piaristické hlavní školy v Praze (německy)	1855	kar 1

F. Marie Dorota Terezie (Anna Marie, Marie Anna) Pokorná, rozená Suttnergrafová (1755–1807)**I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL**

55	Kupní smlouva na pole u Nymburka, směrem ke Kovansku mezi pozemky Dominika Pokorného a Dobiáše Černého (bez udání čísla topografického), (kupující: Anna Marie Pokorná) (česky)	1793	kar 1

G. Tomáš Michal Černý (1760–1836)**I. ŽIVOTOPISNÝ MATERIÁL**

56	Kupní smlouva na pole číslo topografické 794 u Nymburka (kupující: Tomáš Černý) (česky)	1830	kar 1

H. Neidentifikované osoby**I. ILUSTRACNÍ MATERIÁL**

57	Pannotypie (fotografie na plátně) sedícího důstojníka rakouské armády v papírové paspartě s oválným okénkem (pasparta: 107 x 158 mm, sklo: 83 x 110 mm, pannotypie: 82 x 114 mm)	1858/1867	jin 1

ZPRÁVY

Fotografka brandýského Polabí Marie Hartmanová

MILAN PÁTRA

Oblastní muzeum Praha-východ sídlící v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi v rámci představení významných osobností Středočeského kraje vloni přiblížilo formou výstavy¹ fotografku Marii Hartmanovou, která se nesmazatelně zapsala do brandýského Polabí.

Marie Hartmanová se narodila 10. prosince 1903 v Chlumci nad Cidlinou a zemřela 4. dubna 1979 v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi. Je pohřbena na hřbitově v Brandýse nad Labem. Dětství prožila spolu s mladší sestrou Anežkou v Úpici, kde rodiče pracovali v textilní továrně koncernu Spojené jutařské závody. V Úpici také absolvovala obecnou a měšťanskou školu, poté odešla do Prahy na obchodní akademii. Po dokončení studií nastoupila na krátkou dobu do tiskárny p. Ehla v Úpici a pak pracovala jako úřednice v textilce v Horním Lánově u Vrchlabí, aby se zdokonalila v německém jazyce. Odtud ve dvaceti letech přešla do Spojené továrny hospodářských strojů Fr. Melichar – Umrath a spol., a. s., na místo česko-německé korespondentky.

Zde se seznámila Annou Bečvářovou a díky ní poznala i jejího bratra Antonína, známého astronoma a klimatologa. Proslulé byly jeho hvězdné atlasy, z nich tři vytvořil ve své hvězdárně v Brandýse nad Labem. Za tímto účelem byla důležitá nejen astronomická pozorování, ale i dokumentace pomocí fotografie. A tak pod jeho vedením začala Hartmanová sledovat a fotografovat hvězdnou oblohu. Z tohoto období se objevují její snímky v časopisu *Říše hvězd*.²

Dalším fotografickým mezníkem Marie Hartmanové byla portrétní a zejména krajinářská fotografie, která vyústila ve vydání dvou autorských knih. První vyšla v roce 1946 jako soubor fotografií zobrazující brandýský zámek,³ v pořadí druhá fotografická kniha s názvem *Stříbrná píseň* vyšla v roce 1973. V ní Marie Hartmanová pomocí fotografie sleduje řeku Labe od jejího pramene až k Pravčické bráně, k místu, kde Labe opouští naše území.⁴

Mimo tyto dvě monografie se setkáváme s fotografiemi Marie Hartmanové ještě v drobné brožurce o Toušeni (dnes Lázně Toušeň), na které spolupracovala s doktorem Janem Králíkem.⁵ O této publikaci dokonce samotná Marie Hartmanová prohlásila, že z ní měla větší radost než ze *Stříbrné písně*. Ostatně sama považovala za nejkrásnější úsek Labe od Čelákovic do Mělníka, tedy i městys Lázně Toušeň.⁶

¹ Milan PÁTRA, *Fotografka Marie Hartmanová – Labe*, Oblastní muzeum Praha-východ (dále jen OMP-v) v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, 25. 10. 2019 – 12. 1. 2020, výstava.

² OMP-v, Výtvarná sbírka, Dokumentace výtvarného umění (dále DVU) 31.

³ Marie HARTMANOVÁ, *Marie Hartmanová fotografovala Brandýs*, Brandýs nad Labem 1946.

⁴ Marie HARTMANOVÁ, *Stříbrná píseň*, Praha 1975.

⁵ Jan KRÁLÍK – Marie HARTMANOVÁ, *Toušeň*, Toušeň 1978

⁶ OMP-v, Výtvarná sbírka, DVU 31.

Svou první autorskou výstavu měla v roce 1966 v Okresní lidové knihovně v Brandýse nad Labem. Úvod do katalogu napsal spisovatel Eduard Petiška a bylo zde představeno na 70 fotografií s různou tematikou. Ovšem za největší výstavní úspěch považovala účast na celostátních výstavách českých a slovenských fotografek *Ženy s kamerou*, které se konaly v Praze na Staroměstské radnici.⁷

Její nejoblíbenější fotoaparát byl Flexaret, a to zejména pro svou lehkost a spolehlivost. Důvodem bylo i to, že Marie Hartmanová měla dysplazii kyčelního kloubu, což ji při fotografování limitovalo. Dalším nejpoužívanějším fotopřístrojem byl Rolleiflex, poté Praktisix a nakonec Pentacon Six. Fotila převážně na černobílý svitkový film ve formátu 6 × 6 cm. Své snímky si s velkou pečlivostí zpracovávala sama, jak nám ukazuje i její dochovaný archiv negativů, který je v současné době uložen v Oblastním muzeu Praha-východ.

⁷ TAMTÉŽ.

Základní škola T. G. Masaryka v Milovicích a její projekty

MICHAL ŘEZNÍČEK

Základní škola T. G. Masaryka ve středočeských Milovicích se může pochlubit dlouhodobou zajímavou činností, která propojuje výuku dějepisu a vlastní výzkum historie. Od školního roku 2012/2013 zde paní učitelka Mgr. Jana Třetinová ve spolupráci s kolegyní Mgr. Leonou Mikušovou připravuje výzkumné projekty, kterých se účastní žáci 2. stupně školy. V rámci těchto projektů škola úzce spolupracuje s různými paměťovými institucemi, čímž ukazuje žákům, jak se v jejich spleti orientovat a připravuje je tak na pozdější samostatné projekty, které určitě využijí na gymnáziích a vysokých školách.

Vše začalo ve školním roce 2012/2013, kdy se žáci zapojili do dlouhodobého projektu Židovského muzea v Praze *Zmizelí sousedé*. Spolupráce s Památníkem Terezín, bádání v Národním archivu, Státním okresním archivu Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem, Státním okresním archivu Litoměřice a materiálech Židovské obce v Praze vyneslo na světlo mnoho zdánlivě nevýznamných údajů o židovské rodině Geigerů, která žila v Milovicích od počátku 20. století až do období holokaustu.

Vedle veřejných zdrojů, k nimž je třeba přidat matriční či stavební úřad města Milovic, se badatelům podařilo zastihnout ještě paní Hanu Černou, která se starala o nejmladší dceru Zdeňku Kolářovou-Geigerovou. Mohli si tak vyzkoušet i rozhovor s pamětnicí, která vzpomínala na vyprávění paní Kolářové o svém dětství.

Výsledkem tohoto bádání byla publikace *Kam zmizeli Geigerovi?* a v roce 2014 byly před dům č. p. 152 v Milovicích zasazeny tzv. stolpersteiny na památku členů této rodiny. Projekt byl oceněn v celorepublikové soutěži Památníku Lidice *Oběti a hrdinové* a dostal se do nejlepší desítky projektů žáků základních škol prvního ročníku ceny *Gratias Tibi*.

Po tomto velkolepém rozjezdu následoval projekt týkající se bývalé vsi Mladá, která zanikla po zřízení vojenské střelnice na přelomu let 1904–1905 a její katastr byl přičleněn k Milovicím. Další projekt z bezprostředního regionu Milovic, jehož výsledkem je brožurka *Historii je třeba znát aneb památky zaniklé obce Mladá*, měl zajímavé vyústění v tom, že účastníci vedle zhotovení brožury vyrobili též model zaniklého barokního kostela sv. Kateřiny, který v Mladé stával, a v původních místech nechali instalovat informační tabuli o této zaniklé lokalitě.

Ve školním roce 2015/2016 se žáci zapojili do dalšího projektu terezínského památníku, který nesl název *Školákem ve válečných letech*. Na základě válečné školní kroniky a dalších dokumentů se snažili zrekonstruovat každodennost běhu milovické obecné školy tak, jak se do ní promítaly válečné události, omezení a snaha o udržení výuky a školní docházky. Do projektu se žáci snažili zapojit pamětníky, především své prarodiče, kteří jim poskytli mnoho zajímavých vzpomínek na tu dobu.

V souvislosti s druhou světovou válkou se žáci seznámili s osobou milovického starosty Bohumila Suchardy. Jeho život se stal také námětem čtvrtého a zatím posledního výzkumného projektu. Milovický poštovník původem z městečka Železnice u Jičína byl zvolen v roce 1931 starostou obce a v této funkci vydržel až do roku 1944. Jeho zapojení do odboje vedlo k zatčení a uvěznění v Mladé Boleslavi a později v terezínské pevnosti. Zde podlehl nemoci a vyčerpání dne 7. května 1945, jediný den před osvobozením.

Poučení z předchozích projektů rozvinuli žáci opravdu široké bádání, v němž zmapovali detailně životní osudy Bohumila Suchardy, včetně jeho mládí v Železnici. Podařilo se jim též kontaktovat jeho potomky. Při výzkumu se jim podařilo také korigovat některé rodinné historie o jeho smrti v terezínské pevnosti. Výsledkem jejich práce je publikace *Bohumil Sucharda*, která byla vydána a slavnostně pokřtěna v roce 2018.

Posledním projektem, který je nyní ve stádiu bádání, je výzkum vysídlení obce Benátecká Vrutice v období Protektorátu, která spolu s dalšími obcemi v okolí Milovic byla určena k likvidaci a rozšíření vojenského výcvikového prostoru.

Výzkumné projektové práce milovických žáků jsou hodny velkého ocenění. Pomáhají jim vytvářet si základní badatelské návyky, které ocení jistě nejen oni sami, ale i pracovníci paměťových institucí, až se s nimi třeba v budoucnu jako s vědeckými nebo jen laickými badateli setkají. Žáci se učí kombinovat různé druhy zdrojů (archivní prameny, literaturu, výpovědi svědků, případně také průzkum terénu) a přijdou do kontaktu s různými institucemi (archivy, muzea, památníky, městské a obecní úřady). Nedílnou součástí jsou také tištěné výstupy, které sami sestavují. Součástí každého projektu je závěrečná prezentace jejich výzkumu před veřejností, pojatá někdy jako multižánrový program (promítání, čtení textů). V neposlední řadě je třeba ocenit přízeň vedení milovické ZŠ TGM tomuto způsobu výuky, protože se stále jedná spíše o výjimečnou záležitost. Přejme si tudíž, aby se tato činnost nadále rozvíjela, a to nejen v Milovicích.

Dokončena 1. etapa obnovy věže hradu Jenštejn

ZDENĚK ŠIMERKA

Od 18. století byla zřícenina hradu Jenštejna využívána chudšími obyvateli obce pro účely bydlení. V následující době došlo v areálu hradu k řadě zásadnějších stavebních úprav (např. destrukce zbytků hradního paláce, výstavba domku v prostoru u brány) i drobnějších zásahů (např. různé doplňky v hradní věži). Řada z těchto novodobých úprav byla odstraněna při generální rekonstrukci v sedmdesátých letech 20. století, která navrátila zříceninu hradu alespoň zčásti její původní podobu. Přes veškerou snahu o kvalitně odvedenou práci řemeslníků, především pracovníků místního jednotného zemědělského družstva, se vlivem času vyskytly na stavbě závady, které bylo třeba odstranit. Tehdejší rekonstrukční práce byly realizovány pod patronátem a za dohledu Okresního (nyní Oblastního) muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi, které zajišťuje provoz zdejší expozice pro návštěvníky dodnes.

Běžný kolemjdoucí spatřil první viditelné kroky 1. etapy obnovy věže hradu Jenštejn v podobě výstavby dřevěného lešení v prosinci 2015. Před tímto datem proběhlo mnoho práce spojené s vyřizováním administrativních záležitostí k celé akci, jelikož rekonstrukce byla prováděna s využitím finančních příspěvků poskytovaných Ministerstvem kultury. Velký dík patří zástupcům místní obce v čele s jejím starostou. Majitelem hradu je obec Jenštejn, a tak převážná část administrativy spadla právě na ni.

Po výstavbě lešení došlo v březnu 2016 k provizornímu zastřešení celé věže, která je zakončena torzem helmice. Současně probíhal především restaurátorský a operativní průzkum, na základě kterého byla aktualizována projektová dokumentace a upřesněn rozsah prací. Neustále probíhala jednání o možnostech ochrany konstrukce věže, kdy se jako nejsnazší technické řešení jeví právě její trvalé zastřešení. Tento z hlediska přístupu a metodiky památkové péče problematický návrh ovšem neprošel, a tak bylo rozhodnuto o generální opravě jednotlivých částí helmice a konstrukčních částí podlahy stávající rozhledny na vrcholu věže včetně odvodňovacího systému. Podmínkou bylo zachování dosavadní vizuální podoby věže.

Restaurátorské práce na plášti věže spočívaly v šetrném odstranění nesoudržných spár zdiva, vyplnění hlubokých kaveren v horních patrech věže či zajištění rozvolněného zdiva na styku věže a bývalého paláce, který se nacházel z velké části na místě současného domu čp. 1. Při předchozí rekonstrukci byly některé vadné kameny nahrazeny umělými bloky na bázi pryskyřic. Tyto náhrady byly při současné rekonstrukci vyjmuty a nahrazeny kamenným zdivem přírodního původu.

V průběhu roku 2019 započaly práce na rekonstrukci helmice věže. Bylo nutné uzavřít přístup do věže, která patří u návštěvníků hradu díky historicky cenné kapli i nádherné vyhlídce k nejoblíbenějším. Přístup do kaple se nakonec podařilo za zpřísněných bezpečnostních podmínek zachovat alespoň pro dobu, kdy na staveništi neprobíhaly stavební práce.

V březnu roku 2020 do areálu hradu vstoupili pracovníci vybavení motorovými pilami. Postupná demontáž dřevěného lešení věštila blízký termín slavnostního otevření hradu, který pandemie koronaviru nakonec posunula až na 29. květen. Při příležitosti dokončené rekonstrukce pracovníci Oblastního muzea Praha-východ navrhli a instalovali novou expozici do prostor hradního domku, která přibližuje významnou jenštejnskou osobnost – přírodního léčitele Jana Mikoláška.

LITERATURA A VÝSTAVY

Jaroslav VYKOUK, *Kladenský starosta. Jaroslav Hruška a jeho konflikt s dobou*, Kladno, Halda 2015, 143 s., ISBN 978-80-905992-0-8.

MUDr. Jaroslav Hruška, poslední kladenský starosta před vznikem samostatného Československa, bezpochyby patří k nejvýraznějším osobnostem regionu. Stejně jako někteří další představitelé místní samosprávy, státní správy, podnikatelské sféry nebo kulturního života, jejichž jména navíc v současnosti nezřídka nesou kladenské ulice a náměstí, by si J. Hruška zasloužil biografii odpovídající jeho významu, ovšem založenou na důkladném studiu nabízejících se archivních pramenů. Je celkem příznačné, že osudy žádného z bývalých kladenských starostů dosud nezaujaly alespoň studenty historických oborů natolik, aby se např. Josef Hrabě nebo František Pavel stali *hrdiny* jejich závěrečných prací, o tématech třeba z dějin správy ani nemluvě. Ani kniha Jaroslava Vykouky (krátkou zprávu publikovali Miroslav Oliverius – Irena Veverková, *Z regionální literatury vydané v roce 2015*, Slánský obzor 23 (123), 2015, s. 146) však taková očekávání nenaplnuje, co hůře, navíc bohužel nevyhovuje prakticky žádným kritériím, obvykle kladeným na historiografickou práci.

Nebylo by účelné uvádět na tomto místě výčet mnoha autorových nepřesných či dokonce chybných interpretací, zůstaňme u konstatování, že vyplývají z Vykoukovy chabé schopnosti zasadit Hruškovu veřejnou činnost do dobového kontextu. Podíváme-li se do seznamu jím využitých pramenů a literatury, vlastně nás ani nepřekvapí jejich skladba a pochybná kvalita. Vždyť kromě ex post psaných kronik města (a tehdejších samostatných obcí, dnes součástí Kladna) nevyužil žádných dalších archivních pramenů, až příliš často naopak čerpal z rádoby popularizačních či přímo normalizačních publikací. Jedním příkladem za všechny nám budiž kladenským Okresním výborem Komunistické strany Československa v roce 1983 vydané *Vybrané kapitoly z revolučních dějin kladenského okresu* autorského dua Vladimíra Grycová-Švorcová a Vlastimil Vondruška (77 stran). Reinterpretace memoárové literatury (zejména přirozeně samotného Jaroslava Hrušky, *Z vracejících se vzpomínek*, Kladno 1926, 187 s.) doplňují až příliš často autorovy fabulace.

Trochu podivná je v této souvislosti nápadná shoda několika pasáží Vykoukova textu se studií Jiřího Kovaříka, jež ovšem v seznamu použité literatury chybí, onepokojích v Kladně při Slavnosti Těla a krve Páně v roce 1889 (Jiří Kovařík, *Kudálostem krvavého Božího těla na Kladně 1889*, in: Kamenouhelné doly koncern Kladno. Historie a současnost 3, 1983, Kladno 1983, s. 122–138). Ostatně nechť čtenář posoudí z krátké ukázky sám. Nejprve Kovaříkův text ze s. 136: „22. června se vrátil na Kladno starosta Hrabě, o den později Bacher. V tichosti se v sobotu odbyl pohřeb dvou zastřelených hochů. Okolí hřbitova obsadilo vojsko a mimo rodiče a úřední osoby neměl nikdo jiný přístup.“ A nyní verze J. Vykouky na s. 36: „Starosta Josef Hrabě se do Kladna vrátil 22. června, Gottfried Bacher ještě o něco později. Pohřeb zastřelených chlapců se odbyl téměř tajně. Hřbitov a jeho okolí obsadilo vojsko a mimo rodičů a určených úředníků se

pohřbu nesměl nikdo účastnit." Mimochodem, také téma tzv. kladenského krvavého Božího těla 1889 by si zasloužilo nového, důkladnějšího a především ideologického a nacionalistického balastu zbaveného zpracování.

V uvádění dalších negativ bychom mohli pokračovat ad infinitum. A pozitiva? Moc jich nenacházím, přesto nepochybuji, že si Vykoukova kniha své čtenáře najde. Nezodpovězenou otázkou ale zůstává, jakým způsobem a nakolik předkládaný ahistorický popis života a veřejného působení Jaroslava Hrušky do budoucna ovlivní kolektivní paměť nejen kladenského regionu. Již nyní, nějakých pět let po vydání knihy, je dopad Vykoukova zkreslujícího pohledu zaznamatelný.

Robert Radim Novotný

Pavla JIRKOVÁ, „Větší-li se, či menší mor“. Raně novověké morové epidemie v českých zemích, Praha, Odbor archivní správy a spisové služby MV 2019, 302 s., ISBN 978-80-7616-045-3.

Když v roce 2019 vyšla odborná kniha o raně novověkých morových epidemiích, nikdo nemohl tušit, že se následujícího roku stane svým způsobem aktuální, když svět zachvátí nový druh vysoce nakažlivé nemoci, byť s méně fatálními důsledky. O to víc může být dnes pro čtenáře knihy zajímavé sledovat, jak epidemie probíhala a jaká opatření proti šíření nákazy naši předkové volili.

Autorka se po obsáhlém úvodu do historiografie a metodologie zkoumaného tématu zabývá v jednotlivých kapitolách výskytem morových epidemií v Čechách, evidencí zemřelých, jejich věkovým a genderovým profilem, normativními prameny, přístupy k léčbě, postavením židovské minority během moru a přestupky. Téma je vymezeno obdobím od poloviny 16. století do posledního moru v Čechách v letech 1713–1715.

Praha se svým okolím patřila vzhledem k lidnatosti a centrální poloze k místům, která se s morovou nákazou potýkala pravidelně. Dobře dokumentovanou situaci máme už k roku 1599 v Přerově nad Labem, odkud se dochoval soupis zemřelých osob na mor, částečně i se jmény jednotlivců. V roce 1631 zase patřilo k jednomu z ohnisek nákazy vojenské ležení poblíž Brandýsa nad Labem. Podrobnější informace se váží k moru v letech 1679–1680, které autorka využila pro provedení analýzy šíření nákazy. Z lokalit v okolí Prahy bylo možné použít údaje o postupu moru pro Kostelec nad Labem, Libeň, Dolní Chabry a Líbeznice či pro Drahelčice, Dušníky a Hořelice, v obecných rysech též pro Čakovice, Kbely, Vinoř či Bašť. Šíření nákazy přímo v Praze pak autorka rekonstruuje na základě výkazu zemřelých v pražských farnostech *Extractus mortuorum*. Poslední vlnu morové infekce v letech 1713–1715 přibližuje z pramenů dochovaných pro Louny a Prahu.

Ze získaných dat autorka sleduje postup nákazy s ohledem na geografickou polohu zasažených oblastí, počet obyvatelstva a hustotu osídlení, typ lokality (město x venkov) a aktuální roční období. U zemřelých obyvatel si všímá věkových kategorií a procentního zastoupení žen a mužů.

Významnou součástí knihy jsou údaje o preventivních opatřeních před morem a ochranných opatřeních během moru, zejména v Praze. Autorka zmiňuje přísná ochranná nařízení ohledně pohřbů zemřelých a zabezpečení jejich domů, evidenci počtu zemřelých, vyžadování zdravotního pasu či uplatňování karantény. Vydávaly se morové řády, které, jak autorka na základě hlubšího studia prokázala, vycházely z infekčního řádu města Vratislavi. Součástí ochranných opatření během moru v letech 1679–1680, kterým se autorka věnuje podrobněji, byl i plán na přestěhování Židovského města do tehdejší vsi Libně a po rozšíření nákazy do Prahy zřízení lazaretu v Košířích. Předpisy za poslední morové nákazy v letech 1713–1714 jsou už více směřovány ke zbožnosti a modlitbám, souvislost morové epidemie s barokní zbožností už ale nepatří k tématům této knihy.

Karin Pátrová

David EISNER – Jan HERGESELL – Hana NĚMEČKOVÁ – Jan KRÁLÍK (eds.), *Toušeň na starých pohlednicích*, Čelákovice – Lázně Toušeň, Městské muzeum v Čelákovících, Městys Lázně Toušeň a Okrašlovací spolek Lázně Toušeň, 64 s., ISBN 978-80-87187-07-4.

Po vcelku úspěšném a skoro již rozebraném vydání starých pohlednic města Čelákovice (*Čelákovice na pohlednicích 19. a 20. století*, eds. Ivan Vaňousek – David Eisner – Jan Hergesell, Čelákovice 2017) připravilo Městské muzeum v Čelákovících obdobně laděnou publikaci, tentokrát ale zacílenou na sousední městys Lázně Toušeň. Ač muzeum nedisponuje tak vysokým počtem toušeňských pohlednic jako v případě zmíněných Čelákovice, i tak jeho sbírka čítá řadu zajímavých, neobvyklých i esteticky zdařilých položek, které je škoda nechat uložené v depozitáři a nepředstavit veřejnosti. Navíc se muzeu podařilo získat ke spolupráci dva toušeňské sběratele Hanu Němečkovou a RNDr. Jana Králíka, CSc., kteří ve svých soukromých sbírkách shromáždili další úctyhodný počet pohlednic s toušeňskou tematikou. Druhý z jmenovaných navíc zprostředkoval poskytnutí pohlednic i od pražského sběratele Karla Čady.

Cílem publikace je představit proměny Lázní Toušeně během 20. století (s drobným přesahem do konce 19. století) zachycené právě prostřednictvím pohlednic. K přehlednějšímu uchopení této změny slouží rozdělení publikace do pěti kapitol představujících postupně proměny obce jako celku, náměstí, lázní a řek (pátá kapitola je vyhrazena pohlednicím nezapadajícím do uvedeného schématu, přesto dostatečně vypovídajícím o proměnách podoby Toušeně ve 20. století). Publikace *Toušeň na starých pohlednicích* nabízí čtenářům letecké záběry celého městečka z různých období, kolorované pohlednice z přelomu předminulého a minulého století, kolážové pohlednice se secesními motivy, sépiově zbarvené toušeňské momentky, jednoduché černobílé snímky i novější koláže z barevných fotografií. Ke spatření tu jsou věci dlouho (pro leckoho nikdy) neviděné – rybník na náměstí, terénní nerovnost coby pozůstatek příkopu pravěkého výšinného sídliště a raně středověkého hradiště v části Hradištko před vilovou zástavbou této lokality, slavnostně vyzdobené toušeňské nádraží při příležitosti průjezdu novomanželů rakouského arcivévody Karla Habsbursko-Lotrinského a parmské princezny Zity Bourbonkové v roce 1911, interiéry lázeňské jídelny z 19. století a ozdravovny čp. 33 z konce 30. let 20. století, přivozy na Labi převážející koně i automobily, slavnostní položení základního kamene stavby sokolovny či koupání a opalování na toušeňském Gradu a řadu dalších zajímavých a esteticky kvalitně zhotovených dobových místních momentek.

Výběr pohlednic obstaral kvartet ve složení: ředitel čelákovického muzea Mgr. David Eisner, dokumentátor téže instituce Jan Hergesell a dva výše uvedení toušeňští sběratelé Hana Němečková a RNDr. Jan Králík, CSc. Poslední

tři jmenovaní rukou nedílnou sepsali popisky k jednotlivým pohlednicím se záměrem poskytnout čtenářům informace o historii Toušeně přesahující pouhý deskriptivní popis pohlednic. Na vydání publikace, jež vyšla v květnu 2020, se spolu s čelákovickým muzeem podílely také Městys Lázně Toušeň a Okrašlovací spolek Lázně Toušeň.

Jan Hergesell

Jan SLAVÍČEK, *Spotřební družstvo Včela mezi podnikáním a politikou v letech 1905–1938 aneb pevnost proletářů v Praze*, Praha, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových 2019, 168 s., ISBN 978-80-88018-26-1.

Monografie historika Jana Slavička se zaměřuje na vývoj spotřebního družstva Včela Praha, působícího v Praze a velké části středních Čech, a to od jeho založení v roce 1905 až do roku 1938. Výzkum je provedený metodou moderních hospodářských a sociálních dějin a soustředí se na několik základních oblastí fungování tohoto ekonomického subjektu – na jeho hospodářské výsledky, provozní záležitosti a vedení, pokládá si otázku, co od družstva očekávali členové a co jim členství přinášelo, a na roli Včely v kontextu meziválečného družstevnictví. Kniha zasazuje Včelu do kontextu vývoje českého spotřebního družstevnictví (autor se věnuje stručně i období před rokem 1905), ve kterém zaujímal zcela výjimečné postavení. Včela byla po celou dobu existence mimořádně úspěšným a rostoucím družstvem bez ohledu na to, zda byla politicky svázána se sociální demokracií či později s komunisty. Ekonomické výsledky družstva byly opravdu velmi dobré, což autor dokládá na řadě příkladů. V neposlední řadě i příchodem nesmírně schopného Antonína Zmrhala do čela družstva, který sice patřil do skupiny přívrženců gottwaldovského vedení, ale dokázal, že navzdory své dogmatickosti a antisystémovosti dokázali komunisté být i dobrými hospodáři.

Činnost Včely je územně spojena s hlavním městem a středními Čechy, kde docházelo v letech 1924–1932 ke slučování s dalšími družstvy. Namátkou jmenujme Svépomoc v Radotíně, Konzumní a úsporný spolek Beroun, Potravní spolek Pečky, Nákupní a hospodářské družstvo Nymburk a další. V roce 1930 se mohla Včela vykázat 43 388 členy, 329 prodejny a částkou 136 665 608 Kč maloobchodních tržeb, trend byl i nadále stoupající, i když byl zpomalený v době hospodářské krize. V úvodu si autor klade několik otázek, ale základní dvě zní, zda byla Včela skutečně oním skvěle fungujícím a svého druhu vzorovým družstvem, jak se traduje a zda bylo družstvo ve 20. a 30. letech „rudou baštou“ v hlavním městě. Na obě otázky odpovídá kladně. Kniha je prvním zpracováním dějin družstva Včela, vydaném po roce 1989.

Martin Dolejský

Matěj BÍLÝ – Marián LÓŽI – Jakub ŠLOUF, *Nervová vlákna diktatury. Regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945–1956*, Praha, Karolinum – Ústav pro studium totalitních režimů 2019, 304 s., ISBN 978-80-246-4333-5.

Předložená monografie sleduje ve třech časových obdobích (1945–1948, 1948–1953, 1953–1956) proces nastolení, upevnění a proměny diktátu Komunistické strany Československa (dále KSČ) na regionální úrovni. Časové rozdělení se promítá i do členění knihy. Ve snaze o vytvoření reprezentativního vzorce zvolili autoři metodu výzkumu v několika regionálních archivech a popsali příklad čtyř krajských a osmi okresních stranických organizací s důrazem, aby došlo k zastoupení odlišné geografické polohy (pohraničí a vnitrozemí), hospodářské struktury (zemědělská, smíšená a průmyslová) a národnostní skladby populace (česká nebo s německou a polskou menšinou). Jedná se kraje Praha, Plzeň, Olomouc, Ostrava a okresy Kolín, Příbram, Plzeň město, Tachov, Jeseník, Prostějov, Český Těšín a Ostrava město.

Výzkum je založen na badatelské práci v regionálních i celostátních archivech a opřen o bohatou literaturu domácí i zahraniční produkce. Kniha sleduje vývoj krajských a okresních stranických elit, vztahy mezi jednotlivými úrovněmi stranické hierarchie a vnitrostranickou komunikaci (např. kritické námitky a vystoupení na schůzích a jejich reálný dopad). Organizační páteř KSČ v regionech tvořily okresní a krajské stupně hierarchie. Ty sestávaly z volené části a z placené části (aparátu). Okresní stupeň se výrazně lišil od krajského. Na okresní úrovni zasedal ve fórech mnohem větší počet komunistů, vykonávající běžná zaměstnání. Mnohem důležitější úlohu začínal po roce 1948 hrát aparát.

Účelem knihy ale není popis samotného průběhu konferencí, ale analýza dopadů kritických připomínek na další podobu vlády KSČ ve vybraných regionech. Přednost takového výzkumu spočívá v tom, že všechny zkoumané situace (volby 1946, únor 1948, hledání nepřátel uvnitř KSČ na počátku 50. let, měnová reforma 1953, debata o XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu v roce 1956) vyvolávaly silné reakce straníků a vedly ke vzniku množství pramenného materiálu. Svým přístupem jde o knihu průkopnickou.

Martin Dolejský

Prokop TOMEK – Ivo PEJČOCH, *Černá kniha sovětské okupace. Sovětská armáda v Československu a její oběti 1968–1991*, Cheb, Svět křídel 2018, 479 s., ISBN 978-80-7573-045-9.

Kniha vojenských historiků Prokopa Tomka a Ivo Pejčocha se věnuje obětem sovětské armády v Československu v letech 1968–1991. Je rozdělena na dvě části; v první nalézáme nástin stavu výzkumu, vývoje okupace a legislativní předpoklady pobytu sovětských vojsk na našem území. Zde nalezneme i informace o úřadu vládního zmocněnce pro pobyt sovětských vojsk, což je další z témat, o kterém nebylo publikováno mnoho. Bližší informace jsou věnovány prostorům pobytu sovětské armády (pro území Středočeského kraje zdůrazněme Milovice), jejich vojenským cvičením a přesunům, životu uvnitř vojska, dezerce, ale i následky pobytu vojsk s rozsahem škod (zde jsou autory míněny trestné činy spáchané příslušníky sovětské armády). Tuto první část zabírající zhruba čtvrtinu publikace lze považovat za jakýsi úvod ke zbývajícím částem druhé, věnované seznamu obětí zpracovaných biografickou metodou medailonků. Jde o 425 obětí z řad československých občanů nebo cizích státních příslušníků (například turistů). Řazeny jsou chronologicky od roku 1968, kdy jich je nejvíc, až do roku 1991. Rozsah medailonků je rozdílný a je závislý na dostupnosti archivních i jiných materiálů. Lze také ocenit značné množství fotografií pocházejících i ze soukromých rodinných sbírek. Autoři navazují na dosavadní literaturu k tématu, ale těžištěm výzkumu jsou archivní prameny, především z Archivu bezpečnostních složek a Vojenského ústředního archivu. Autoři předkládají několik závěrů. Ten první je, že drtivá většina obětí (338) zahynula při dopravních nehodách, které ale nebyly nehodami běžnými. Viníkem byl špatný technický stav vozidel, nerespektování československých zákonů a svoji roli hrál i alkohol. Patrná byla i snaha o relativizování viny příslušníků Rudé armády (účelové vykládání vyhlášky o silničním provozu atd.), časté bylo zatajování skutečností sovětskou stranou (např. v případě zběhnutí). Publikace Prokopa Tomka a Ivo Pejčocha představuje první komplexní pohled na oběti sovětské okupace. Navazuje na předchozí výzkum (první vydání knihy vyšlo v roce 2015), který rozvíjí a přináší vlastní cenné poznatky o obětech a okolnostech jejich tragického konce.

Martin Dolejský

David EISNER – Jan HERGESELL (eds.), *V naději. Přelomové roky 1989 a 1990 v Čelákovících*, Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících 2019, 286 s., ISBN 978-80-87187-05-0.

Rok 2019 byl provázen množstvím akcí připomínajících třicáté výročí od pádu komunistického režimu. Městské muzeum v Čelákovících (dále MMČ) výročí připomenulo ve formě výstavy, ale především publikace, která je výsledkem práce kolektivu autorů. MMČ tak navázalo na svoji publikační práci z roku 2018, kdy vyšla kniha *Čelákovice na křižovatkách dějin*, věnovaná „osmičkovým výročím“. V nové knize jsou v úvodu popsány stručně dějiny města v letech 1948–1989 (D. Eisner). Město je nám tak představeno jako dynamicky se rozvíjející průmyslové centrum okresu. Právě průmysl v podobě dvou obřích průmyslových podniků byl pro jeho rozvoj (nárůst počtu obyvatel a bytovou výstavbu) stěžejní. Značně se tak změnila i urbanistická podoba města, této části se věnuje samostatná kapitola (I. Vaňousek). Okrajově je pozornost věnována i událostem října 1939 a následnému uzavření českých vysokých škol.

Publikace se pokouší popsat každodenní život ve městě, především ve druhé polovině 80. let s přesahem do první poloviny 90. let. Využívá k tomu literaturu, zápisy z kroniky města, ale především materiály ze sbírek muzea, což se promítá i v obrazovém materiálu, který je nesmírně bohatý a zajímavý. Vedle výše zmíněných kapitol, které tvoří úvod, se autoři věnují fungování Komunistické strany Československa ve druhé polovině 80. let a její reakci na listopadové události, vzniku Občanského fóra, volbám v roce 1990 s volebními programy a osobnostmi. Dále je v širším časovém horizontu popsáno místní zemědělství a jeho vývoj od konce 40. do 90. let, průmysl (TOS a Kovohutě v Čelákovících byly největším zaměstnavatelem ve městě i v širším okolí okresu Praha-východ) a služby, školství, kultura, církev, sport a tělovýchova a životní prostředí, které v souvislosti s nárůstem průmyslové výroby dost trpělo. Kniha je prvním komplexnějším zpracováním dějin města v závěrečném období socialistického režimu. Je určena širší veřejnosti a je popularizačního rázu.

Martin Dolejský

Jindřich BROŽ – Václav ŠMERÁK – Ludmila VODEHNALOVÁ, *Jahodový král Rudolf Strimpl*, Krňany, Mezi řekami, z. s. 2016, 49 s., ISBN 978-80-260-9944-4.

Jan VIZNER – Václav ŠMERÁK, *Sekanka – Pompeje nad soutokem Vltavy a Sázavy*, Krňany, Mezi řekami, z. s. 2016, 62 s., ISBN 978-80-260-9899-7.

Jan VIZNER – Václav ŠMERÁK a kol., *Vysoký Újezd u Netvořic a okolí*, Netvořice, Mezi řekami, z. s. 2018, 161 s., ISBN 978-80-270-4023-0.

Václav ŠMERÁK – Jiří JIROUŠEK, *Nebeské fotografie – 100 let mezi Vltavou a Sázavou*, Krňany, Mezi řekami, z. s. 2019, 51 s, bez ISBN.

Jan VIZNER – Lucie HAŠKOVÁ a kol., *Hradištko a okolí*, Netvořice, Mezi řekami, z. s. 2019, 92 s, bez ISBN.

Sdružení Mezi řekami z Krňan se dlouhodobě snaží propagovat a rozvíjet mikroregion v okolí Krňan. Jedním z počínů je také publikační činnost – vydávání tzv. infosešitů. Jde o publikace v kroužkové vazbě (kromě posledního *Hradištka*) na kvalitním křídovém papíru, které jsou tematicky zaměřené. V roce 2016 vznikly hned dvě knížky. První z nich odkrývá tajemství zaniklého městečka na Sekance. Formou přepisu nahrané přednášky regionálního badatele a archeologa Jana Viznera se čtenáři dovídají o existenci středověkého městečka, jež se tyčilo na ostrožně nad soutokem Vltavy a Sázavy až do jeho zániku v roce 1278. Jak osídlení souviselo s benediktinským klášterem na Ostrově, který ležel pod městečkem na ostrově na Vltavě, a jak probíhaly archeologické výzkumy na obou lokalitách? Vše je objasněno i formou kvalitního obrazového doprovodu – současných i dobových fotografií, map a rekonstrukcí.

Rudolfu Strimplovi (1859–1920), polozapomenuté osobnosti českého zemědělství, zakladateli pěstování velkoplodých jahod, je věnován další sešit. Pozoruhodné osudy syna pražského židovského krejčovského mistra, jeho cesty po Evropě a USA, návrat a hospodaření na statku Chlistov u Netvořic, to vše je nejen popsáno, ale i doprovázeno mnoha krásnými ilustracemi Magdaleny Timplové.

O dva roky později se v prodeji objevil dosud nejobjemnější sešit shrnující dějiny Vysokého Újezdu u Netvořic a okolí. Početný autorský kolektiv se zde z různých stran snažil postihnout vše historicky zajímavé a podstatné. Proto je čtenáři nabízen přepis obecní kroniky, dějiny kostela Narození Panny Marie ve Vysokém Újezdě, popis zaniklých tvrzí v Nedvězí a Teletíně, ale i dějiny hradu v Týnci nad Sázavou, Zbořeného Kostelce a dalších.

Nebeské fotografie se vymykají předchozím publikacím, neboť obsahují pouze velkoformátové současné fotografie míst snímaných z motorového paraglidu. Letecký fotograf Jiří Jiroušek je pořídil v roce 2018 k výročí vzniku Československé republiky. Doplnují je několik desítek let staré historické fotografie z podobného místa. Na více než padesáti stranách nabízí nevšední pohledy do regionu mezi Sázavou a Vltavou a doprovází je trojjazyčnými popisky. Nutno dodat, že současné fotografie jsou mnohem výmluvnější. Závěr knihy je věnován krátkému shrnutí dějin oblasti od Keltů do počátku druhé poloviny 20. století.

Zatím posledním počinem je sešit *Hradištka a okolí*. Osvědčeným způsobem popisuje pomocí historických exkurzů regionální dějiny Hradištka, Pikovic, Davle, Slap, Kamenného Přívozu a Krňan. Na rozdíl od předchozích knih je tato plná velkého množství dobových fotografií, které dobře doplňují texty.

Veronika Stachurová Kucrová

Slánský obzor. Ročenka společnosti Patria, Vlastivědného muzea ve Slaném a Státního okresního archivu Kladno, ročník 26, 2018, ISSN 1214-3847.

V červnu každoročně vydává společnost Patria (dříve Společnost pro obnovení kulturního dědictví v Slaném) ve spolupráci se slánským muzeem a kladenským okresním archivem ročenku Slánský obzor. Navazuje tím na činnost slánského Musejního a literárního spolku Palacký, který sborník pod stejným názvem vydával od roku 1893 až do roku 1950. První dva ročníky obnovené ročenky, za roky 1993 a 1994, vyšly ve společném dvojčísle v roce 1995 za součinnosti Vlastivědného muzea ve Slaném. Teprve od roku 2003 přistoupil k dosavadním vydavatelům i Státní okresní archiv Kladno, respektive Státní oblastní archiv v Praze.

Jak původní, tak obnovený Slánský obzor uvádí odborné stati i drobné zprávy o historických a kulturních událostech ve slánském regionu. Novodobé svazky přinášejí několik obsáhlejších článků v oddíle *Statě a pojednání* a dále pak kratší příspěvky o významných osobnostech se vztahem k regionu v *Portrétní galerii*. Rubrika *Zprávy* nabízí mozaiku současného dění různých místní sdružení ze slánského okolí a v oddíle *Kronika* jsou publikovány například statistické zprávy či střípky ze starých slánských kronik.

Ve 26. ročníku, vydaném v červnu 2019, uvádí Milan Dundr *Příspěvek k přírodovědnému poznávání Slánské hory* se zaměřením na botaniku. Zajímavý je soupis rostlin a porovnání jejich výskytu mezi lety 1867 až 2018, které bylo umožněno dochováním několika prací významných badatelů v průběhu celého sledovaného období. Ve studii k hudebnímu životu v Kolči od poloviny 18. do počátku 20. století předkládá autor Karel Veverka dílčí výstupy k plánovanému katalogu hudební sbírky kolečského kostela Nejsvětější Trojice. Jiří Šíma mapuje život libovického rodáka MUDr. Antonína Kůrky v Číně, který jako šéflékař na válečné lodi Aspern a později lékař vyslanecké stráže v Pekingu procestoval na přelomu 19. a 20. století mnohá čínská města a přístavy a v odborných člancích, reportážích i korespondenci popisoval tamní prostředí a společnost. Další studie z pera Zdeňka Víška popisuje u příležitosti stého výročí konce první světové války zánik Rakousko-Uherska a vznik československého státu pohledem slánského regionálního tisku a rodinné kroniky ředitele Městské spořitelny ve Slaném Karla

Čížka. Pojednání Ireny Veverkové připojuje osudy kladenského rodáka architekta Antonína Raymonda v době jeho služby u armády USA v době Velké války. V rámci portrétní galerie Milan Bárta popisuje tragickou smrt kladenského interbrigadisty Josefa Bendy, popraveného za dosud neobjasněných okolností v roce 1938 ve Španělsku. V červenci 2018 zemřel slánský rodák, divadelní a filmový herec, režisér, scénárista, televizní moderátor, publicista a bývalý ředitel ostravského Divadla Petra Bezruče Luděk Eliáš a za jeho osudy se při té příležitosti ohlíží Milan Hes. Díky několika dlouhodobým přispěvatelům poskytuje Slánský obzor zprávy z kulturního dění Slánska a Kladenska, mnohdy s mezinárodním přesahem, jako zrovna například v tomto ročníku uveřejněná zpráva členky společnosti Patria Gabriely Havlůjové o její snaze uctít památku generála Vojtechovského na Sibiři. Blažena Hrabánková popisuje osudy italského partyzána Marina Cavicchioliho a jeho příchod do Slaného. Od Petry Hložkové se čtenáři dovědí o konání každoročního staročeského jarmarku v Třebízi koncem srpna a kladenský kronikář Jaroslav Vykouk informuje o umístění nové pamětní desky v prostoru bývalého benediktinského pivovaru v kladenských Kročehlavech věnované prozaikovi, dramatikovi a sládkovi Ing. Otakaru Zacharovi. Zmiňuje také vysazování lip, tzv. stromů republiky, u příležitosti 100. výročí vzniku samostatné Československé republiky v Kladně a umístění plastiky a zřízení bylinkové zahrádky v rámci projektu Zelené oázy realizovaného Spolkem Podprůhon, odhalené při vernisáži u příležitosti 36. ročníku akce *Kladenské dvorky*. Zdeněk Víšek informuje o společensko-kulturních akcích uskutečněných na slánském gymnáziu s cílem připomenout nejen 100 let od vzniku státu, ale i 360 let od založení slánské piaristické školy. Společnost Patria jako každý rok uveřejňuje zprávu o činnosti. Kronikářka Eva Ničová představuje Spolek přátel Smečna a širokého okolí působící ve Smečně od roku 2011. Poté následují záznamy z kroniky města Slaného za rok 2018 a úryvky ze starých městských kronik z pera slánské kronikářky Olgy Jougllové. Dlouholetý spolupracovník a regionální badatel Miroslav Oliverius připojuje bibliografii z regionální literatury za rok 2018 a statistická data z voleb uskutečněných v regionu během roku 2018. Samotný závěr tvoří příspěvek Libuše Novotné o životě ve Zlonicích během Velké Války. Za tiráží je ještě nestandardně připojena jako separát stať Vojtěch Kyncla reagující na článek Vojtěcha Šustka uveřejněný v předchozím Slánském obzoru 25/2017 k tématu lidických událostí, která byla do čísla dodatečně zařazena až po závěre.

Jana Cingrová

Praha ve službách Československého červeného kříže, autor: Bohuslav Rejzl, Praha, Muzeum hlavního města Prahy 20. 3. 2019 – 30. 6. 2019.

V loňském roce uplynulo 100 let od vzniku Československého červeného kříže. Toto výročí si Muzeum hlavního města Prahy připomnělo panelovou výstavou, která byla umístěna před hlavní budovou muzea. Autor výstavy nás textem a obrazem provedl kompletním vývojem Československého červeného kříže (dále jen ČČK) až do současnosti. Tabule byly tematicky rozděleny na historická období a významné počiny ČČK.

Pro lepší pochopení činnosti ČČK výstava začínala vysvětlením vzniku Červeného kříže. Iniciátorem a zakladatelem byl švýcarský podnikatel Henri Dunant, který byl přímým účastníkem bitvy u Solferina.¹ Utrpení zraněných a nedostatečná lékařská péče jim natolik otřásl, že se rozhodl založit mezinárodní dobrovolnickou organizaci, která by se věnovala této problematice. Dne 17. února 1863 proto vznikl pětičlenný Stálý mezinárodní výbor pro pomoc raněným. Ještě téhož roku se konala v Ženevě konference, na které se ustanovila činnost Mezinárodního výboru Červeného kříže a schválila se Ženevská úmluva. Není bez zajímavosti, že na počest Švýcarska má znak této organizace podobu barevně převrácené švýcarské vlajky.

Pro začátek působení Červeného kříže v Čechách lze považovat založení Vlasteneckého zemského spolku pro království české. Ten vznikl 5. září 1968, kdy byly oficiálně schváleny jeho stanovy. Čechy se tak staly 13. zemí na světě, kde byl založen Červený kříž.² Po rozpadu Rakouska-Uherska byly rakouské zemské spolky Červeného kříže rozpuštěny a jejich majetek byl předán do Československého červeného kříže. Do čela ČČK byla prezidentem republiky jmenována jeho dcera PhDr. Alice Masaryková (1886–1966). Z dalších významných osobností byli na výstavě prezentováni jak fotografií, tak medailonkem MUDr. Ladislav P. Procházka (1872–1955), Růžena Svobodová (1868–1920), Růžena Pelantová (1860–1959), Prof. Dr. Jiří Jedlička (1869–1926) a Hana Benešová (1885–1974).

Je samozřejmé, že první humanitární akce ČČK směřovaly ke zmírnění škod způsobených válkou. Ostatně to plynulo z podstaty samotné činnosti této organizace, která v době míru pomáhala sociálně slabším a v době války raněným vojákům.³ Jednalo se především o prevenci proti šíření epidemií a dalších nemocí. V této době se to týkalo španělské chřipky a skvrnitého tyfu. Pro svou činnost ČČK

¹ O této události napsal knihu. V českém překladu např.: Henri DUNANT, *Vzpomínka na Solferino*, Praha 2004.

² Marek JUKL – Jana MAJRICHOVÁ, *Století s Červeným křížem. 100 let Československého a Českého červeného kříže*, Praha 2019, s. 18.

³ Milan PÁTRA, *Spolková sociální péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1918–1938*, in: Milan HLAVÁČKA – Pavel CIBULKA et alii (eds.), *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén. Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*, Praha 2013, s. 515.

budoval různá zdravotnická zařízení, dále připravoval ošetřovatelky a samaritány. Od roku 1921 koordinoval nově založený spolek Dorostu Československého červeného kříže, který se zabýval hlavně zdravotní osvětou ve školách. V roce 1938 byl co do počtu členů druhý v Evropě a čtvrtý ve světě. Tehdy měl 840 000 členů ve 38 000 třídách ve 12 000 školách.

Ve 20. letech minulého století pomáhal ČČK lidem, kteří odcházeli za prací do zámoří. ČČK pro ně zajišťoval ubytování, stravu, vyřizoval potřebná víza a komunikoval s lodními společnostmi v Hamburku, Rotterdamu, Antverpách, Terstu atd. Jednalo se především o Slováky, méně pak o Maďary, Ukrajince a Němce. Mimo vystěhovalce se ČČK staral také o emigranty. Ti přicházeli hlavně z Ruska. Pro ně pořádali ČČK různé benefiční akce a sbírky. Kromě těchto aktivit byl ČČK znám pořádáním každoročních celorepublikových oslav. Jmenovitě se jednalo o Velikonoční mír Červeného kříže, Štědré dny Červeného kříže československého připadající na poslední březnový týden a Jarní slavnosti Československého červeného kříže, které se konaly poslední květnový a první červnový týden.

Při velké hospodářské krizi, kdy stát přesunul některé své aktivity na polooficiální instituce,⁴ měl ČČK na starosti organizování sbírek, ošacovací a stravovací akce pro nemajetné a nezaměstnané. Jednou z mála aktivit, která souvisela s ČČK, ale bylo rozšiřování sítě místních dárců krve. To souviselo s postupnou mobilizací kvůli rostoucí agresivitě sousedního Německa. Ta vyústila v Mnichovskou dohodu, která vedla k odstoupení pohraničních oblastí Československa. V důsledku toho byli Češi, Židé a němečtí antifašisté vyhnáni do vnitrozemí. Přes 200 000 obyvatel směřovalo do nově vzniklé republiky, a to hlavně do velkých měst včetně Prahy. V dané situaci potřeboval stát urychleně zajistit základní potřeby pro uprchlíky. Pro tuto činnost se hodila pomoc různých spolků včetně ČČK. Přesto byla v Praze situace velmi kritická a vedla dokonce ke snaze vrátit uprchlíky zpět do odstoupeného pohraničí.

Po obsazení zbylé republiky německým vojskem a následném vzniku Protektorátu Čechy a Morava pokračoval ČČK již pod novým názvem Společnost Českého červeného kříže ve své činnosti až do léta 1940, kdy byla jeho činnost ukončena. Nástupcem se stal Německý červený kříž (Deutsches Rotes Kreuz). A tak ČČK během druhé světové války, dekretem prezidenta Edvarda Beneše ze dne 1. září 1940, začal působit v zahraničí. Předsedkyní se stala manželka prezidenta Hana Benešová. Po skončení války došlo k obnovení činnosti ČČK v plné míře. Opět probíhala příprava ošetřovatelek a samaritánů, obnovily se dopravní zdravotní služby, probíhalo dohledávání nezvěstných.

Milan Pátra

⁴ K tomu blíže Milan PÁTRA, *Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945*, Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí 3, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 2013, s. 105.

Podél Sázavy vlakem, pěšky i na voru. Výstavy Regionálního muzea v Jílovém u Prahy jaro–léto 2020.

Od března 2020 je v jílovském muzeu možné navštívit „trojvýstavu“, která se tematicky vztahuje k řece Sázavě, jejímu nejbližšímu okolí a připomíná i kulatá výročí s tím spojená.

První a nejrozsáhlejší, *Když údolím se řítí Posázavský pacifik*, připomíná 120 let konečného dobudování trati, konkrétně technicky nejnáročnějšího úseku Skochovice – Jílové u Prahy. Vedle historie samotné dráhy se návštěvník dozví o jednotlivých nádražích, technické památce mostu Žampach nebo jílovském hotelu Hrádek, který stál v těsné blízkosti stanice v Jílovém. Vystavené exponáty představují nejen samotný Posázavský pacifik, ale i tematiku železnice obecně. Nechybí modely vláčků ani předměty vztahující se k železnici a provozu na ní. Mezi nejatraktivnější představené věci pak patří stylizované staré kupé s krátkým filmovým záznamem o provozu na trati či železniční model dráhy s mostem Žampachem a zastávkou Petrov. Vše doplňuje kulisa čekárny a kanceláře drážního zaměstnance.

Ve druhé, menší místnosti se nachází výstavka *Posázavská stezka*. Ta zase seznamuje se stým výročím existence této oblíbené turistické vycházky. Kromě textu o historii a fotografií konkrétních míst je připomenut i spisovatel a rodák z Kamenného Přívozu Jan Morávek. Právě jeho romány a novely, které se neodmyslitelně váží k životu v okolí Sázavy, pak navozují vstup do třetí místnosti, kde je umístěna výstava *Plavecký mariáš*.

Právě název filmu z roku 1952, k němuž napsal námět Jan Morávek, se stal motivem pojmenování výstavy, která představuje osudy a práci plavců na Sázavě a Vltavě od prvních zmínek po konec voroplavby. Kromě samotných dějin této činnosti nechybí připomenutí významných postav i slovníček vorařských pojmů. Není pochopitelně opomenut ani spolek Vltavan, ke kterému se pojí vystavená slavnostní uniforma a dětské divadélko. Celou expozici pak doplňuje náčiní nezbytné k práci při voroplavbě.

Ve všech místnostech jsou využity jak předměty z muzejního depozitáře, tak výpůjčky od soukromých majitelů.

Výstava je průběžně doplňována a obměňována. Vzhledem k nečekaným událostem v letošním roce je prodloužena do 1. listopadu 2020.

Jan Síč

Seznam autorů příspěvků

PhDr. Vladimír Jakub MRVÍK, Ph.D.

Regionální muzeum Kolín / Gymnázium Český Brod

PhDr. et Ing. Stanislav SVOBODA

Historický ústav Filozofické fakulty Univerzity Hradec Králové (doktorand)

PhDr. Milan PÁTRA

Oblastní muzeum Praha-východ

PhDr. Martin DOLEJSKÝ

Městské muzeum v Čelákovících

Mgr. Igor VOTOUPAL

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem

PhDr. Michal ŘEZNÍČEK

Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem

Zdeněk ŠIMERKA

Oblastní muzeum Praha-východ

Mgr. Robert Radim NOVOTNÝ

Státní okresní archiv Kladno

PhDr. Karin PÁTROVÁ, Ph.D.

Státní okresní archiv Praha-západ

Jan HERGESELL

Městské muzeum v Čelákovících

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Mgr. Jana CINGROVÁ

Státní okresní archiv Kladno

Mgr. Jan SÍČ

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2 x ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobříčovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 x 1200 bodů, maximálně však 3000 x 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpresnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventární číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvětského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí

ročník 8/1

2020

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ a Státní okresní archiv
Praha-západ,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.zapad@soapraha.cz;
Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;
Městské muzeum v Čelákovících,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová
Kucrová, Ph.D.; PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.
(vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.; PhDr. Jaroslav Šulc;
Mgr. Igor Votoupal.

Překlady:

Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2x ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a předtisková příprava:
FOTO-GRAFIKA Kamil Voděra, 2020.

Tisk: TISKÁRNY HAVLÍČKŮV BROD, a.s.
500 ks

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí.

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámal Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ;

ZPRÁVY: Kolek Roman, Státní okresní archiv Praha-východ; Šulc Jaroslav, Státní okresní archiv Praha-západ; Pátrová Karin, Oblastní muzeum Praha-východ; Pohunek Jan, Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Novák Milan, Tradice součástí současnosti;

LITERATURA: Kolek Roman – Pátrová Karin, Komentovaná výběrová bibliografie novější historicko-vlastivědné literatury okresu Praha-východ a přilehlých částí Prahy; Recenze; Anotace.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velikonoční obchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století;

ZPRÁVY: Krajíčková Věra, Knihovna Eduarda Petišky v Brandýse nad Labem; Eisner David, Městské muzeum v Čelákovicích; Gregorovičová Eva, Symposion Ludvíka Salvátora; Hladík Ondřej, Deset let časopisu o historii vězeňství;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad

Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jiráček Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátro Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů; MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic; ZPRÁVY: Šulc Jaroslav, Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích za léta 2012–2013; Králík Jan, Tři hudební výročí; Gregorovičová Eva a kolektiv, Zámecké sbírky Ludvíka Salvátora – přírodovědecká expozice a nové objevy; Kolek Roman, Dvojí výročí. Gustav Trnka a první monografie Říčan; Pátrová Karin, Mariánská úcta ve středních Čechách; Holubová Markéta, Kulatý stůl „Zmechanizovaný svět a touha po magičnu. Osvícenství, utilitarismus a mystika“; Krajíčková Věra, Základní škola Stará Boleslav – 150 let existence; Kysilková Bohumila, Brandýské gymnázium stoleté 1913–2013; Zdeňková Marie, Rok Antonína Švehly; LITERATURA A VÝSTAVY: Boubín Jiří, Komentovaný výběr z nejnovější bibliografie k 90. výročí založení Českých (Československých) aerolinií; Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národních divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu;

ZPRÁVY: Špaček Jaroslav, Odešel historik a vysokoškolský pedagog doc. PhDr. Jaroslav Kašpar, CSc.; Gregorovičová Eva, Papež Pius IX. a Leopold II. Toskánský v brandýské korespondenci; Pinkerová Helena, Kaplička svatých Petra a Pavla v Nové Vsi u Prahy; Kolek Roman, Seminář „Proudné Labe, zlatá žíla. Plavba a obchod od počátků do industriální revoluce na území Čech“;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoch Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice pramene k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera;

ZPRÁVY: Kucrová Veronika, Odborný seminář „Regionální literatura v Posázaví a Povltaví v minulosti a současnosti“, 24. dubna 2015, Gymnázium Benešov; Gregorovičová Eva, Pocta Ludvíku Salvátorovi Toskánskému v roce stoletého výročí jeho úmrtí; Pátrová Karin, Oběti nacistické okupace v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Jindrová Eva, IV. Setkání kronikářů okresu Praha-západ, Davle 2015; Pátrová Karin – Kolek Roman – Herian Tomáš, Setkání kronikářů okresu Praha-východ, Brandýs nad Labem a Říčany 2015; Kolek Roman, Podíl Státního okresního archivu Praha-východ na výstavách v roce 2015;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem;

ZPRÁVY: Kroupa Pavel, Drobné nálezy při opravách památek v okrese Praha-východ; Kovář Lukáš, Mlynářská symbolika aneb 900 let mlynářského znaku; Pátrová Karin, Kolokvium „Literární paměť ve středních Čechách“; Kolek Roman, Konference „Matouš Collinus z Chotěřiny (1516–1566)“ a seminář „Josef Václav Radecký z Radče a jeho místo v dějinách“; Jindrová Eva – Krákora Tomáš, V. setkání kronikářů okresu Praha-západ, Všenory 2016; Kolek Roman, Podíl Státního okresního archivu Praha-východ na výstavách v roce 2016;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovic; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vinoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících;

ZPRÁVY: Kahuda Jan, Mezinárodní vědecká konference Ludvík Salvátor Toskánský (1847–1915). Vědec a cestovatel; Hůrka Martin, Památník národního útlu a odboje (PNÚO) v Panenských Břežanech;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štiříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova

ZPRÁVY: Juřinová Šárka – Stachurová Kucrová Veronika, Muzejní akademie v Jílovém (2016–2018); Pátrová Karin, 7. setkání kronikářů okresu Praha-západ v Hostivici; Pátrová Karin, Setkání kronikářů okresů Praha-západ a Praha-východ v Průhonicích;

LITERATURA A VÝSTAVY: Recenze; Anotace; Výstavy.

Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka Z rytířů sedláky –
ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta
v raném novověku**

(Bartákové) z Bezdědic
Autor: Vladimír Jakub Mrvík

Linhartové z Najenperka
Autor: Vladimír Jakub Mrvík

Praxové z Pernthalu
Autor: Vladimír Jakub Mrvík

z Hartliebu
Autor: Vladimír Jakub Mrvík

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka Z rytířů sedláky –
ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta
v raném novověku**

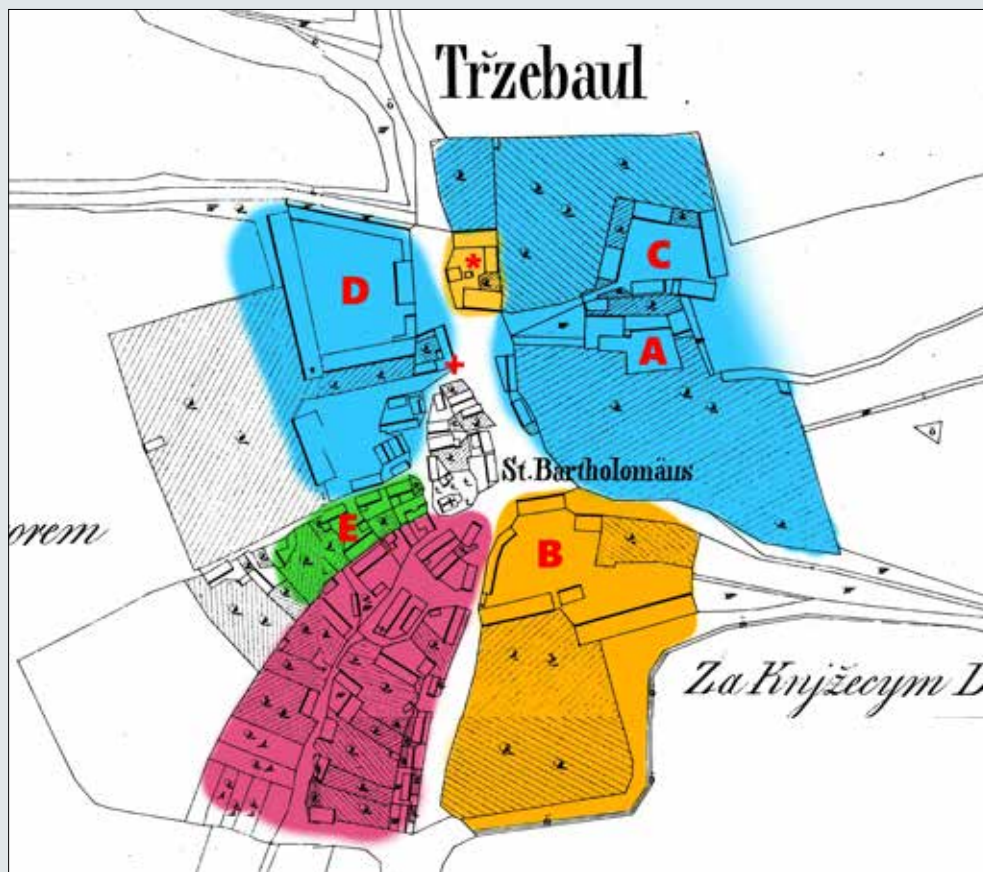

Fotodokumentace tzv. Horního/Linhartovského dvora čp. 4, stav v roce 1940

Snímky prozrazují v některých částech ještě barokní prvky, zajímavá je především otevřená kolna (původně snad i přístřešek pro kování koní) a rybníček uprostřed areálu. Na místě areálu čp. 4 byly v roce 2013 objeveny zbytky pravěkého i středověkého osídlení, což dokládá zajímavý případ kontinuálního sídla v rozmezí tří tisíc let.

Foto SOKA Kolín, Okresní úřad Kolín, bez inv. č.

**Obrazová příloha ke studii Vladimíra Jakuba Mrvíka Z rytířů sedláky –
ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta
v raném novověku**

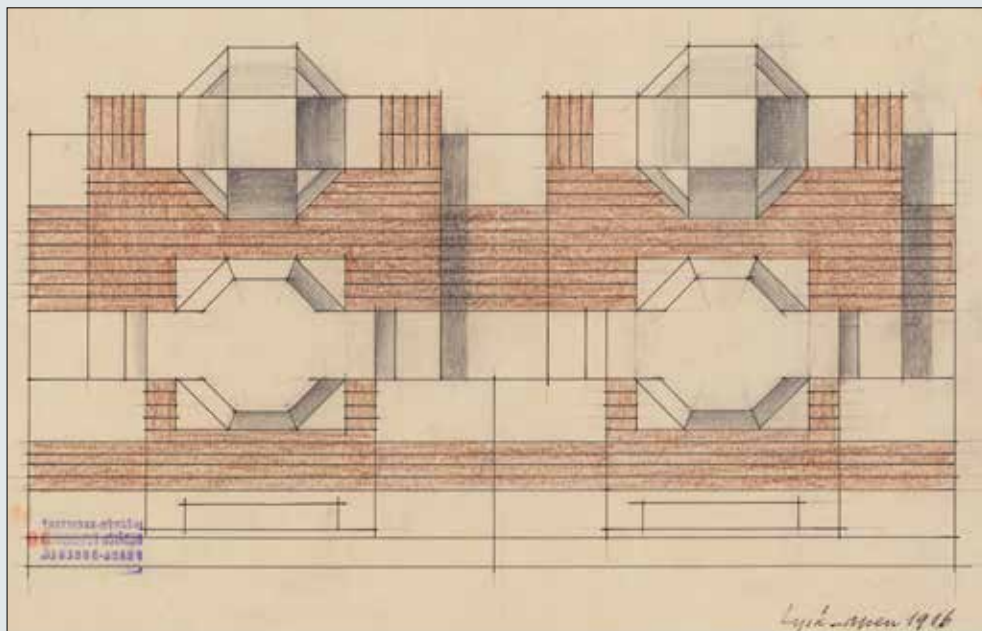
**Schéma historické majetkové struktury jednotlivých částí obce Třebovle
v polovině 17. století**

Modrá – Linhartové z Najenperka, posléze Praxové z Pernthalu. Zelená – Praxové z Pernthalu, po r. 1707 Jan Jakub Glasberger z Glasbergu a jeho potomci. Fialová – poddanská zástavba kláštera v sousední Klášterní Skalici. Oranžová – po r. 1623 součást černokosteleckého panství v držení rodu Lichtenštejnů.

A – dvůr Tomanovský (Jíchovský, Daňkovský), čp. 1-2; B – dvory Bartákovský a Michálkovský (Knížecí), areál čp. 22; C – dvůr Nykláskovský, patrně čp. 1; D – dvůr Linhartovský (Vojtěchovský, Horní), čp. 4; E – dvůr Mastihubovský (Slavíkovský), na místě čp. 10–14; symbol * – krčma a masný krám; symbol + kovárna, čp. 6.

Autor: Vladimír Jakub Mrvík

Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku

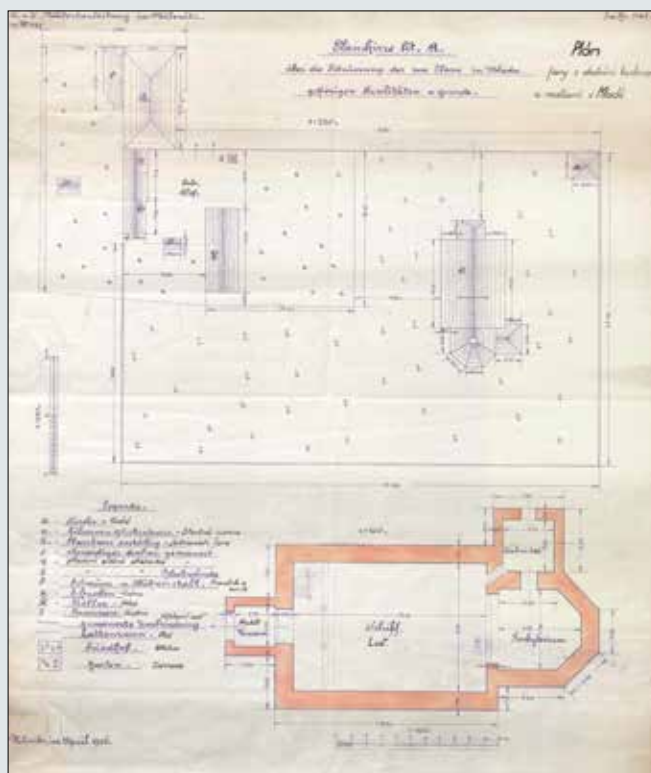

Návrh dvou hrobek pro Lysou nad Labem od Bedřicha Feuersteina, 1916

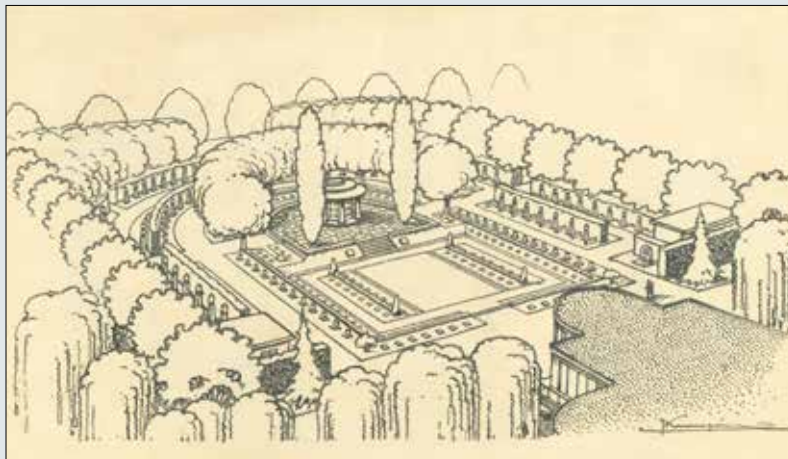
NTM, Muzeum architektury a stavitelství, Archiv architektury, 109 Feuerstein, náhrobky a hroby, identifikátor 20040129/10

Situační plán hřbitova kostela v obci Mladá, 1906

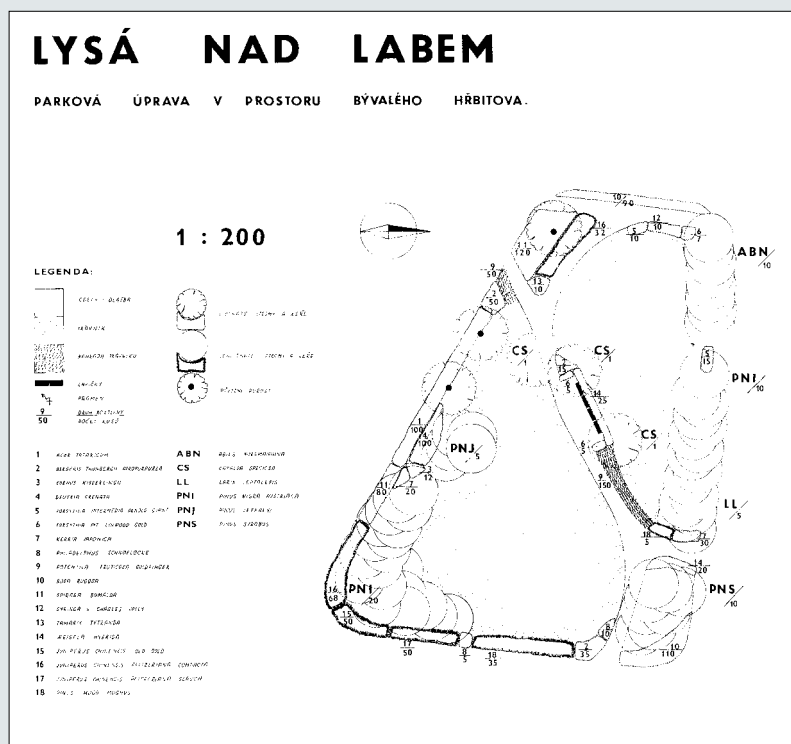
SOKA Nymburk, Archiv obce Mladá, inv. č. 16

Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku

Návrh urnového háje pro Nymburk od Josefa Kumpána, 1942
NZM, Archiválie, inv. č. 464_V_Z_311

Výřez projektu parkové úpravy po zrušeném evangelickém hřbitově
v Lysé nad Labem, 1984

Město Lysá nad Labem, odbor správy majetku, složka projekty

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské
a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku**

**Opuštěný evangelický hřbitov v obci
Pasikurówice**
Foto autor, 2019

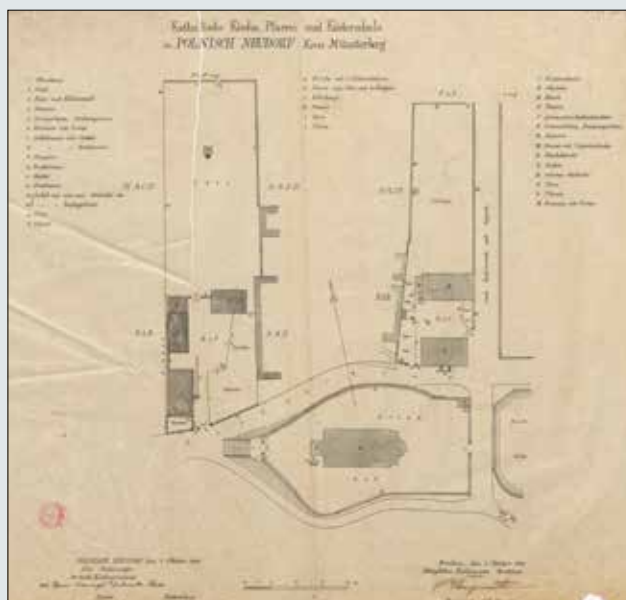

Zrušený hřbitov Vratislav-Kovale
Foto autor, 2019

Výřez projektu komunálního hřbitova v obci Dobřenice, okres Střelín, 1964
APW, 82-481 Biuro Projektów Budownictwa Komunalnego we Wrocławiu,
položka 82-481-0-3-5

Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku

Výřez plánu kostela a fary v obci Novolesí, okr. Střelín, 1868
APW, 82-172 Rejencja Wrocławska 1809–1945, položka 82-172-0-2-1-1681

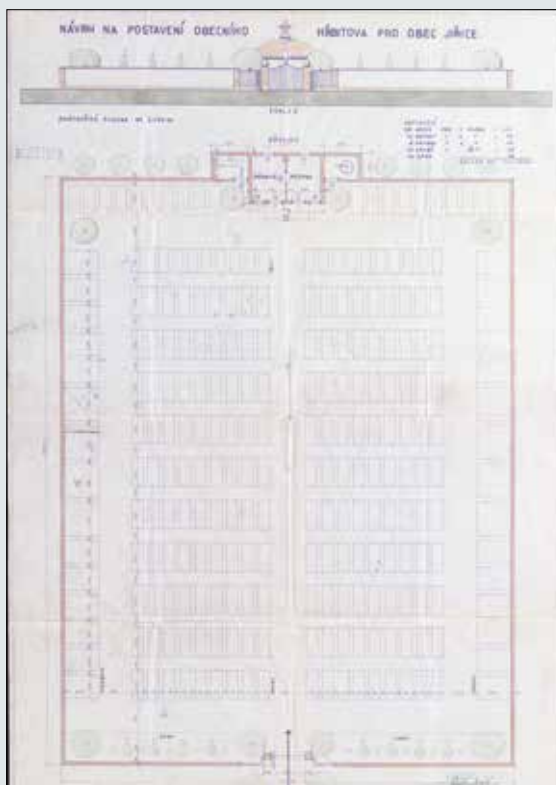
**Památkově chráněná ohradní zed' s medailony na hřbitově
v Poděbradech-Kluku**
Foto autor, 2018

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské
a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku**

**Hlavní vstup do nymburského
krematoria je lemován
unikátními urnovými
náhrobky**

Foto autor, 2018

**Návrh na postavení obecního
hřbitova pro obec Jiřice od
Břetislava Šlechty, 1937**

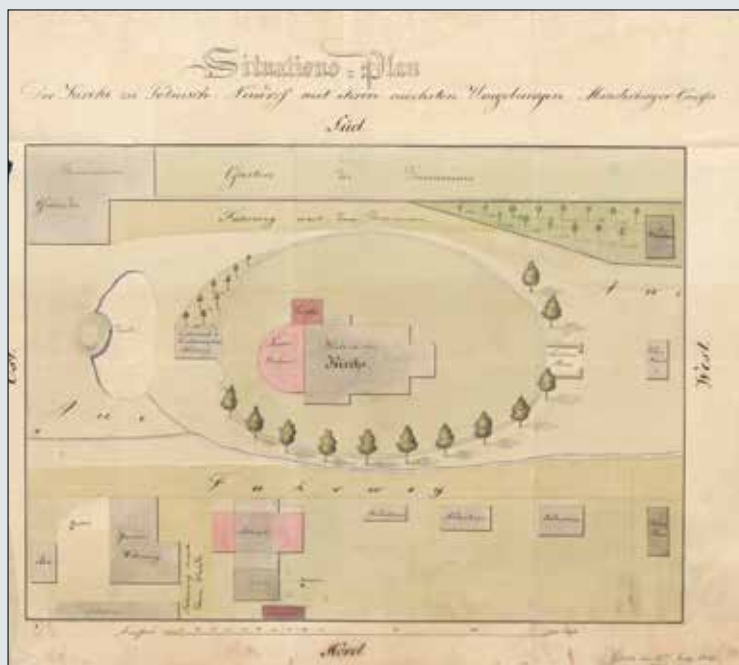
Obec Jiřice

**Obrazová příloha ke studii Stanislava Svobody Nymburské
a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku**

Výřez mapy stabilního katastru městečka Dymokury, 1842

https://archivnimapy.cuzk.cz/uazk/coc/coc_data/1638-1/1638-1-004_index.html

Výřez situačního plánu kostela a fary v obci Novolesí, okr. Střelín, 1832
APW, 82-172 Rejencja Wrocławska 1809–1945, položka 82-172-0-2-1-1679

**Obrazová příloha ke studii Milana Pátrý Prostituce za první republiky
v Brandýse nad Labem**

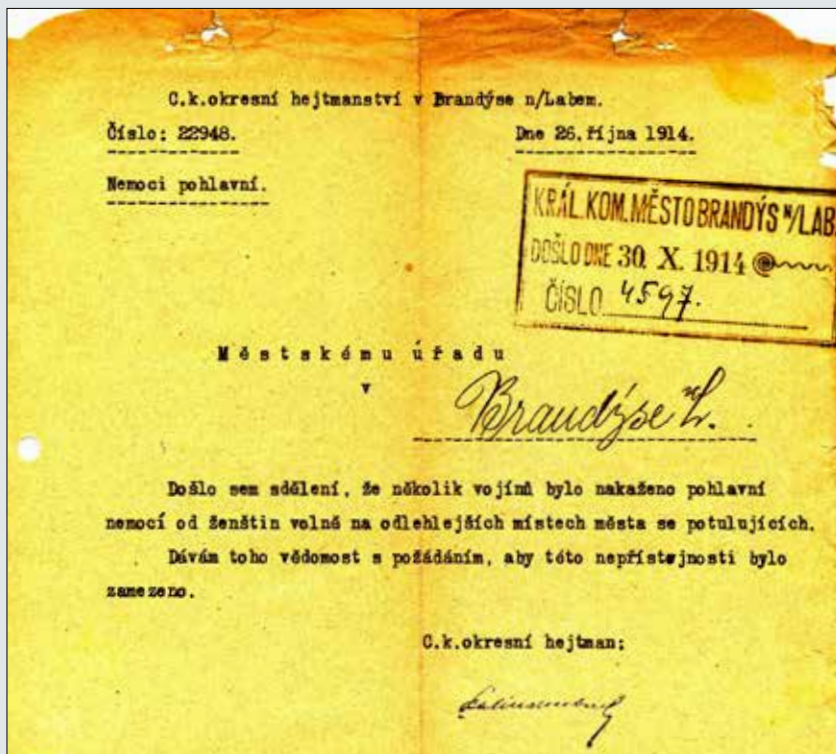

Bývalý hostinec a nevěstinec U Růže
OMP-v, Sbírka písemností a tisků

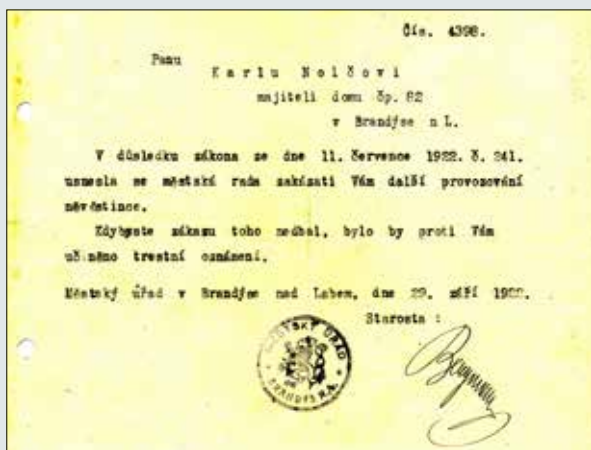

Hluchov byl jedním z pracovních míst pouličních prostitutek
OMP-v, Sbírka výtvarného umění

Obrazová příloha ke studii Milana Pátrý Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem

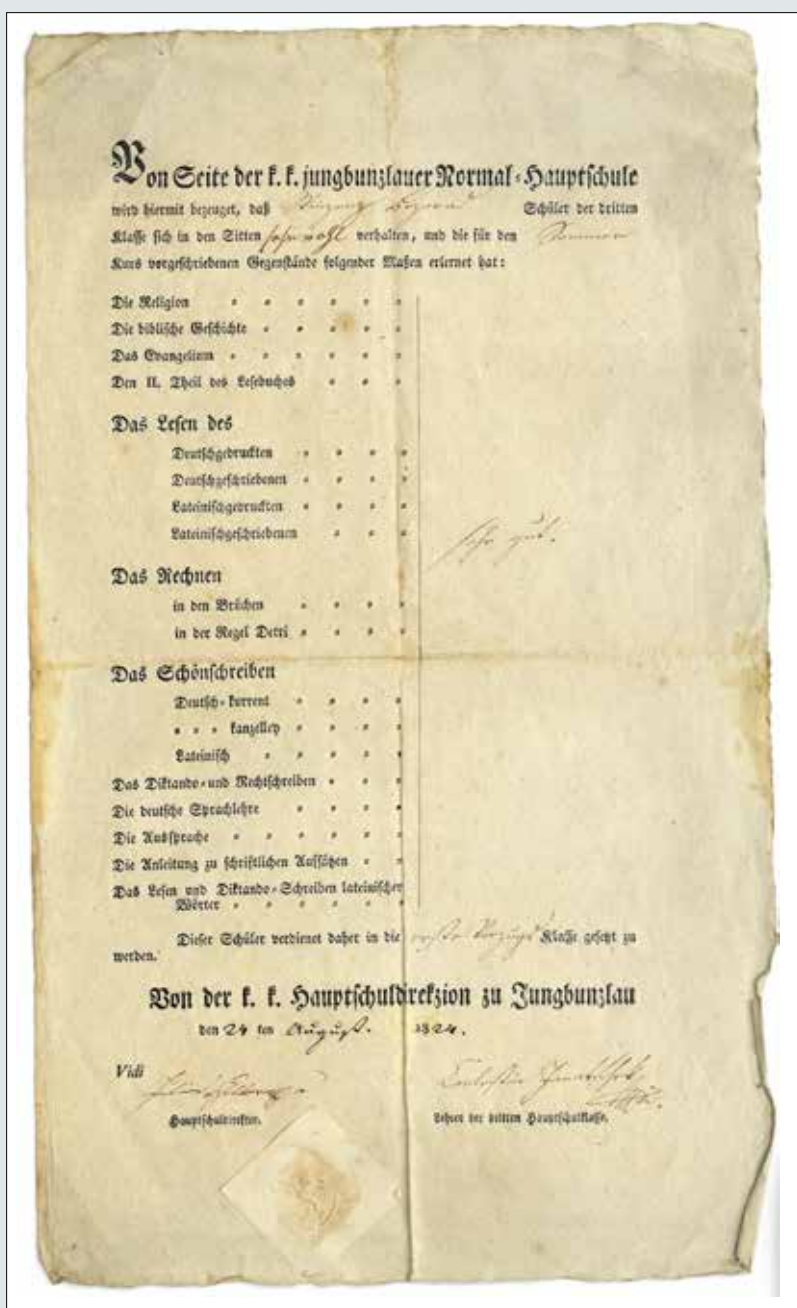

První písemná zmínka o prostituci v Brandýse n. L.
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.

Zrušení nevěstince v domě č. p. 82
SOKA Praha-východ, AM Brandýs n. L.

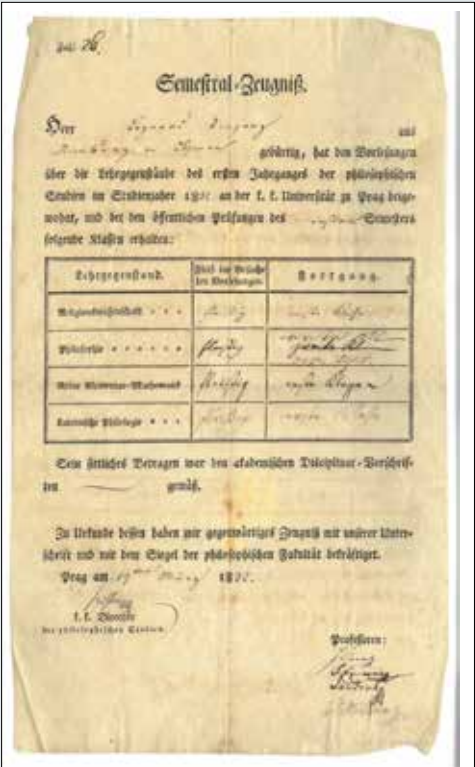
Obrazová příloha k příspěvku Igora Votoupala Archivní fond Rodinný
archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872

Vysvědčení Vincence Brzoráda (1813–1870)
z c. k. normální hlavní školy v Mladé Boleslavi, 24. srpna 1824
SOKA Nymburk, Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, inv. č. 16

Obrazová příloha k příspěvku Igora Votoupala Archivní fond Rodinný
 archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872

Vysvědčení Vincence Brzoráda
(1813–1870) z c. k. gymnázia
v Novém Městě pražském,
19. března 1826
 SOkA Nymburk, Rodinný archiv
 Brzorádů, Nymburk, inv. č. 18

Vysvědčení Vincence Brzoráda
(1813–1870) z filozofické fakulty
c. k. univerzity v Praze,
17. března 1826
 SOkA Nymburk, Rodinný archiv
 Brzorádů, Nymburk, inv. č. 20

**Obrazová příloha k příspěvku Milana Pátrý Fotografka brandýského
Polabí Marie Hartmanová**

Marie Hartmanová, Káraný
OMPv, Sbírka písemností a tisků

**Obrazová příloha k příspěvku Milana Pátry Fotografka brandýského
Polabí Marie Hartmanová**

**Marie Hartmanová, Přijíždí loď s exotickou zvěří
pro ZOO Dvůr Králové n. L.
OMPv, Sběrka písemností a tisků**

Projekt oceněný v celorepublikové soutěži
Památníku Lidice *Obětí a hrdinové*

Žáci a pedagogové milovické ZŠ T. G. Masaryka s projektem *Bohumil Sucharda*